

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Denisa Schvachová

Hagia Sofia a její role v politice R. T. Erdoğana

Diplomová práce

2021

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Denisa Schvachová**
Osobní číslo: **H19018**
Studijní program: **N6101 Filozofie**
Studijní obor: **Religionistika**
Téma práce: **Hagia Sofia a její role v politice R. T. Erdogana**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie a religionistiky**

Zásady pro vypracování

Hagia Sofia během své existence několikrát změnila status, přičemž symbolizovala křesťanství, islám a sekularizaci. V červenci roku 2020 pod vládou Recepta Tayyipa Erdogana se Hagia Sofia opět otevřela jako mešita. Tato událost sklidila jak pozitivní, tak negativní ohlas. Cílem práce je zjistit, jakou roli hraje Hagia Sofia v Erdoganově politice, čeho má být její přeměnou docíleno a proč je tato událost důležitá. Výzkum bude prováděn především na základě sebepojetí turecké vlády skrze její oficiální internetové stránky, prohlášení a informace podané samotnou institucí, také na základě odborných textů upřednostňujících neutralitu.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Primární zdroje:

AK Party Foreign Affairs. Hagia Sophia and Preservation of the Religious Sites in Turkey [online]. Dostupné z: <https://www.akparti.org.tr/media/325971/hagia-sophia.pdf>
AK PARTİ. AKPARTİ; [online]. Dostupné z: <https://www.akparti.org.tr/en>
Presidency of the Republic of Turkey [online]. Dostupné z: <https://www.tccb.gov.tr/en/>
President Erdogan's public address on Hagia Sophia – YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2021 Google LLC [cit. 18. 01. 2021]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=0x-ROvVnPXU>

Sekundární zdroje:

Cagaptay, Soner. Erdogan's Empire. Bloomsbury Publishing PLC, 2019.
Cagaptay, Soner. The new sultan : Erdogan and the crisis of modern Turkey. London; New York: I. B. Tauris, 2017.
Hale, William. Ozbudun, Ergun. Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP. Taylor & Francis Ltd, 2011.
Lord, Ceren. Religious Politics in Turkey: From the Birth of the Republic to the AKP. Cambridge University Press, 2020.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Filip Horáček, Ph.D.**
Katedra religionistiky

Datum zadání diplomové práce: **31. března 2020**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2021**

---

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

Mgr. Filip Grygar, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2020

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 19. 7. 2021

Denisa Schvachová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat všem, bez jejichž podpory a pomoci by práce nevznikla. Poděkování patří především Mgr. Filipu Horáčkovi, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce, cenné rady a poznámky. Za obohacující konzultace bych ráda poděkovala doc. Mgr. Attilovi Kovácsovi, Ph.D. V neposlední řadě si poděkování zaslouží má rodina, která mě podporovala, stejně tak i přátelé Erem a Furkan, se kterými jsem mohla probírat tureckou historii i za hranice této práce. Za pravopisnou korekturu patří poděkování manželům Mgr. Boženě Koblížkové a doc. PhDr. Vladimíru Koblížkovi Ph.D.

Abstrakt

Práce je zaměřena na Hagii Sofii a její roli v politice tureckého prezidenta Recepta Tayyipa Erdoğana, za jehož vlády byla v červenci 2020 přeměněna na mešitu. Práce představuje historicko-politický kontext a symboliku, kterou Hagia Sofia za svou existenci jako kostel, mešita a muzeum zastávala, a objasňuje, proč je v mnohých ohledech tolik výjimečná a jak tuto důležitost prezident Erdoğan využívá ve svůj prospěch. Skrze analýzu oficiálních prohlášení turecké vlády ohledně Hagie Sofie práce ukazuje, že se v přeměně Hagie Sofie na mešitu zrcadlí mnohé aspekty prezidentovy politiky jako proislámské a neo-osmanské postoje, potřeba dokázat suverénnost země nebo jeho role zachránce všech muslimů. Se zaměřením na silně polarizovanou společnost Turecka a jeho politickou scénu, dochází autorka k závěru, že přeměna Hagie Sofie na mešitu i přes pozornost, kterou obdržela na mezinárodní úrovni, měla politický dopad pouze na domácí půdu. Prezident Erdoğan se tímto krokem snažil kompenzovat ztráty voličů z posledních let a získat tak přízeň z řad konzervativců a nacionalistů. Přeměna Hagie Sofie nicméně nepřinesla v tomto směru očekávané výsledky, vůči opozici prezident a jeho strana AKP i nadále ztrácí.

Klíčová slova: Hagia Sofia, Recep Tayyip Erdoğan, turecká politika, mešita

Abstract

The work focuses on Hagia Sophia and its role in the politics of Turkish President Recep Tayyip Erdogan, under whose rule it was transformed into a mosque in July 2020. The work presents the historical-political context and symbolism that Hagia Sophia held for its existence as a church, mosque, and museum explains why it is so special in many respects and how President Erdogan uses this importance to his advantage. Through an analysis of the official statements of the Turkish government regarding Hagia Sophia, the work shows that the transformation of Hagia Sophia into a mosque reflects many aspects of the president's policy such as pro-Islamic and neo-Ottoman attitudes, the need to prove the country's sovereignty or his role as savior of all Muslims. Focusing on Turkey's highly polarized society and its political scene, the author concludes that the transformation of Hagia Sophia into a mosque, despite the attention it received at the international level, had a political impact only on domestic soil. With this move, President Erdogan sought to compensate for the loss of voters in recent years, gaining the favor of conservatives and nationalists. However, the transformation of Hagia Sophia did not bring the expected results in this direction, the president and his AKP party continue to lose to the opposition.

Key words: Hagia Sophia, Recep Tayyip Erdogan, turkish politics, mosque

Obsah

Úvod.....	10
1 Historie, symbolika a přeměny Hagie Sofie.....	11
1.1 Byzantská říše a kostel Hagia Sofia.....	11
1.2 Osmanská říše a mešita Hagia Sofia.....	12
1.3 Turecká republika a muzeum Hagia Sofia.....	15
2 Snahy o přeměnu statusu Hagie Sofie.....	20
2.1 Snahy o přeměnu Hagie Sofie na kostel	20
2.2 Snahy o přeměnu Hagie Sofie na mešitu	27
2.2.1 Snahy o přeměnu Hagie Sofie v kontextu turecké politiky 50. – 90. let.....	27
2.2.2 Snahy o přeměnu Hagie Sofie na mešitu po roce 2000.....	33
3 Recep Tayyip Erdoğan a AKP	36
3.1 Život a kariéra Recepta Tayyipa Erdoğanana.....	36
3.2 Erdoğanova politika a koncept neo-osmanismu	39
3.2.1 Nový „sultán“ Erdoğan?.....	42
4 Soudní jednání o anulaci rozhodnutí Rady ministrů	45
4.1 Protiprávnost dokumentu o muzeu Hagia Sofia	46
4.2 Falešnost dokumentu o muzeu Hagia Sofia.....	51
5 Hagia Sofia se stává mešitou	55
5.1 Prezidentský projev oznamující přeměnu Hagie Sofie.....	55
5.1.1 Suverénní právo Turecka.....	56
5.1.2 Dobyetí Konstantinopole a přeměna Hagie Sofie na mešitu	57
5.1.3 Prosperita a tolerance za Osmanů.....	58
5.1.4 Zkáza Hagie Sofie po pádu Osmanské říše	60
5.1.5 Národní umělci o Hagii Sofii	62
5.2 Slavnostní otevření mešity Hagia Sofia.....	65
5.2.1 Den otevření mešity Hagia Sofia v souvislostech	67
5.3 Proměna Hagie Sofie v praxi	69
6 Role Hagie Sofie v Erdoğanově politice.....	72
6.1 Přeměna Hagie Sofie jako politický krok.....	72

6.2	Reakce na přeměnu Hagie Sofie na mešitu	74
6.2.1	Vyjádření hlav států a organizace UNESCO	75
6.2.2	Vyjádření náboženských autorit.....	79
	Závěr	86
	Použité prameny a literatura.....	89

Úvod

Ve čtvrti Sultanahmet, centru Istanbulu, se nachází jedna z nejvýznamnějších staveb Turecka – Hagia Sofia. Její historie sahá až do roku 537 n. l. (po Kr.) a během své existence několikrát změnila status a symboliku s ním spojenou. V době svého vzniku v Byzantské říši sloužila jako katedrála a symbolizovala křesťanství. Po dobytí Konstantinopole Osmany roku 1453 byla přeměněna na mešitu a hlásala tak slávu islámu. Po vzniku Turecké republiky ji pak její první prezident Mustafa Kemal Atatürk v roce 1934 nechal přeměnit na muzeum, které se stalo symbolem sekularismu a moderního Turecka. K poslední proměně došlo v nedávné době, kdy byla rozhodnutím turecké vlády v čele s prezidentem Recepem Tayyipem Erdoğanem v červenci 2020 Hagia Sofia opět otevřena jako mešita.

Pro Erdoğanů Hagia Sofia není pouze cílem, představuje především nástroj a zároveň na ni lze pohlížet jako na jakési zrcadlo jeho politiky. Cílem práce je objasnit politické pozadí přeměny Hagie Sofie, představit, proč je v mnoha ohledech Hagia Sofia velmi důležitá a čeho chtěl turecký prezident její přeměnou dosáhnout. Hagia Sofia je zasazena do širokého historického a politického kontextu, bez jehož znalosti se krok turecké vlády může zdát jako nahodilý. V práci proto bude věnována pozornost nejen historii a symbolice Hagie Sofie, ale i turecké politické scéně. Budou představeny dlouhotrvající snahy o přeměnu Hagie Sofie a proces, díky kterému existuje nynější status. Tato práce přináší nejen přehled historických událostí a kontextů, ale zároveň svou aktuálností přispívá k pochopení současného dění v Turecku z pohledu religionistiky a představuje domnělé společenské hrozby, které jsou s přeměnou Hagie Sofie na mešitu spojovány.

Práce je založena na rozboru prezentace přeměny Hagie Sofie tureckou vládou a Erdoğanem a současně provádí analýzu oficiálních prohlášení, které podávají jejich sebereflexi. Pro výzkumnou část sloužily jako primární zdroje také novinové články informující o dění v Turecku z online archivů Newspaper Archive a tureckého Milliyet Gazete Arşivi. Jako sekundární zdroje byly použity především odborné články a knihy jak českých, tak zahraničních badatelů.

1 Historie, symbolika a přeměny Hagie Sofie

Hagia Sofia je velice důležitá z historického, náboženského a symbolického hlediska, je však významná také z pohledu archeologie, architektury, umění a politiky. V této kapitole bude představena v kontextu tří historických etap: Byzantské říše, Osmanské říše a Turecké republiky. Bude vysvětlen její význam, který nám následně dokáže objasnit debaty o ni vedené.

1.1 Byzantská říše a kostel Hagia Sofia

Křesťanství se stalo oficiálním náboženstvím Byzantské říše ve 3. století n. l. (po Kr.) a jako symbol vítězství nové víry nad pohanstvím nechal Konstantin I. na jednom ze sedmi kopců města Konstantinopol, a to na místě původně pohanského chrámu, postavit křesťanskou basiliku. Dostala jméno Megalé Ekklesiá, tedy Velký kostel, a jejími architekty byli Isidor z Milétu a Anthémios z Trall. Věřícím byla otevřena roku 360 n. l. (po Kr.) za vlády Konstantina II., který ji přejmenoval na Hagii Sofii, chrám Boží moudrosti.¹

V roce 404 bohužel stavba lehla popelem a Theodosius II. ji nechal na stejném místě roku 415 vybudovat znovu. I tato basilika však byla zničena, a to během povstání Níká, které se odehrálo roku 532. Ve stejném roce započala třetí stavba, v tomto případě již nešlo o basiliku s dřevěnou střechou, ale o chrám, který i přes všechny válečné nájezdy a přírodní katastrofy vydržel, byť s opravami a úpravami, dodnes. Chrám byl vysvěcen 27. prosince 537. V této době, za vlády Justiniána I., bylo náboženství úzce spjato s politikou a Hagia Sofia se stala symbolem obojího – ukazovala moc Byzantské říše a její oddanost křesťanství.² Stala se sídlem konstantinopolského patriarchy, zároveň však sloužila i ke korunování vládců.

Ve 13. století napětí mezi pravoslavnou Byzancí a katolickým Římem vyvrcholilo. Po čtvrté křížové výpravě (1202–1204) byla Konstantinopol obsazena latinskými křesťany (1204–1261) a Hagia Sofia se stala římskou katolickou katedrálou. Bohoslužby

---

¹ Cohen, Andrew Jonathan. *Architecture in Religion...* S. 22.

² Tamtéž. S. 3.

pro katolíky měly podle pravoslavných křesťanů Hagii Sofii pošpinit a zneuctít, někteří ji pak přirovnávali k synagoze nebo k pohanské svatyni.³

Zasažena konfliktem, přírodními a jinými katastrofami se Konstantinopol stala oslabenou a ani následné spojení Západu a Východu proti osmanské hrozbě, jež bylo prezentováno ceremoniálem v Hagii Sofii z 12. prosince 1452,⁴ již nedokázalo říši posílit natolik, aby ustála útok Osmanů. Poslední křesťanská liturgie v chrámu proběhla 28. května 1453.⁵

1.2 Osmanská říše a mešita Hagia Sofia

Osmané si uvědomovali strategickou pozici Konstantinopole, jejíž dobytí by jim přineslo mnoho výhod. Již sultán Bayezid snil o tom, že bude Konstantinopol Osmany dobyt a Hagia Sofia přeměněna na mešitu. Důležitou roli zde sehrál i hadís⁶ z Musnad Ahmad, rozsáhlé sbírky hadíthů sepsané imámem Ahmadem ibn Hanbalem v 9. století, podle kterého prorok Muhammad předpověděl osvobození Konstantinopole:

„Abdullah Bin Bashir Al Khath'amy vyprávěl o osvobození Konstantinopole, o naplnění proroctví Proroka Muhammada, mír s ním, které slyšel od svého otce, který to slyšel od Proroka (mír a požehnání s ním), který řekl: Osvobodíte Konstantinopol, požehnaný budiž emír, který je jejím emírem, a požehnaná budiž armáda, tato armáda.“⁷

O dobytí města se snažil i Murad II. v roce 1422, avšak neúspěšně. Až o jedenáct let později díky technickému pokroku souvisejícímu s vynálezem a výrobou nových typů děl a také díky odhodlání sultána Mehmeda II. se Osmanům podařilo dne 29. května 1453 Konstantinopol dobýt.⁸

---

³ Fleming, K. E. *Constantinople: From Christianity to Islam*. S. 72.

⁴ Inalcik, Halil. *The Ottoman Empire*. S. 23.

⁵ Aydingün, Şengün. Rose, Mark. *Saving a Fabled Sanctuary*. S. 24.

⁶ Hadísy představují ústní výroky o skutečích Proroka nebo jeho společníků, které se později staly součástí psané tradice Sunny. Hadís tvoří Isnád („kdo slyšel od koho“) a samotné sdělení. (Více k problematice hadísů např. Rahman, Fazlur. *Islam*. S. 43-67).

⁷ Imam Ahmad b. Hanbal, Awwal Musnad al-Kufíyyin, hadís č. 18189. (Fleming, K. E. *Constantinople: From Christianity to Islam*. S. 69).

⁸ Fleming, K. E. *Constantinople: From Christianity to Islam*. S. 70.

Obecně se dobytí Konstantinopole muslimy považuje za katastrofální událost pro křesťanstvo. Takové pojetí však stává křesťanský západ proti muslimskému východu a situaci příliš zjednodušuje. Křesťanstvo v názoru na muslimské Osmany však nemělo jednotný pohled. Míra nevráživosti mezi katolickým a pravoslavným křesťanstvím je zřejmá z dopisu patriarchy Konstantinopole Michaela III., který dokonce napsal, že by raději trpěl světskou nadvládou muslimů nežli moc katolíků nad duchovními záležitostmi.⁹ Pro pravoslavné křesťany představovala osmanská nadvláda osvobození od latinského západu, byla však vnímána zároveň i jako Boží trest za spolupráci s katolíky a za ochranu před nimi. Pro Západ šlo o spravedlivé potrestání z jeho hlediska heretických křesťanů, a to z Boží vůle.¹⁰

Sultán jako právoplatný chalífa představoval nejen politického vládce, ale zároveň náboženského vůdce sunnitských muslimů. Přeměna Hagie Sofie v mešitu byla silně spjata s imperiální politikou Osmanské říše, která měla díky dobytí Konstantinopole zaujmout pozici světové mocnosti a stát se centrem chalífátu. Konstantinopol se tak z křesťanské metropole stala muslimským hlavním městem Osmanské říše¹¹ a tuto proměnu reprezentovala Hagia Sofia, z jejíž kopule byl sejmut kříž a kolem postaveny první dva minarety.¹² Zatímco za vlády Justiniána I. Hagia Sofia symbolizovala vítězství křesťanství nad pohanstvím, nyní nad křesťanstvím zvítězil islám.¹³

Přeměnu na mešitu pomohly legitimizovat texty kombinující historické fakty s mýty vzniklými především v 15. a 16. století. Evropeští pisáři byli Mehmedem II. požádáni o sepsání historie konstantinopolských monumentů, následně vznikly i osmanské a perské verze těchto textů.¹⁴ Po smrti sultána pak bylo sepsáno množství kronik, které

---

⁹ Část dopisu přeložena z řečtiny do angličtiny: Fleming, K. E. *Constantinople: From Christianity to Islam*. S. 74.

¹⁰ Fleming, K. E. *Constantinople: From Christianity to Islam*. S. 74-76.

¹¹ Někdy se uvádí, že Osmané křesťanskou Konstantinopol přeměnili na muslimský Istanbul, tedy „Islambul.“ Název Konstantinopol byl však nadále používán a Istanbul se město oficiálně stalo až v roce 1930.

¹² Mark, Robert. Çakmak, Ahmet Ş. (eds.) *Hagia Sophia from the Age of Justinian to the Present* S. 202-203.

¹³ Muslimové obecně chápou islám jako nadřazený ostatním abrahámovským náboženstvím (tj. judaismu a křesťanství). Korán sděluje pravdu, kterou židé a křesťané pozměnili, a musel tak přijít poslední Prorok (Muhammadovi je proto někdy přezdíváno jako pečeť proroků), aby lid přivedl na správnou cestu.

¹⁴ Gülru Necipoğlu odkazuje na originální řecké texty v *Scriptores Originum Constantinopolitanarum* od Pregera Théodora a na jejich francouzské překlady. Je zmíněn také Yusuf bin Musa a Şemsüddin, autoři osmanských textů z let 1479 a 1480. (Mark, Robert. Çakmak, Ahmet Ş. (eds.) *Hagia Sophia from the Age of Justinian to the Present*. S. 199).

dokázaly islámskou Konstantinopol zasadit do kontextu její předkřesťanské minulosti, a to například i tím, že za pravého zakladatele města měl být považován Yanko bin Madyan, mystický perský vládce a údajný potomek krále Shaddada.¹⁵

Jednou z legend je příběh o zřícení kopule Hagie Sofie a dalších křesťanských budov v den narození Proroka. Následné opravy se nedařily až do doby, kdy Byzantinci požádali Mohammada o svolení. Ten měl s opravami souhlasit, neboť věděl, že jednoho dne se Hagia Sofia stane mešitou. Znovupostavení kopule bylo považováno za zázrak a údajně měl být na maltu použit písek z Mekky, voda z pramene Zamzam a Mohammedovy sliny. Další příběh je o Prorokově společníkovi jménem Abu Ayyub al-Ansari, jenž se jako první muslim modlil v chrámu Boží moudrosti. Později byl Byzantinci zabit a pro muslimy se tak stal mučedníkem.¹⁶ Jeden z příběhů pojednává také o Justinianovi, jehož ve snu navštívil Boží posel Elijáš (Hızır). Ten mu řekl, aby postavil chrám na místě, kde stávala pohanská svatyně. Justinian tak učinil a nechal si ke stavbě poslat kameny z pohanských chrámů z celého světa, aby tak dal najevo vítězství nad pohanstvím. Justinianovi bylo mimo jiné zjeveno i jméno Hagia Sofia, a proto měl být její název (v turečtině Ayasofya) ponechán i po přeměně na mešitu.¹⁷

V 16. století historik İdris-i Bidlisi přirovnal chrám Hagia Sofia ke Ka'bě v Mekce a mešitě al-Aqsa v Jeruzalémě. Toto přirovnání bylo později hojně užíváno, o chrámu se hovořilo dokonce jako o druhé Ka'bě pro chudé. Jak píše básník Nabi v 17. století, modlitba v Hagii Sofii měla být stokrát cennější než kterákoli jiná. V 19. století se o Hagii Sofii začalo mluvit jako o mešitě všech mešit. Jak bylo řečeno, osmanské legendy o Hagii Sofii její přeměnu v mešitu dokázaly úspěšně legitimizovat, mimo to získala na významu a byl jí projevován obdiv množstvím básní v rámci uměleckého stylu Şehr-engiz, v němž byly opěvovány krásy Istanbulu.¹⁸

---

¹⁵ Mark, Robert. Çakmak, Ahmet Ş. (eds.) *Hagia Sophia from the Age of Justinian to the Present*. S. 199.

¹⁶ Tamtéž. S. 200.

¹⁷ Tamtéž. S. 200.

¹⁸ Mark, Robert. Çakmak, Ahmet Ş. (eds.) *Hagia Sophia from the Age of Justinian to the Present*. S. 201.

1.3 Turecká republika a muzeum Hagia Sofia

Turecká republika vznikla 23. října 1923, ve stejném roce byl zrušen sultanát a o rok později i chalífát. Prezidentem se stal představitel Republikánské lidové strany Mustafa Kemal (1881–1938), který byl často nazýván Atatürk.¹⁹ Jeho cílem bylo modernizovat Turecko po vzoru západních zemí a dosáhnout znovuzrození silného tureckého národa, jenž se po pádu dříve tak silné říše cítil ukřivděn. Koncept modernizace vycházel z teorie antropologického evolucionismu, tedy myšlenky, že všechny civilizace se vyvíjejí stejným směrem a některé (jako ty západní), které jsou více rozvinuté, by měly být ostatními následovány.²⁰

Nově vzniklá republika nicméně přijala západní modernizaci po svém a s určitými výjimkami. Zatímco v tradičním pojetí modernizace v západních zemích je demokracie považována za jeden z jejích základních principů, kemalisté v Turecku ji vnímali jako zdroj hrozby a nestability.²¹ Islám by přispíval k pluralitě ve společnosti a mohl tak bránit v cestě k žádanému pokroku. Představoval překážku, přestože byl zpočátku jednotícím prvkem tureckého národního státu a ústava z roku 1924 ho definovala jako státní náboženství.²² Došlo k množství reforem, které se snažily o vytěsnění náboženství z veřejné sféry do soukromé. V roce 1928 proběhla také změna ústavy, kdy z ní byl článek o islámu odstraněn. Atatürkova ideologie modernizace označovaná jako kemalismus byla postavena na šesti principech,²³ které se staly součástí ústavy z roku 1937. Šlo o republikanismus (cumhuriyetçilik), nacionalismus (milliyetçilik), sekularismus (layiklik), populismus (halkçılık),²⁴ etatismus²⁵ a revolucionismus (inkılapçılık nebo též devrimcilik). Vzájemnou funkci těchto principů popisuje historik Shaw následovně:

„Modernismus, kterého mělo být dosaženo prostřednictvím institucí vyvinutých z republikanismu a populismu, k docílení nacionalismu a za pomoci revolucionismu, byl

---

¹⁹ Dosl. Otec Turek, často se překládá jako Otec Turků.

²⁰ Siegl, Erik. *Islám versus modernizace?* S. 32.

²¹ Tamtéž. S. 37 - 38.

²² Ústava Turecké republiky 1924, článek druhý.

²³ Turecky označováno jako „altı ok“ (šest šípů). Republikánská lidová strana má dodnes těchto šest šípů vyznačených na své vlajce.

²⁴ Populismus míněný Atatürkem představoval myšlenku společnosti, ve které si jsou všichni rovni, tedy nikdo není nikomu nadřazen. Mělo jít o určitou solidaritu mezi občany. Populismus tak stojí v protikladu k osmanskému elitářství.

²⁵ Ekonomický etatismus v Turecku zdůrazňoval roli státu při řešení hospodářských záležitostí.

*doplněn dalšími dvěma kemalistickými doktrínami, které řídily a definovaly politiku státu: sekularismem a etatismem.*²⁶

Kemalistický sekularismus islám nezakázal, ale vytvořil jeho tureckou podobu, která měla být charakteristická svou racionalitou, nacionalismem a soukromým projevem pouze v osobním životě. V protipólu dobrého tureckého islámu měl stát špatný arabský islám, jenž byl považován za zpátečnický, a to jak vzhledem ke své blízkosti k politice, tak k pověrčivosti. Takový islám byl označován jako irtica, a proto byl kemalisty silně odsuzován.²⁷ Idea sekularismu cílila jak na islámské instituce, tak přímo na myšlení tureckých občanů, které mělo být osvobozeno od tradičních islámských konceptů a praktik.²⁸

Atatürk chtěl náboženství od politiky nejen oddělit, ale i nad ním převzít kontrolu. Pro tento účel bylo vytvořeno Ředitelství pro náboženské záležitosti (Diyanet İşleri) a Generální ředitelství nadací.²⁹ Vakfy (vakıflar), náboženské nadace islámu, začaly být kontrolovány vládou.³⁰ Již v roce 1925 byly zrušeny dervišské mystické řády (tekke),³¹ zavřeny islámské teologické školy (madrasy), bylo zakázáno užívat náboženské tituly a nosit sakrální oděvy na veřejnosti (výjimkou byly např. pohřby).³² Tradiční pánské pokrývky hlavy, jako byly fezy nebo turbany, které označovaly jak rozdíly v hodnosti, tak i v náboženství nebo třídě, byly též zakázány, a ženám bylo doporučeno odložit závoje.³³ Ve stejném roce došlo také k přijetí gregoriánského kalendáře místo islámského.³⁴

V listopadu 1928 se rozhodlo o užívání latinky pro turečtinu namísto písma arabského, které bylo včetně perštiny zakázáno, a to i pro užívání v náboženských knihách.³⁵ Začaly být publikovány turecké překlady Koránu, páteční modlitby byly recitovány v turečtině a dokonce i azán, islámské svolávání k modlitbě, muselo být uskutečňováno pouze

---

²⁶ Shaw, Stanford J. Shaw, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. S. 384.

²⁷ Azak, Umut. *Islam and Secularism in Turkey*. S. 175.

²⁸ Shaw, Stanford J. Shaw, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. S. 384.

²⁹ Cohen, Andrew Jonathan. *Architecture in Religion...* S. 57.

³⁰ Bilsel, Cana. *Remodelling the Imperial Capital in the Early Republican Era*. S. 101.

³¹ Dervišové jsou jedním z řádů islámské mystiky nazývané súfismus.

³² Shaw, Stanford J. Shaw, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. S. 385.

³³ Tamtéž. S. 385.

³⁴ Počátek islámského kalendáře je ustanoven na rok 622 n. l., kdy se uskutečnila hidžra z Mekky do Medíny.

³⁵ Shaw, Stanford J. Shaw, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. S. 386.

v tureckém jazyce. Po vzoru Evropy byly pojmenovány všechny ulice, Turci začali přijímat příjmení a západní styl oblékání, kromě toho byla dokonce neděle prohlášena za oficiální den odpočinku namísto pátku.³⁶ Je zřejmé, že běžný život konzervativních muslimů byl během kemalistických reforem silně zasažen.

Plán modernizace země spočíval mimo jiné i v urbanistických projektech. K přetvoření Istanbulu na moderní město byl povolán francouzský architekt Henri Prost, který dokázal modernizovat městskou infrastrukturu, ale také zachovat historické kvality Istanbulu.³⁷ S podporou vlády přišel také s nápadem vytvořit z historického centra, tedy z okolí chrámu Boží moudrosti, archeologický park - muzeum pod širým nebem, které by bylo všem přístupné.³⁸ Byzantské, osmanské a republikánské období města chtěl Prost reprezentovat na náměstí At Meydanı před Hagii Sofií a také na náměstí Beyazıt, která měla být obklopena monumenty všech těchto epoch. Jeho plán nicméně zahrnoval demolici určitých osmanských budov, a tak nakonec nebyl uskutečněn.³⁹

Kemalisté měli snahu Tureckou republiku jednoznačně odlišit od Osmanské říše. Tento cíl posilovalo prohlášení z 13. října 1923, kterým se Ankara stala hlavním městem republiky, jež vznikla o několik dní později.⁴⁰ Prohlášení Ankary za hlavní město mělo jak praktické, tak symbolické důvody. Nejen, že se nachází ve středu státu a vláda si tak mohla udržet nejenom odstup od konzervativců v Istanbulu, ale i strategii k rozvoji a modernizaci země a společnosti. Tímto způsobem byl zároveň dán najevo zánik Osmanské říše a vznik nové epochy, Turecké republiky.⁴¹

I přes potřebu se odlišit a distancovat se od Osmanské říše si kemalisté vysoce vážili své historie včetně byzantské a osmanské. Byla proto podporována archeologie a studia dějin, zároveň vzniklo množství muzeí a fakult, které měly tento zápal nové republiky prezentovat. Některá muzea nicméně vznikala na úkor konzervativních muslimů, jejichž mešity tak dostaly nové poslání. Takový osud se nevyhnul ani Hagii Sofii. Již před Prostovým plánem úpravy jejího okolí zasáhly sekularistické reformy i samotnou mešitu,

---

³⁶ Shaw, Stanford J. Shaw, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. S. 386.

³⁷ Bilsel, Cana. *Remodelling the Imperial Capital in the Early Republican Era*. S. 112.

³⁸ Tamtéž. S. 109.

³⁹ Tamtéž. S. 110.

⁴⁰ Ankara označena za hlavní město v Ústavě Turecké republiky 1924, článek druhý.

⁴¹ Bilsel, Cana. *Remodelling the Imperial Capital in the Early Republican Era*. S. 97.

jež měla sloužit jako muzeum byzantských artefaktů. Roku 1929 prezident Mustafa Kemal navštívil Hagii Sofii a při pohledu na chátrající mešitu požádal o její záchranu před zkázou. Té se ujal jeho přítel ředitel Byzantského institutu v Americe Thomas Whittemore a dostal od turecké vlády povolení k odkrytí byzantských mozaik.⁴²

Turecký ministr školství Abidin Özmen v srpnu 1934 poslal oficiální dopis Azizu Aganovi, řediteli archeologického muzea v Istanbulu, ve kterém žádal o převedení Hagie Sofie z pravomocí Ředitelství pro náboženské záležitosti do rukou ministerstva školství.⁴³ Brzy se informace o záměru přeměny Hagie Sofie na muzeum dozvěděla i veřejnost prostřednictvím tisku. Noviny Cumhuriyet 9. září uveřejnily článek „*Nejstarší památka Istanbulu se stává muzeem*” (*İstanbul'un en eski abidesi müze oluyor*).⁴⁴ Dne 24. listopadu 1934 došlo k rozhodnutí turecké rady ministrů k přeměně Hagie Sofie. Jako mešita byla sekularizována a na základě své vysoké historické hodnoty prohlášena za muzeum (Ayasofya müzesi).⁴⁵ K jejímu otevření jako muzea došlo 1. února roku 1935. Informovaly o tom například noviny Akşam článkem „*Muzeum Hagia Sofia bylo otevřeno*” (*Ayasofya müzesi açıldı*).⁴⁶

Podle zásad nově vzniklé Turecké republiky, kdy nemělo být žádné náboženství upřednostňováno před jiným a zároveň měla být všechna kontrolována vládou, se jednalo o krok, kterým chtěl podle premiéra İsmeta İnönü dát prezident najevo, že Hagia Sofia nepatří jednomu náboženství nebo jednomu národu, ale celému lidstvu. „*Na základě historické hodnoty je konverze Hagie Sofie - unikátního architektonického monumentu – v muzeum odměnou celému Východu a lidstvo tak získá novou vzdělávací instituci.*“⁴⁷ Dále měl podle premiéra prezident říci: „*Je rozumné přeměnit Hagii Sofii v muzeum, bude tak otevřena návštěvníkům všech národností a náboženství, což je lepší než ji nechat pouze jednomu náboženství a jedné skupině...*“⁴⁸

---

⁴² Solak, Mustafa. *Ayasofya'nin Müzeleştirilmesi Ve Atatürk'ün İmzasi*. Zanka. (17. 6. 2020). [online]

⁴³ Katipoğlu, Ceren. Caner-Yüksel, Çağla. *Hagia Sophia 'Museum'...* S. 214.

⁴⁴ *İstanbul'un en eski abidesi müze oluyor*. Cumhuriyet. (9. 9. 1934). S. 5.

⁴⁵ T. C. Başvekalet Kararlar Müdürlüğüü Sayı: 2/1589. (Katipoğlu, Ceren. Caner-Yüksel, Çağla. *Hagia Sophia 'Museum'...* S. 215).

⁴⁶ *Ayasofya müzesi açıldı*. Akşam. (1. 2. 1935). S. 1.

⁴⁷ Katipoğlu, Ceren. Caner-Yüksel, Çağla. *Hagia Sophia 'Museum'...* S. 214.

⁴⁸ Tamtéž. S. 214.

Zájem Atatürka o turecké dějiny a historii obecně popisuje İsmet İnönü také v článku, o který byl požádán britskými novinami Financial Times a jenž byl publikován pod názvem „*Několik charakteristik Atatürka*“ (*Atatürk'ün bir kaç hususiyeti*) také v tureckém tisku Cumhuriyet 5. února a Ulus 8. února 1937. V odstavci věnovaném kulturním zájmům prezidenta se píše: „*O proměně Hagie Sofie na muzeum nemusíme vůbec debatovat. Atatürk je předvídavý, tolerantní a objektivní, jde o prospěšnou změnu zanechávající hluboké stopy v sociální a vědecké oblasti země...*“⁴⁹

Shrnutí

V této kapitole byla nastíněna historie a symbolika Hagie Sofie neboli chrámu Boží moudrosti v kontextu tří významných období, během kterých reprezentovala říšskou moc a její vztah k náboženství. Po svém vzniku v Byzantské říši šlo o křesťanství jako státní náboženství a o jeho vítězství nad pohanstvím. Po dobytí Konstantinopole Mehmedem II. v roce 1453, po kterém se stala centrem sultanátu a chalífátu, symbolizovala Hagia Sofia vítězství islámu nad křesťanstvím. Její důležitost pro křesťany byla muslimy přejata a zasazena do příběhů, kterými si Osmané nárokovali město a zároveň tak byli schopni legitimizovat přeměnu křesťanského chrámu na mešitu. Se vznikem Turecké republiky měly být v rámci modernizace a sekularizace zpřetrhány staré vazby na Osmanskou říši. Bylo toho docíleno množstvím kemalistických reforem, během kterých došlo v roce 1934 také k přeměně mešity Hagia Sofia na muzeum. V Turecké republice tak Hagia Sofia symbolizovala sekularistické a modernistické postoje země.

---

⁴⁹ *Atatürk'ün bir kaç hususiyeti*. Ulus. (8. 2. 1937). S. 5.

2 Snahy o přeměnu statusu Hagie Sofie

V době Osmanské říše, kdy Hagia Sofia byla mešitou, se přirozeně objevovaly nesouhlasné názory některých křesťanů, kteří se cítili o Hagii Sofii „okradeni.“ Stejný pocit však následně měli také konzervativní muslimové po roce 1934, kdy se Hagia Sofia stala muzeem. V této kapitole se zaměříme na snahy, jejichž cílem mělo být navrácení Hagie Sofie do statusu křesťanského kostela nebo muslimské mešity.

Snahám o přeměnu Hagie Sofie na kostel bude věnována pozornost v období po první světové válce do vzniku Turecké republiky, tedy v době okupace Istanbulu. Toto období hraje důležitou roli pro současnou podobu turecké domácí i zahraniční politiky, která má potřebu dokázat svou národní suverenitu a zároveň projevuje nedůvěru k ostatním státům.

Následně bude věnován prostor snahám o vytvoření mešity Hagia Sofia v období Turecké republiky po roce 1950, kdy se začal rozvíjet vícestranný politický systém a hlasy muslimů, jež byly umlčeny kemalistickým režimem, začaly být zase slyšet. Jak ukazuje tato kapitola, přeměna Hagie Sofie na mešitu v červenci 2020 skutečně nebyla rozhodnutím, které by přišlo z čistého nebe, ale byla výsledkem dlouhotrvajících snah.

2.1 Snahy o přeměnu Hagie Sofie na kostel

Ke konci 18. století se Osmanská říše začala stávat decentralizovanou a oslabenou. V té době se objevuje tzv. východní otázka, jež se týkala budoucnosti Osmanské říše a jejího případného rozdělení mezi evropské mocnosti, kterými začala být nazývána jako „nemocný muž Evropy.“⁵⁰ O její území měli zájem především Britové, kteří již ovládali část Středozemního moře a kterým by sloužilo území Osmanské říše jako hradba před hrozbou ruské expanze a k ochraně vlastních zájmů na Blízkém východě a v Indii.⁵¹ Stejně tak o osmanské území usilovalo právě Rusko, které již obsadilo Krym, provádělo kontrolu nad Černým mořem a chtělo ji získat i nad mořem Středozemním.⁵²

---

⁵⁰ Někdy nazývána také jako nemocný muž na Bosporu.

⁵¹ Lapidus, Ira M. *A History of Islamic Societies*. S. 593.

⁵² Lapidus, Ira M. *A History of Islamic Societies*. S. 593.

Osmanská říše si uvědomovala svoji pozici a snažila se učinit kroky, kterými by se vyrovnala evropským zemím. A tak začaly její pokusy o reformy a modernizaci. Sultán Abdülmecid I. (1823–1861) je znám mimo jiné díky reformám (Tanzimat);⁵³ za jeho vlády se vojensko-administrativní reformy rozšířily i na společenskou a ekonomickou sféru.⁵⁴ Jejich součástí bylo také vydání Gülhanského vznešeného dekretu (Hatt-ı Şerifi Gülhane), kterým byli zrovnoprávněni všichni občané Osmanské říše bez ohledu na náboženství. Sultán Abdülmecid I. nařídil také rozsáhlé opravy Hagie Sofie, ke kterým byli povoláni bratři Giuseppe a Gaspare Fossati. Během těchto renovací byly odkryty a opraveny mozaiky z dob, kdy chrám sloužil křesťanům. Mezi nejznámější patří mozaika z konce 10. století, na níž je zobrazena Madona, kolem které stojí nalevo Justinián držící zmenšený model Hagie Sofie a vpravo Konstantin držící model města Konstantinopole.⁵⁵ Na další velice známé mozaice z druhé poloviny 13. století je zobrazen Kristus Pantokrator,⁵⁶ kolem něhož se nacházejí císař Konstantin IX. Monomachos a císařovna Zoe.⁵⁷

Tyto mozaiky nebyly zakryty okamžitě po dobytí Konstantinopole, ale až v době, kdy začala získávat na váze otázka zákazu zobrazování živých bytostí v kontextu islámu, tedy v 17. století (některé mozaiky byly dokonce zakryty až v 18. a 19. století).⁵⁸ Sultán Abdülmecid I. byl jejich krásou údajně natolik okouzlen, že nechal zakrytí provést způsobem, který by v budoucnu umožňoval jejich znovuodkrytí. Práce bratrů Fossati trvaly od roku 1847 do roku 1849 a dodnes se považují za největší renovaci Hagie Sofie.⁵⁹

Křesťanské mozaiky vyvolaly mimořádný mezinárodní zájem o Hagii Sofii. Po dokončení byly publikovány akvarelové malby chrámu vytvořené jedním z bratrů, Gasparem Fossatim, později také kresby architekta Salzenberga.⁶⁰ Fakt, že se v této době Hagia Sofia dostala do mezinárodního povědomí, dokazují i novinové články z New York Times.⁶¹ V roce 1877 byl uveřejněn článek „*Velký klenutý kostel*“ (*A Great Domed*

---

⁵³ Tanzimat je název pro osmanské období reforem během vlády sultána Abdülmecida I. a Abdülazize.

⁵⁴ Lapidus, Ira M. *A History of Islamic Societies*. S. 598.

⁵⁵ Aydingün, Şengül. Rose, Mark. *Saving a Fabled Sanctuary*. S. 23.

⁵⁶ Pantokrator je ikonografické zobrazení Ježíše Krista jako všemohoucího vládce. Pravou rukou žehná a v levé ruce drží otevřené evangelium.

⁵⁷ Aydingün, Şengül. Rose, Mark. *Saving a Fabled Sanctuary*. S. 28.

⁵⁸ Cohen, Andrew Jonathan. *Architecture in Religion...* S. 43.

⁵⁹ Katipoğlu, Ceren. Caner-Yüksel, Çağla. *Hagia Sophia 'Museum'...* S. 209.

⁶⁰ Katipoğlu, Ceren. Caner-Yüksel, Çağla. *Hagia Sophia 'Museum'...* S. 210.

⁶¹ Tamtéž. S. 210.

Church),⁶² ve kterém, jak již jeho název napovídá, byl kladen důraz na křesťanský charakter Hagie Sofie a v němž došlo i k projevení zájmu o přeměnu mešity na kostel.⁶³ Později se prokřesťansky orientovaná rétorika ještě posílila a byl probuzen větší mezinárodní zájem o historický význam Hagie Sofie. Přispěly k tomu i fotografie mozaik, které se objevily například v článku „*Umělecké krásy chrámu Boží moudrosti*“ (*Art Glories of Saint Sophia*)⁶⁴ v roce 1919.⁶⁵

V této době byl již Istanbul pod okupací britských, francouzských, řeckých a italských vojsk. Došlo k ní poté, co Osmanská říše na straně Německa a Rakouska-Uherska prohrála v první světové válce. Období okupace trvalo od listopadu 1918 do října 1922 a hrálo významnou roli ve snahách o přeměnu Hagie Sofie na křesťanský kostel. Když bylo po první světové válce podepsáno příměří, britský admirál Calthorpe poslal telegram osmanské vládě, ve kterém oznámil možnou okupaci města.⁶⁶ Vojáci 30. praporu turecké armády s velitelem Tevfikem Beyem začali následně na nádvoří Hagie Sofie mešitu hlídat a další vojáci byli ukryti v okolí.⁶⁷ Celkem byla Hagia Sofia chráněna dvěma sty vojáky se čtyřmi kulomety.⁶⁸ O této události se píše i v dopise britských důstojníků, potom, co jejich armáda obsadila průplavy Bospor i Dardanely a město Istanbul: „*Když byla Konstantinopol poprvé obsazena flotilami států Dohody, mešitu hlídalo turecké vojsko, kvůli hrozbě její přeměny v křesťanský kostel Řeky.*“⁶⁹ V dopise z března 1920 pak britský generál Milne dokonce uvedl, že Turci jsou ochotni Hagii Sofii v případě zásahu vojska zničit.⁷⁰ Údajně měl být do Hagie Sofie tajně umístěn dynamit, který by ji v případě útoku odpálil.⁷¹ K přeměně Hagie Sofie na kostel jednoduše nemělo dojít za žádnou cenu.⁷²

---

⁶² *A Great Domed Church*. New York Times. (20. 8. 1877).

⁶³ Katipoğlu, Ceren. Caner-Yüksel, Çağla. *Hagia Sophia 'Museum'...* S. 210 – 211.

⁶⁴ Littlefield, Walter. *Art Glories of Saint Sophia; Sealed Beauties of Famous Mosque at Constantinople May Be Revealed When Sultan's Capital Passes Into Other Hands*. The New York Times. (22. 6. 1919).

⁶⁵ Katipoğlu, Ceren. Caner-Yüksel, Çağla. *Hagia Sophia 'Museum'...* S. 211.

⁶⁶ Akan, Erkin. *Ayasofya Camisi'nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma*. S. 315.

⁶⁷ Tamtéž. S. 315.

⁶⁸ Tamtéž. S. 315.

⁶⁹ Dopis britských důstojníků uveřejněn v tureckých novinách Takvim. - *İngiliz işgal kuvvetinin 1919'daki Ayasofya raporuna ortaya çıktı! 200 asker yerleştirilmiş...* Takvim. (13. 7. 2020). [online].

⁷⁰ Goldstein, Erik. *Holy Wisdom and British foreign policy*. S. 61.

⁷¹ Bardakci, Murat. *'Ayasofya'yu açmayın' diyenler mihrapta dansöz oynatmışlardı*. HaberTurk. (25. 6. 2017). [online].

⁷² Tuto událost zmiňuje také současný turecký prezident Erdoğan ve svém projevu o Hagii Sofii, ve kterém oznámil její přeměnu v mešitu. Více ve 3. kapitole této práce.

Naděje na získání Hagie Sofie a její přeměny na kostel během této doby rostly také se zvyšující se myšlenkou tzv. Megali Idea. Jde o politickou koncepci sjednocení všech Řeků, utopický ideál Helénů o vytvoření státu, jehož hlavním městem se stane Konstantinopol. Měla tak být symbolizována návaznost na Byzantskou říši.⁷³ Území obývané Řeky, včetně částí Osmanské říše, se mělo stát součástí řeckého státu. Tato myšlenka začala vznikat v souvislosti s osvobozeneckým hnutím na začátku 20. let 19. století. Vliv na ni mělo i vítězství v řecké osvobozené válce v roce 1822, kterým se Řekové oprostili od osmanské nadvlády, a proto mohli vytvořit vlastní stát. Hagia Sofia v Istanbulu, včetně dalších jejích jmenovkyň v Trabzonu a Izniku, hraje v této myšlence důležitou roli. Věří se, že až všechny tři Hagie Sofie budou sloužit znovu ke křesťanským bohoslužbám, Megali Idea bude naplněna.⁷⁴ Pravděpodobně tak k realizaci ideálu alespoň v nejbližší době nedojde, Yazan Bojidar Çipof dokonce píše, že vzhledem k tomu, že jsou dnes Iznik Hagia Sofia, Trabzon Hagia Sofia i istanbulská Hagia Sofia mešitami, dá se říci, že jde o konec Megali Idea.⁷⁵

Hagii Sofii v Izniku nechal v 6. století postavit Justinián I. Je významná především tím, že se v ní v roce 787 konal druhý nikajský koncil.⁷⁶ Po dobytí území Osmany se z kostela v roce 1337 stala mešita a v roce 1935, stejně jako istanbulská Hagia Sofia, byla přeměněna na muzeum. V roce 2011 začala Hagia Sofia v Izniku znovu sloužit jako mešita, v roce 2020 se ale bohužel zřítily.⁷⁷ Hagia Sofia ve městě Trabzon byla postavena ve 13. století a měla opět podobný osud. Trabzon byl Osmany dobyt v roce 1461, Hagia Sofia však byla na mešitu přeměněna později, a to v roce 1544 nebo 1583.⁷⁸ Během první světové války při ruské okupaci Trabzonu sloužila jako nemocnice a v roce 1964 se stala muzeem. Od roku 2013 je znovu mešitou.

Oslabení Osmanské říše dávalo Řekům naději na uskutečnění Megali Idea a její vliv během okupace Istanbulu tak byl značný. S okupací zároveň vyvstávala dvě zásadní témata. Za prvé téma přeměny Hagie Sofie zpět na řecký pravoslavný kostel, za druhé

---

⁷³ Finefrock, Michael M. *Ataturk, Lloyd George and the Megali Idea...* S. D1049.

⁷⁴ Çipof, Yazan Bojidar. *Ayasofya'nın Açılması ve Megali İdea'nın Sonu*. 21. Yüzyıl. (29. 7. 2020). [online].

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Na druhém nikajském koncilu (787) se jednalo o ikonoklasmu (obrazoborectví).

⁷⁷ 'Hagia Sophia of Bursa' falls to ruin after 7 years of disrepair. *Hürriyet Daily*. (4. 9. 2020). [online].

⁷⁸ Zdroje se v tomto ohledu různí.

vyhoštění Turků a společně s nimi i islámu z Evropy. „*Istanbul je kosmopolitní a mezinárodní město, zejména východního světa. Hagia Sofia, která byla křesťanským kostelem před 900 lety, bude samozřejmě obnovena,*“⁷⁹ zaznělo od britského diplomata (od roku 1919 již ministra zahraničí) George Curzona. Británie se ve spojitosti se svým vlivem ve Středomoří pokládala za velmoc, která může určovat osud Istanbulu, dokonce svůj zásah pokládala za nutný a za součást Božího plánu spásy. Britský státní úředník v Indii Arthur Hirtzel o Osmanské říši řekl: „...*byla nám dána, abychom ji udělali křesťanskou. Jde o britské přispění k vykoupení lidstva.*“⁸⁰

Dne 18. prosince 1918 vznikl v Británii Výbor pro vykoupení Hagie Sofie, jehož cílem bylo přeměnit mešitu Hagia Sofia opět na kostel. Henry Joy Fynes-Clinton, anglikánský duchovní a zakladatel výboru, se stal jedním ze sekretářů a jeho hlavním propagátorem. Členy výboru byly ale také významné britské politické osobnosti. Předsedou se například stal politik a diplomat lord Bryce a pokladníkem sir Samuel Hoare (v té době budoucí ministr zahraničí).⁸¹ Mělo jít zároveň o ekumenické hnutí, jelikož mezi členy byli kromě anglikánů také baptisté a katolíci. Některými členy bylo vykoupení Hagie Sofie považováno za první krok ke sjednocení církví.⁸² Nicméně došlo ke sporu o to, jakým kostelem by se vlastně Hagia Sofia měla stát. Zatímco anglikáni se stavěli na stranu řeckého patriarchátu, a tedy že Hagia Sofia by se měla stát řeckým pravoslavným kostelem, katolíci byli proti.⁸³ Napjaté vztahy mezi římskokatolickým papežem a řeckým pravoslavným patriarchou tak způsobovaly nejen rozkol mezi křesťany, ale jak upozorňuje Erik Goldstein ve své studii, tento spor „*poskytl Turkům také vítanou diplomatickou zbraň.*“⁸⁴ Po této neshodě se Výbor pro vykoupení Hagie Sofie stal čistě protestantskou skupinou.⁸⁵

Stejně jako Řekové rozvíjel i Výbor pro vykoupení Hagie Sofie propagandu. Objevovala se jak prořecká, jež byla zaměřena proti Turkům, tak i církevní propaganda, která se stavěla proti muslimům.⁸⁶ V této souvislosti Výbor k přeměně Hagie Sofie na kostel

---

⁷⁹ Meydan, Sinan. *Danıştay, Ayasofya ve Atatürk*. Sözcü. (13. 7. 2020). [online].

⁸⁰ Goldstein, Erik. *Holy Wisdom and British foreign policy*. S. 38.

⁸¹ Tamtéž. S. 44.

⁸² Tamtéž. S. 46.

⁸³ Tamtéž. S. 45 – 46.

⁸⁴ Goldstein, Erik. *Holy Wisdom and British foreign policy*. S. 48.

⁸⁵ Tamtéž. S. 46.

⁸⁶ Tamtéž. S. 50.

nejlépe podněcoval jeho člen J. A. Douglas svou knihou „*Vykoupení Hagie Sofie*“ (*The Redemption of Saint Sophia*), kterou vydal v únoru 1919.⁸⁷ Svým čtenářům představil nejen historii kostela Hagia Sofia, který opěvuje, ale přináší i již zmiňované argumenty obecně užívané při snahách o přeměnu Hagie Sofie na kostel. Například zmiňuje ekumenický charakter výboru, když o snahách přeměnit Hagii Sofii píše, že „*nic by nemohlo více sjednotit křesťanství...*“⁸⁸ V jeho knize nalézáme samozřejmě i silný prořecký postoj: „*Vykoupení Hagie Sofie znamená konečné osvobození řeckého lidu. Není jiného přesvědčivějšího symbolu osvobození východního křesťanství z jeho turecké smrti.*“⁸⁹ A dále je zde zřejmý i předpoklad, že osvobození Řeků a Hagie Sofie je britskou povinností:

*„Je-li Anglie věrná sama sobě a všem principům, na nichž vedla a vyhrála světovou válku, její lid nebude tolerovat žádné váhání v této, možná největší a nejdůležitější z povinností, které ji konfrontují. Má pravomoc přinést znovuzrození východnímu světu... Když bude mít i odvahu, vykoupení Hagie Sofie bude jedním z velkých činů, které pro lidstvo uskuteční.“*⁹⁰

Do propagandy se zapojili i samotní Řekové ve spolupráci s řeckým patriarchátem v Konstantinopoli. Záměr přeměny Hagie Sofie na kostel prezentovali například na pohlednicích, na kterých začala být Hagia Sofia zobrazována bez minaretů.⁹¹ Takové zobrazení Hagie Sofie mělo být i na nově připravovaných bankovkách, jež měly začít platit v roce 1923.⁹² Představa brzké přeměny Hagie Sofie na kostel byla pro Řeky natolik reálná, že měli připravenou dokonce i vlajku, kterou se chystali pověsit na chrám.⁹³ Eleftherios Venizelos, premiér Řecka (v letech 1910–1920, 1928–1932), byl osobností, ke které vzhlíželi nejen Řekové, ale i Britové jako ke „*klíči k probritskému Řecku.*“⁹⁴ V roce 1920 ale Venizelos prohrál volby a britský prořecký postoj tak začal pomalu upadat.⁹⁵ I přesto na shromáždění ke zvolení nového patriarchy 21. února 1921 zaznělo: „*Venizelos se dříve nebo později dostane k moci a Hagia Sofia bude vzata z rukou Turků*

---

⁸⁷ Goldstein, Erik. *Holy Wisdom and British foreign policy*. S. 49.

⁸⁸ Douglas, J. A. *The Redemption of Saint Sophia*. S. 71.

⁸⁹ Tamtéž. S. 67.

⁹⁰ Tamtéž. S. 79.

⁹¹ Meydan, Sinan. *Danıştay, Ayasofya ve Atatürk*. Sözcü. (13. 7. 2020). [online].

⁹² *Yunan'dan minaresiz Ayasofya resimli para*. Haberer. (29. 7. 2020). [online].

⁹³ Meydan, Sinan. *Danıştay, Ayasofya ve Atatürk*. Sözcü. (13. 7. 2020). [online].

⁹⁴ Goldstein, Erik. *Holy Wisdom and British foreign policy*. S. 39.

⁹⁵ Tamtéž. S. 62.

*a pomsta křesťanských bratrů, které Turci zavraždili v Anatolii, bude násilně vykonána.*⁹⁶

Jak již bylo zmíněno, během období okupace bylo vedle přeměny Hagie Sofie druhým velkým tématem také vyhoštění Turků z Konstantinopole a celkově z Evropy. Britský státník Lloyd George se například na londýnské konferenci nechal slyšet, že „*Turci zůstali v Evropě stovky let a stali se důvodem všech problémů v Evropě. Istanbul není turecký, ale řecký. Turci by odtud měli být vyhozeni.*“⁹⁷ Lord Curzon, britský ministr zahraničí, zase ve svých poznámkách citoval amerického senátora Lodgeho, který prohlásil, že „*Istanbul by měl být Turkům zcela odebrán, z Evropy musí být vymazáno morové semeno.*“⁹⁸

Ani k jednomu ze zmíněných kroků ale nakonec nedošlo. Hagia Sofia se nestala kostelem a ani Turci nebyli vyhnáni z Evropy. Zatímco státy Dohody podepsaly s osmanským sultánem dne 10. srpna 1920 Sevreskou smlouvu, která mu garantovala přítomnost a vliv v Konstantinopoli (avšak s možností odvolání, pokud se tak státy Dohody v budoucnu rozhodnou),⁹⁹ odboj ze strany Mustafy Kemala pokračoval. Kemalovo Turecké národní hnutí v této době již vedlo osvobozeneckou válku (19. 5. 1919 – 11. 10. 1922), která skončila vítězstvím Turků. Dne 24. července 1923 byla podepsána Lausannská smlouva nahrazující Sevreskou smlouvu a na jejím základě bylo přerozděleno osmanské území. Turecká republika tak získala svou finální teritoriální podobu.

Dne 2. října 1923 Britové opustili Istanbul a o čtyři dny později do něho vstoupil Atatürk se svým vojskem. Z této události se dochovaly fotografie, na kterých je Atatürkovo vojsko obklopeno davem, jenž ho vítá jako osvoboditele. Často je zmaření plánů na vyhoštění Turků a na přeměnu Hagie Sofie připisováno právě úspěchu Mustafy Kemala.¹⁰⁰

---

⁹⁶ Akan, Erkin. *Ayasofya Camisi'nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma*. S. 316-317.

⁹⁷ Meydan, Sinan. *Danıştay, Ayasofya ve Atatürk*. Sözcü. (13. 7. 2020). [online].

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Sevreská smlouva. (10. 8. 1920). Článek č. 36.

¹⁰⁰ Turecký novinář Sinan Meydan například píše, že kdyby Atatürk neosvobodil Istanbul, mohly být dnes Hagia Sofia, mešita Sultanahmet a mešita Fatih kostely. (Meydan, Sinan. *Danıştay, Ayasofya ve Atatürk*. Sözcü. (13. 7. 2020). [online]).

Okupace Istanbulu mezi lety 1918 - 1922 představovala důležité období, které v souvislosti Hagie Sofie a její přeměny, ač v tomto případě neúspěšné, nemůže být opomenuto. Ukázala nám, jak významným tématem byl status Hagie Sofie v mezinárodním měřítku a jaká symbolika s ní byla v tomto kontextu spojena. Koncept osvobození Řeků a obecně křesťanů v souvislosti s přeměnou Hagie Sofie je ostatně patrný až do dnešních dnů. Někdy jde bohužel až o extremistické případy. Za takový lze považovat například manifest Brentona Tarranta, pachatele teroristického útoku na dvě mešity na Novém Zélandu v roce 2019, ve kterém se píše: „*Jdeme si pro Konstantinopol a zničíme všechny mešity a každý minaret ve městě. Hagia Sofia bude osvobozena od minaretů a Konstantinopol bude znovu po právu křesťanská.*“¹⁰¹

Odstoupení římských katolíků od tématu přeměny Hagie Sofie je též zřejmé i dnes, ačkoli v okupační době šlo o odlišné motivy, než které má v současné době hlava katolických křesťanů, a to papež František. Zatímco v letech 1918-1922 si katolíci drželi odstup od přeměny z mešity na kostel vzhledem ke svým napjatým vztahům s pravoslavným křesťanstvím, dnes jde v přeměně muzea na mešitu spíše o zachování dobrých mezináboženských vztahů s muslimy, jak uvidíme ve čtvrté kapitole této práce.

2.2 Snahy o přeměnu Hagie Sofie na mešitu

2.2.1 **Snahy o přeměnu Hagie Sofie v kontextu turecké politiky 50. – 90. let**

Snahy o přeměnu Hagie Sofie na mešitu budeme v této podkapitole sledovat především v souvislosti se vzestupem politického islámu (tzv. islamismu)¹⁰² v Turecku od 50. let 20. století a s dalšími událostmi, které diskuzi ovlivnily. Odmítavé hlasy ohledně muzea Hagia Sofia existovaly již během přeměny, od 50. let však začínají být výrazně slyšet.

---

¹⁰¹ Tarrant, Brenton. *The Great Replacement*. 2019. S. 37.

¹⁰² Termín islamismus nemá obecně jednoznačnou definici, v této práci jím bude myšlen právě politický islám. Více k problematice islamismu např. Čejka, Marek. *Korán, meč a volební urna*. Academia, 2020.

Mustafa Kemal Atatürk zemřel 10. listopadu 1938. Jeho nástupcem se stal İsmet İnönü, člen Lidové republikánské strany, který ve funkci prezidenta zůstal až do roku 1950. Historik Ira M. Lapidus toto období shrnuje výstižně takto:

„Období od 1921 do 1950 bylo érou prezidentského diktátorství, náboženské reformy a prvních fází industrializace. Od 1950 do současnosti jde o éru mnohostranného politického systému, vzrůstajících sociálních rozdílů, rapidní ekonomické změny a obnovení ideologického konfliktu.“¹⁰³

Rok 1950 lze skutečně považovat za přelomový, neboť tehdy došlo k prvním pluralitním parlamentním volbám, jejichž výsledek silně ovlivnil přístup Turecké republiky k islámu a sekularizaci. Po druhé světové válce začaly v Turecku vznikat nové politické strany.¹⁰⁴ Ve volbách v roce 1950 byla Republikánská lidová strana poražena Demokratickou stranou. Během následné vlády, která trvala do jejího zákazu v roce 1960,¹⁰⁵ ale také v nadcházejících desetiletích začal stát sunnitský islám čím dál tím více podporovat. Došlo k obnově náboženského vzdělávání, k povolení užívání arabského jazyka pro modlitby a dalších pro muslimy důležitých záležitostí, které byly Republikánskou lidovou stranou dříve zakázány.¹⁰⁶

Sekularizační reformy z doby Atatürka byly v politické a právní rovině nadále respektovány, pojetí sekularismu se však proměnilo.¹⁰⁷ Politoložka Umut Azak o kemalistickém sekularismu v této souvislosti píše, že ho „*již nelze identifikovat s vládnoucí stranou, přestože zůstal státem vnucenou ideologií a dominantním diskurzem.*“¹⁰⁸ Kemalistický sekularismus byl předefinován konzervativními nacionalisty, čímž vznikla alternativní interpretace odvolávající se na svobodu svědomí.¹⁰⁹ Zatímco kemalistický sekularismus považoval islám za zpátečnický a v rámci modernizace podnikl mnohé kroky k jeho vytěsnění nebo k poturčení, pro konzervativní

---

¹⁰³ Lapidus, Ira M. *A History of Islamic Societies*. S. 607.

¹⁰⁴ Již předtím, a to v roce 1930, byla založena Liberální republikánská strana (Serbest Cumhuriyet Fırkası).

¹⁰⁵ V roce 1960 došlo k vojenskému převratu, Demokratická strana byla zakázána a premiér Adnan Menderes popraven. (Siegl, Erik. *Islám versus modernizace?* S. 46).

¹⁰⁶ Vykonávání pouti do Mekky a navštěvování hrobek sultánů či islámských představitelů povolila již v roce 1949. (Siegl, Erik. *Islám versus modernizace?* S. 55).

¹⁰⁷ Siegl, Erik. *Islám versus modernizace?* S. 56.

¹⁰⁸ Azak, Umut. *Islam and Secularism in Turkey*. S. 175.

¹⁰⁹ Tamtéž. S. 84.

nacionalisty však představoval omezování svobod. Politolog Hakan Yavuz¹¹⁰ proto vznikající islamistická hnutí považuje za úzce spojená s procesem politické a ekonomické liberalizace a přispívající k pluralitní demokratické turecké společnosti.¹¹¹

Tato pluralita se projevovala větší náklonností k muslimům, kteří přestali být státem v mnohých ohledech omezováni. Ředitelství pro náboženské záležitosti (Diyanet İşleri Başkanlığı), jež bylo založeno v roce 1924 ke státní kontrole náboženství, získávalo nyní na své autoritě a dostávalo finanční podporu od státu.¹¹² Jeho pravomoci se postupem času dále rozšiřovaly (pobočky Diyanetu dnes působí také v zahraničí, kde podporují správu a výstavbu mešit.) Stejně jako na Ředitelství pro náboženské záležitosti lze i na školách İmam Hatip pozorovat vzrůstající podporu islámu od státu. Studium bylo na těchto středních náboženských školách znovu povoleno a dodnes slouží k výuce imámů (muslimských duchovních).

Padesátá léta byla významná také pětistým výročím dobytí Konstantinopole. Rok 1953 nebyl důležitý pouze pro nacionalisty toužící se přiblížit osmanskému dědictví, ale také pro zástupce kemalismu, kteří se k oslavám chystali otevřít mnohé výstavy a muzea. Lidová republikánská strana založila komisi pro oslavu 500. výročí dobytí Konstantinopole; jejím vedoucím se stal Hasan Ali Yücel. Poté, co se dostala k moci Demokratická strana, převzala také zodpovědnost za přípravy těchto oslav.¹¹³ Pro osmanské nacionalisty představovala Hagia Sofia symbol tohoto dobytí a skutečnost, že již není mešitou, ale muzeem, pro ně byla bolestná. Objevovaly se proto názory, že „*ku příležitosti 500. výročí dobytí by se muslimsko-tureckému národu měly otevřít dveře Hagie Sofie.*“¹¹⁴ Tato připomínka osmanské slávy vytvářela diskurz konzervativních nacionalistů, kteří se stavěli proti kemalistické ideologii, jež se od osmanského dědictví snažila distancovat. Byly založeny nacionalistické skupiny jako

---

¹¹⁰ Zde možno upozornit na to, že turecký politolog M. Hakan Yavuz představuje kontroverzní osobnost v souvislosti se studiem problematiky arménské genocidy. Tvrdí, že události roku 1915 byly tragédií, nikoli však genocidou.

¹¹¹ Yavuz, M. Hakan. *Islamic Political Identity in Turkey*. S. 266.

¹¹² Siegl, Erik. *Islám versus modernizace?* S. 56.

¹¹³ Tağmat, Çağla Derya. *Fetih Derneği ve İstanbul'un Fethinin 500. Yılı*. S. 51.

¹¹⁴ Aktan, İrfan. *Umut Azak: Ayasofya, Kemalist Batılılaşmayla hesaplaşmanın son kalesiydi*. *Gazete Duvar*. (11. 7. 2020). [online].

Sdružení dobytí Istanbulu (İstanbul'un Fethi Derneği) nebo Sdružení osvícených let dobytí (Fetih Yıllarını Aydınlatma Derneği).¹¹⁵

Významnou osobností, která stála za jedním z prvních islamistických hnutí v Turecku a snažila se o přeměnu Hagie Sofie na mešitu, byl sunnitský teolog a reformátor Bediüzzaman Said Nursi (1877 – 1960). Ve své sbírce Risale-i Nur věnoval značný prostor Hagii Sofii a během 50. let několikrát navštívil Ankaru, kde na Demokratickou stranu naléhal, aby došlo k přeměně Hagie Sofie opět na mešitu.¹¹⁶ Z jeho myšlenek vzešlé hnutí Nursu pak inspirovalo také Gülenovo hnutí. V 50. letech se o přeměnu Hagie Sofie na mešitu snažila i Národní turecká studentská asociace (Milli Turk Talebe Birliđi, zkr. MTTB), která tehdejšímu předsedovi vlády předložila petici.

Ačkoli došlo k množství změn podporujících a respektujících konzervativce, Hagia Sofia zůstávala muzeem. Roli hrálo především nově obdržené členství Turecka a také Řecka v NATO (rok 1952). Bylo třeba zachovat mírové vztahy, které by přeměna Hagie Sofie na mešitu jistě poškodila.¹¹⁷ Neúčast tehdejšího tureckého prezidenta Celala Bayara a premiéra Süleymana Demirela na oslavách k pětistému výročí dobytí Konstantinopole lze vysvětlit stejným způsobem.¹¹⁸

Brzy se však vztahy mezi Tureckem a Řeckem opět zhoršily. V 60. a 70. letech se objevuje krize týkající se kyperské otázky. V roce 1960 byla Kypru udělena nezávislost. Již předtím ale docházelo ke sporům mezi tureckými a řeckými Kypřany, a to především v souvislosti s Enosis, řecko-kyperským hnutím usilujícím o připojení Kypru k Řecku.¹¹⁹ Spor pak vyvrcholil v roce 1974 poté, co Turecko reagovalo na tyto snahy invazí na Kypr. Na obou stranách došlo k masakrům a ostrov byl následně rozdělen tzv. zelenou linií na řeckou a tureckou stranu, konkrétně na Kyperskou republiku a Severokyperskou tureckou republiku, která je oficiálně uznávána pouze Tureckem. Následně došlo k vystěhování řeckých Kypřanů na řeckou část ostrova a tureckých Kypřanů

---

¹¹⁵ Aktan, Irfan. *Umut Azak: Ayasofya, Kemalist Batılılaşmayla hesaplaşmanın son kalesiydi*. Gazete Duvar. (11. 7. 2020). [online].

¹¹⁶ Yildirim, A. Kadir. *Triumphalism in Hagia Sophia*. Carnegie. (29. 7. 2020). [online].

¹¹⁷ Aktan, Irfan. *Umut Azak: Ayasofya, Kemalist Batılılaşmayla hesaplaşmanın son kalesiydi*. Gazete Duvar. (11. 7. 2020). [online].

¹¹⁸ Tağmat, Çağla Derya. *Fetih Derneđi ve İstanbul'un Fethinin 500. Yılı*. S. 58.

¹¹⁹ Pro více informací doporučuji knihu Koura, Jan. *Rozdělený ostrov. Studená válka a kyperská otázka v letech 1960 – 1974*. Epoque, 2019.

na tureckou část. Krize způsobila opětovné zhoršení vztahů Turecka s Řeckem a probudila diskuze o přeměně Hagie Sofie.¹²⁰ V této době zároveň začalo docházet k vzestupu komunismu a islámská hnutí v Turecku se tak stala jakousi zbraní proti levicové ideologii.¹²¹

Rozruch mezi konzervativními muslimy vzbudil v roce 1967 také papež Pavel VI., když se při své návštěvě Istanbulu modlil v Hagii Sofii, přestože v ní bylo náboženské uctívání zakázáno. Někteří proto tuto událost vnímali jako provokaci. V reakci na to uspořádala Národní turecká studentská asociace (MTTB) kolektivní modlitbu.¹²² O události informovaly noviny Milliyet: „*S portrétem Dobyvatele v rukou jako vzkazem pro papeže šli mladí lidé po tiskové konferenci do muzea, navzdory zásahu stráží prošli kolem mříží a modlili se.*“¹²³

Důležitou postavou následujících let se stal Necmettin Erbakan, který působil v hnutí Národní vize (Millî Görüş), jež spadalo do skupin prosazujících islamismus.¹²⁴ Jeho cílem bylo především „*výraznější prosazování náboženských hodnot ve společnosti, částečný odklon od západních konceptů a posílení vztahů Turecka s muslimským světem.*“¹²⁵ V 70. letech založil Stranu národního řádu (Millî Nizam Partisi) a Stranu národní spásy (Millî Selamet Partisi), obě byly ale následně zakázány pro narušování sekularizačních principů.¹²⁶

Na vznik islamisticky zaměřených politických stran v Turecku lze nahlížet v kontextu celkového rozmachu islamismu v 70. letech na Blízkém východě.¹²⁷ Milníky na cestě sepsané egyptským myslitelem Sajjídem Qutbem (popraveným v roce 1966) nyní inspirovaly mnohé muslimy k přiblížení se původnímu islámu a k obnově islámské

---

¹²⁰ Aktan, Irfan. *Umut Azak: Ayasofya, Kemalist Batılulaşmayla hesaplaşmanın son kalesiydi*. Gazete Duvar. (11. 7. 2020). [online].

¹²¹ Yavuz, M. Hakan. *Islamic Political Identity in Turkey*. S. 273.

¹²² Katipoğlu, Ceren. Caner-Yüksel, Çağla. *Hagia Sophia 'Museum'...* S. 219.

¹²³ *Ayasofya'da namaz kulündi*. Milliyet. (27. 7. 1967). S. 1.

¹²⁴ Čejka, Marek. Korán, meč a volební urna... S. 165.

¹²⁵ Čejka, Marek. Korán, meč a volební urna... S. 165.

¹²⁶ Tamtéž. S. 165.

¹²⁷ O této problematice více např. v knize Kepel, Gilles. *Boží pomsta. Křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Atlantis, 1996.

identity. Sekularismus a modernizace naopak začaly být některými lidmi považovány za ideologie Západu, které muslimské země ponižují a kazí.

Na počátku 80. let došlo v Turecku v rámci islamizace také k zavedení povinné náboženské výuky na základních a středních školách.¹²⁸ To vyvolalo řadu kritik, jež poukazovaly na nesoulad povinné náboženské výuky s Atatürkovým sekularismem.¹²⁹ Důležitou událostí v roce 1980 se stalo částečné otevření Hagie Sofie k muslimským bohoslužbám. Šlo o část nazývanou pavilon Hünkar, která byla postavena za sultána Mahmuda I. a sloužila k odpočinku před modlitbou. K bohoslužbám byla otevřena 8. srpna 1980. Zatímco někteří ronili slzy štěstí, druzí tuto událost považovali za další hrozbu pro turecký sekularismus. V článku publikovaném v New York Times se píše:

„Tento krok přinesl kritiku od zástupců Atatürka, kteří ho považovali za nebezpečný ústupek fundamentalistům a po obnovení náboženské výuky na školách jako další krok k islámskému obrození.“¹³⁰

Již po měsíci (14. září 1980) byl tento prostor opět uzavřen vzhledem k restaurátorským pracím, jež v Hagii Sofii probíhaly. V roce 1989 se tureckým prezidentem stal Turgut Özal. O rok později byl již vládou připravován dekret o mešitě Hagia Sofia,¹³¹ který umožnil po dokončení restaurování 10. února 1991 opětovné otevření pavilonu Hünkar. Nad jeho vstup byl umístěn nápis *„Mešita Hagia Sofia, část otevřená k bohoslužbám“* (*Ayasofya Camii ibadete açılan bölüm*). V ostatních prostorách však nadále platil striktní zákaz modlení jak pro muslimy, tak pro křesťany.

Stejného roku (1991) se Strana blahobytu (Refah Partisi, vznik 1983) dostává do parlamentu a v roce 1995 vyhrává volby.¹³² V 90. letech je tak vzestup islamismu v Turecku ještě silnější. Předseda strany Necmettin Erbakan se stal tehdy premiérem

---

¹²⁸ Konkrétně šlo o předmět Náboženská kultura a etika (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi). (Siegl, Erik. *Islám versus modernizace?* S. 58).

¹³¹ Siegl, Erik. *Islám versus modernizace?* S. 58.

¹³⁰ *Sacred and Secular: Turkish Dilemma*. The New York Times. (31. 8. 1980).

¹³¹ Informoval o tom článek *„Vláda připravuje dekret o mešitě Hagia Sofia“* v novinách Milliyet. (*Hükümet hazırlık yapıyor Ayasofya'ya cami kararnamesi*. Milliyet. (3. 1. 1990). S. 3).

¹³² Čejka, Marek. *Korán, meč a volební urna...* S. 165.

koaliční vlády, po dvou letech byl ale nucen odstoupit ze stejných důvodů, které vedly ke zrušení jeho dvou předchozích stran, a to kvůli údajnému porušování sekularismu.¹³³

2.2.2 Snahy o přeměnu Hagie Sofie na mešitu po roce 2000

Po roce 2000 snahy o přeměnu Hagie Sofie na mešitu pokračují. Jde o období vzniku a působení Strany spravedlnosti a rozvoje (AKP) v čele s Recepem Tayyipem Erdoğanem. Jeho osobnosti a politice bude věnována celá následující kapitola, je však třeba alespoň stručně nastínit události, ke kterým došlo během jeho působení ve vládě a jež měly vliv na diskuzi ohledně mešity Hagia Sofia.

V tomto období docházelo k hromadným modlitbám před Hagíí Sofíí, a sice především při výročních dobytí Konstantinopole. Jejich cílem bylo nejenom oslavit výročí, ale zároveň upozornit na potřebu přeměny Hagie Sofie opět na mešitu. Velmi aktivní byla v tomto směru Anatolská mládežnická organizace (Anadolu Gençlik Derneği, zkr. AGD), jež každoročně pořádala tato setkání. Její předseda Salih Turan v roce 2012 označil status muzea za urážku 75 milionů tureckých muslimů, které zároveň nazval potomky sultána Mehmeda Dobyvatele.¹³⁴ V rámci kampaně se mu podařilo získat 15 milionů petičních podpisů, aby se Hagia Sofia stala opět mešitou. V této době se také objevuje slogan „*Rozbij řetězy, otevři Hagii Sofii!*“ (Zincirler Kırılsın, Ayasofya Açılsın!). Slogan si udržel svoji oblibu až do otevření Hagie Sofie jako mešity v roce 2020. Turecký ministr spravedlnosti Abdulhamit Gül řekl: „*Rozbít řetězy Hagie Sofie jejím otevřením k bohoslužbám je naším společným přáním. Jde o naplnění vůle sultána Mehmeda Dobyvatele.*“¹³⁵ Zároveň zdůraznil, že jde o suverénní právo Turecka, nikoli o záležitost mezinárodní.¹³⁶ Předseda AGD Salih Turan naopak v roce 2013 prohlašoval, že jde o přání nejen Turků, ale všech muslimů, a proto tato záležitost v jeho pojetí nabyla mezinárodní rozměr:

„Naše kampaň „Rozbijte řetězy svým podpisem“ nezůstane omezenou kampaní jen pro naši zemi... Hagia Sofia je důležitým symbolem pro islámskou ummu... Pro naši

¹³³ Čejka, Marek. *Korán, meč a volební urna...* S. 165.

¹³⁴ Avdoulos, Eve. *Istanbul's Hagia Sophia...* S. 189.

¹³⁵ *Turkey seeks to 'break the chains' of historic Hagia Sophia, minister says.* Ahval. (15. 6. 2020). [online].

¹³⁶ Tamtéž.

*Hagii Sofii budeme kontaktovat mnoho islámských zemí od Bosny a Hercegoviny po Malajsii, od Čechenska po Palestinu. Věříme, že uzpůsobení Hagie Sofie jejímu poslání bude etapou znovuzrození islámského světa. Vyzýváme všechny muslimy celého světa, aby byli k této otázce citliví.*¹³⁷

Ve stejném roce se v srpnovém čísle časopisu Skylife vydávaném tureckými aerolinkami objevil kontroverzní článek „Hagia Sofia: mešita sultánů“ (Ayasofya: Sultanların Camii).¹³⁸ Tento časopis s obrázkem Hagie Sofie v době Osmanské říše na titulní straně si mohli cestující přečíst na palubě letadel jak v tureckém, tak v anglickém jazyce. Povědomí o mešitě Hagia Sofia tak bylo rozšiřováno i na mezinárodní úrovni. Rozhodnutí, zda mešita Hagia Sofia je domácí, nebo mezinárodní záležitostí, je však poněkud problematické. Působí poměrně paradoxně, poněvadž vlídné reakce a snahy muslimů ze zahraničí jako by byly vítány, zatímco ty negativní odsuzovány s tím, že jde o soukromou tureckou záležitost.

V únoru 2013 obdržela petiční komise parlamentu žádost skupiny občanů z Kocaeli, kteří požadovali přeměnu Hagie Sofie na mešitu, a tak bylo rozhodnuto tuto záležitost prodiskutovat.¹³⁹ Současný turecký prezident Erdoğan, v té době ještě premiér, tehdy reagoval spíše odmítavým postojem. Řekl, že nejprve by se měl věřícími naplnit Sultanahmet a pak by se teprve mělo uvažovat nad Hagii Sofii. Avšak byl si vědom tohoto požadavku občanů a případných plusových bodů při volbách, a proto již v roce 2014 sliboval přeměnu Hagie Sofie na mešitu.

Shrnutí

Turecké dějiny po roce 1950 až do současnosti jsou často charakterizovány konfliktem dvou myšlenkových směrů – sekularismu a islamismu. Politolog Hakan Yavuz považuje historii moderního Turecka za konflikt demokracie a kemalismu,¹⁴⁰ zatímco politolog Çağaptay tvrdí, že jde spíše o studenou válku mezi pravicovými a levicovými stranami.¹⁴¹

---

¹³⁷ *Zincirler Kırılсын, Ayasofya Açılсын!* Diyanet-sen. (18. 4. 2013). [online].

¹³⁸ *Ayasofya: Sultanların Camii*. Skylife August 2013. Turkish Airlines.

¹³⁹ *Parliament to discuss return to prayers at Hagia Sophia*. Hurriyet Daily News. (4. 2. 2013). [online].

¹⁴⁰ Yavuz, M. Hakan. *Islamic Political Identity in Turkey*. S. 265.

¹⁴¹ Çağaptay, Soner. *The New Sultan...* S. 51. (Dnes je možné za středopravicovou stranu považovat AKP a středolevicovou CHP).

Vzestup islamismu je v každém případě po celou dobu považován za hrozbu především pro kemalistické sekularistické principy, a to i v současnosti v kontextu přeměny Hagie Sofie na mešitu.

Od roku 1950, když se k moci dostala Demokratická strana, začal být sunnitský islám státem více podporován. Na intenzitě nabyly také snahy o přeměnu Hagie Sofie na mešitu. Jejich úspěchem, ačkoli pouze na krátkou chvíli, bylo otevření části Hagie Sofie zvané Hüňkar k muslimským bohoslužbám v roce 1980, později byl tento prostor znovu otevřen v roce 1991. Nadále však probíhaly snahy o realizaci celé Hagie Sofie jako mešity. K těmto snahám se Erdoğan původně stavěl odmítavě, nicméně v roce 2014 s vidinou získání si popularity u voličů již sliboval otevření Hagie Sofie jako mešity.

3 Recep Tayyip Erdoğan a AKP

3.1 Život a kariéra Recepta Tayyipa Erdoğanova

Recep Tayyip Erdoğan se narodil 26. února 1954 v Istanbulu, a to v chudší čtvrti Kasımpaşa. Jeho rodina pocházela z provincie Rize ležící na severovýchodě Turecka u pobřeží Černého moře. Matka Tenzile Erdoğan (rodným příjmením Mutlu) a otec Ahmet Erdoğan¹⁴² vychovali Recepta Tayyipa Erdoğanova v islámské víře. Již v mládí musel Erdoğan pomáhat řešit finanční situaci své rodiny, a tak prodával limonádu a pečivo na ulici. Tato skutečnost mu podle Erika Siegla dávala později image přirozeného obhájce „běžných lidí vůči bohatým městským a sekulárním elitám.“¹⁴³

Absolvoval základní školu Kasımpaşa Piyale (1965) a poté nastoupil na střední náboženskou školu İmam Hatip (1973). Studium této střední školy Erdoğanovi přineslo zlepšení jeho charismatických schopností, a to díky důrazu na přednes, který je ve školách İmam Hatip na studenty kladen.¹⁴⁴ V kontextu postoje kemalistů vůči vzestupu islamismu té doby se absolventi škol İmam Hatip mohli stát pouze duchovními. Mělo se tak zabránit rozšiřování islámu na veřejné a vysoké pozice, ze kterých by mohla být ovlivněna politika země.¹⁴⁵ Jelikož chtěl Erdoğan již od svého mládí být politicky aktivní a v budoucnu působit jako politik, byl nucen náboženskou školu opustit a přejít na střední školu Eyüp, jejíž absolvování by mu nebránilo vykonat přijímací zkoušky na vysokou školu a věnovat se budoucí světové kariéře. Vysokoškolské vzdělání získal na Marmarské univerzitě na fakultě ekonomie a administrativních studií, kterou absolvoval v roce 1981.

Během studia na střední a vysoké škole se Erdoğan aktivně věnoval fotbalu. Na oficiálních prezidentských stránkách je tento jeho zájem spojován se získáním týmového ducha; toho také prezident úspěšně využívá ve své politice.¹⁴⁶ Erdoğan je zde ve svých středoškolských letech charakterizován jako idealistický mladý muž se zájmem o sociální a nacionální problémy.¹⁴⁷ Vstoupil do Národního tureckého studentského

---

¹⁴² Šlo o druhé manželství Ahmeta Erdoğanova.

¹⁴³ Siegl, Erik. Vzdušný demokratický. S. 32.

¹⁴⁴ Tamtéž. S. 30.

¹⁴⁵ Siegl, Erik. Islám a modernizace. S. 60.

¹⁴⁶ Recep Tayyip Erdoğan Biography. Presidency of the Republic of Turkey. [online].

¹⁴⁷ Recep Tayyip Erdoğan Biography. Presidency of the Republic of Turkey. [online].

sdužení. Během tohoto období se seznámil s Emine Gülbaran, svou budoucí manželkou a první dámou Turecka. Emine Gülbaran se narodila 16. února 1955 v Istanbulu. Vystudovala odborný dívčí institut Istanbul Mithatpaşa. Založila Sdružení idealistických žen (İdealist Kadın Derneği) a aktivně působila i v Národním tureckém studentském sdružení a v Dámské nadaci pro vědu a kulturu. Za Recepta Tayyipa Erdoğan se provdala 4. července 1978.¹⁴⁸

Erdoğan se stal předsedou mládežnické odnože islámské Strany národní spásy (Millî Selâmet Partisi) v Beyoğlu a následně celého Istanbulu (1976 – 1980). Poté, co byla Strana národní spásy zakázána a v roce 1983 vytvořena Strana prosperity (Refah Partisi), vstoupil do ní o rok později i Erdoğan. Stejně jako samotná politická strana byl i Erdoğan velmi úspěšný. Vypracoval se na vedoucího Strany prosperity v istanbulské provincii (1985) a také se stal členem Ústřední výkonné rady Strany prosperity. Dne 27. března 1994 byl Erdoğan zvolen starostou Istanbulu. V tomto období jsou mu přičítány mnohé úspěchy.¹⁴⁹

Pro svůj (podle kemalistů) příliš islamistický postoj se však musel v roce 1998 vzdát úřadu starosty. Rozhodujícím se pro něho stal den 12. prosince 1997 v tureckém městě Siirt, který byl pro kemalisty spíše záminkou nežli skutečným důvodem.¹⁵⁰ Erdoğan zde při svém projevu přednesl báseň od pan-turkického aktivisty jménem Ziya Gökalp (1876 – 1924). Do své recitace zahrnul také verše „*mešity jsou naše kasárna, kopule naše přílby, minarety naše bajonety a věřící naši vojáci.*“¹⁵¹ Tato báseň byla kemalistickým režimem označena za teroristickou. Konkrétně byl Erdoğan obviněn na základě článku 312/2 tureckého trestního zákoníku za podněcování k násilí a náboženské nebo rasové nenávisti.¹⁵² Byl odsouzen k doživotnímu zákazu politické činnosti a k deseti měsícům vězení. Po čtyřech měsících (24. 3. – 27. 7. 1999) došlo nakonec k jeho propuštění.¹⁵³

---

¹⁴⁸ First Lady Biography. Presidency of the Republic of Turkey. [online].

¹⁴⁹ Na oficiálních prezidentských stránkách je kladen důraz na Erdoğanovo vyřešení problému s vodou díky novému potrubí, problému s odpady, který vyřešil zřízením nejmodernějších recyklačních zařízení, nebo uskutečnění projektu na zemní plyn, jímž byl vyřešen problém znečišťování ovzduší. Dále jsou uvedeny architektonické projekty, jež dopomohly ke zlepšení dopravy v Istanbulu, zavedení přísných opatření pro prevenci korupce a také velký růst ekonomiky. (Recep Tayyip Erdoğan Biography. Presidency of the Republic of Turkey. [online]).

¹⁵⁰ Siegl, Erik. *Vzdorující demokracie*. S. 34.

¹⁵¹ Verše přeloženy Erikem Sieglem. (Siegl, Erik. *Vzdorující demokracie*. S. 34).

¹⁵² History of Recep Tayyip Erdoğan. Timeline. Historydraft. [online].

¹⁵³ Tamtéž.

Přesto tato zkušenost Erdoğanova silně ovlivnila. Historik a publicista Erik Siegl říká, že ačkoli by se mohlo zdát, že zkušenost Erdoğanova s politicky motivovanou persekcí v něm probudila „*empatii k podobně pronásledovaným vězňům svědomí... Spíše v něm posílila instinkt, že pokud nechce být jako politik bit, musí být nejen úspěšnější, ale i získat a použít více tvrdé síly než jeho oponenti.*“¹⁵⁴ To se projevuje hromadným zatýkáním jeho kritiků (největšího jsme byli svědky v roce 2016 po nepovedeném vojenském převratu).

Recep Tayyip Erdoğan během uvěznění promýšlel možnost založení nové konzervativní a široce orientované politické strany a svého budoucího politického působení.¹⁵⁵ Když byl potom z vězení propuštěn, založil se svými přáteli Stranu spravedlnosti a rozvoje (Adalet ve Kalkınma Partisi, dále jen AKP), jež představovala reformovanější podobu Strany ctnosti (Fazilet Partisi).¹⁵⁶ Byl si již vědom, jakým způsobem končí strany otevřeně se hlásící k islamismu, a proto zvolil umírněnější cestu.

V roce 2002 vyhrála AKP volby (se získanými 34,3 % hlasů) a její vítězství následovala i v letech 2007 a 2011.¹⁵⁷ Erdoğan se vzhledem ke svému zákazu politického působení nemohl stát předsedou vlády. Místo tak zaujal člen AKP Abdullah Gül, který se stal později prezidentem (2007–2014). Poté, co Republikánská lidová strana umožnila legislativní změnu, byl Erdoğanovi zrušen zákaz kandidatury a mohl se účastnit voleb dne 9. února 2003. O šest dní později se stal Erdoğan předsedou vlády místo Abdullaha Güla.

Od 10. srpna 2014 je Recep Tayyip Erdoğan prezidentem Turecké republiky. Stal se prvním prezidentem, který byl zvolen lidovým hlasováním. Poté, co byla schválena změna ústavy ohledně možnosti prezidentského členství ve straně, se stal Erdoğan 21. května 2017 také předsedou AKP, čímž byla jeho moc ještě posílena. Erdoğan si získal voliče především svou úspěšnou ekonomickou politikou. Uspěl i v dalších volbách v roce 2018. Za jeho vlády se snížila inflace a došlo k nastolení ekonomické stability,

---

¹⁵⁴ Siegl, Erik. Vzdušující demokracie. S. 35.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Strana ctnosti byla založena Erbakanem a v roce 2001 zakázána. Na základech Strany ctnosti vznikla vedle AKP také konzervativnější Strana štěstí (Saadet Partisi). (Čejka, Marek. *Korán, meč a volební urna...* S. 166).

¹⁵⁷ V roce 2007 AKP zvítězila s 46,5 % hlasů, v roce 2011 s 49,8 % hlasů.

kteřá byla zřejmá mimo jiné z vyškrtnutí šesti nul z turecké liry.¹⁵⁸ Projevilo se také zlepšení v oblasti sociálního zabezpečení.¹⁵⁹

Inspirativní politickou postavou je Erdoğanovi Adhan Menderes, od roku 1951 premiér, jenž byl později po vojenském převratu v roce 1960 popraven. Podle Erika Siegla šlo pro Erdoğana o tragickou událost, která ovlivnila jeho „*vnímání politiky jako nemilosrdného boje.*“¹⁶⁰ Další inspirací a politickým mentorem, se kterým se však později Erdoğan nepohodl a rozešel ve zlém, byl Necmettin Erbakan, představitel islamistické Strany prosperity (RP).¹⁶¹

3.2 Erdoğanova politika a koncept neo-osmanismu

Není pochyb o tom, že Recep Tayyip Erdoğan je velmi silnou osobností, která dokázala Turecko nejenom ekonomicky, ale i politicky posílit na celosvětové scéně. Erdoğan sám sebe charakterizuje jako konzervativního demokrata, v zahraničních zdrojích je však často popisován jako autoritářský a diktátorský vládce. V Turecku prezident s určitostí vlastní většinu médií a má značně silný vliv na justici. Kdyby však měl být skutečným diktátorem, jistě by vyhrál komunální volby v Istanbulu v roce 2019, což se ale nestalo. Naopak se stal vítězem představitel opozice Ekrem İmamoğlu (CHP).

Prezident Erdoğan je věrný muslimské víře, nigerijské noviny Muslim News Nigeria ho dokonce již třikrát vyhlásily vítězem ceny Světové muslimské osobnosti (Global Muslim Personality Award, označována jako #MNAwards2020).¹⁶² Jedním z uvedených důvodů, proč Erdoğan obržel tuto cenu za rok 2020, bylo právě otevření Hagie Sofie jako mešity: „*Přeměna Hagie Sofie byla jednou z největších zkoušek jeho vlády. Navzdory*

---

¹⁵⁸ Když se Erdoğan v roce 2001 dostal k vládě, byla inflace 53,5%. O rok později 47,2% a v roce 2003 klesla na 21,9%. K následnému odebrání šesti nul u měny došlo při stabilizaci inflace kolem 7 – 9 %. (Çağaptay, Soner. *The New Sultan...* S. 109).

¹⁵⁹ Erdoğan zavedl bezplatnou zdravotní péči a zlepšil dostupnost zdravotnictví. Průměrná délka života se v Turecku zvýšila o pět let a také se snížila dětská úmrtnost. (V roce 2000 průměrná délka života 70 let, v roce 2014 pak 75,3 let. Dětská úmrtnost se snížila z 33,7 % v roce 2000 na 16,5 % v 2013.) Erdoğan dále umožnil systém hypotečního úvěru, díky kterému si mohla pořídit movitější majetek i střední a pracující sociální třída. (Çağaptay, Soner. *The New Sultan...* S. 109).

¹⁶⁰ Siegl, Erik. *Vzdorující demokracie*. S. 31.

¹⁶¹ Tamtéž. S. 35.

¹⁶² *BREAKING: Turkish President, Erdoğan, wins 2020 Global Muslim Personality of the Year for the third time*. Muslim News Nigeria. (26. 2. 2021). [online].

všem překážkám prezident Erdoğan obnovil budovu v jejím právoplatném statusu mešity po desetiletích od doby, kdy došlo k její neoprávněné přeměně na muzeum.¹⁶³ Erdoğan je nicméně především populistickým politikem a jeho politické kroky za proměnou Hagie Sofie na mešitu jsou skrývány za náboženství. Nejsou jím veřejně přiznávány, naopak je přímo odmítá. Jeho vítězná cena dokazuje, nakolik je jeho taktika funkční. Erdoğan používá nacionalistickou rétoriku směřující k celé muslimské ummě.¹⁶⁴ Erdoğan často vystupuje jako zastánce utlačovaných muslimů; v současné době vidíme tento postoj v mezinárodním měřítku například vůči Palestincům.

Právě takový přístup je jedním z důvodů častého označování Erdoğanovy zahraniční politiky termínem neo-osmanismus (yeni osmanlıcilık). Jde o koncept vycházející z osmanismu, jenž vznikl na konci 19. století a představoval myšlenku sjednocení multietnické a multináboženské společnosti Osmanské říše na základě osmanského občanství. Tento osmanský nacionalismus stál proti panislamismu podporovanému sultánem, tedy myšlence sjednocení na základě islámského náboženství.¹⁶⁵ Později během utváření republiky se osmanský nacionalismus proměnil v turecký a vznikla tak myšlenka panturkismu, tedy sjednocení občanů na základě turecké národnosti.

Pojem neo-osmanismus se pak objevuje v 90. letech v souvislosti s vládou prezidenta Turguta Özala, který se svou zahraniční politikou snažil o prosazení ekonomické a kulturní dominance Turecka v regionu Střední Asie.¹⁶⁶ U Erdoğan a AKP se pojetí neo-osmanismu od toho Özalova odlišuje. Gabriela Özel Volfová z Orientálního ústavu AV ČR říká, že novotou v chápání neo-osmanismu u AKP je, „že Turecko je hrdě reprezentováno jako dědic kdysi mocné Osmanské říše a jako takové je ospravedlněno ve snaze o vedoucí úlohu v regionu a na celém světě.“¹⁶⁷ Erdoğan se nesnaží získat zpět území, která dříve spadala do Osmanské říše způsobem, že by je měl v úmyslu skutečně

---

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Dreßler, Markus. *Interpreting the Desecularisation of the Hagia Sophia...* Multiple Secularities. (26. 7. 2020). [online].

¹⁶⁵ Özel Volfová, Gabriela. *Turkey's Middle Eastern Endeavors...* S. 493.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Özel Volfová, Gabriela. *Turkey's Middle Eastern Endeavors...* S. 494.

připojit k Turecku prostřednictvím ozbrojeného konfliktu; jeho cílem je totiž získání vlivu a dominantního postavení v této oblasti.¹⁶⁸

Podle Erdoğanova je turecká zahraniční politika neo-osmanismu založena na třech bodech. Za prvé na strategické hloubce (stratejik derinlik), kterou definoval bývalý premiér Turecka a také ministr zahraničních věcí Ahmet Davutoğlu ve své stejnojmenné knize v roce 2001. Strategická hloubka podle něho garantuje Turecku vedoucí pozici v regionu Blízkého východu na základě historických, kulturních a náboženských vazeb.¹⁶⁹ Tureckou zahraniční politiku popsal jako „politiku nulových problémů se sousedy“ (komşularla sıfır sorun politikası), nikoli neo-osmanismus.¹⁷⁰ Druhým bodem je multidimenzionální zahraniční politika (çok boyutlu dış politika), která značí potřebu dynamického, nikoli statického jednání v rámci zahraniční politiky.¹⁷¹ Třetím bodem turecké neo-osmanské zahraniční politiky je pojem „centrální země“ (merkez ülke), jenž prezentuje Turecko jako dominantní mocnost v centru, nikoli jako most mezi Východem a Západem, jak je často označováno.¹⁷²

Tureckou zahraniční politiku lze spojovat i s dalšími aspekty – za prvé s pocitem ohrožení, za druhé s potřebou suverenity. Pocit neustálého ohrožení je vyvolán představou obklopení Turecka nepřáteli. Ostatně okupace Istanbulu po první světové válce je stále v živé paměti a nebyla dosud zapomenuta. Evropa, USA a Rusko jsou obecně vnímány jako nedůvěryhodné entity, které jsou schopny kdykoli zradit. Jako potencionální bezpečnostní hrozba jsou však vnímány také státy Blízkého východu. Navíc existuje možnost i vnitřních útoků v zemi; za takový je považován například pokus o vojenský převrat v roce 2016.

Z pocitu ohrožení a nepřátelství vůči Západu vyplývá také Erdoğanův koncept oběti sekularismu v rámci domácí politiky. Na základě druhořadého postavení, které se muslimům za kemalistického režimu dostávalo, pak Erdoğan vystupuje jako jejich

---

¹⁶⁸ Osmanská říše se ve svém zlatém věku za vlády sultána Sulejmana (1520 – 1566) rozkládala na Blízkém východě, severní Africe a evropském Balkáně.

¹⁶⁹ Özel Volfová, Gabriela. *Turkey's Middle Eastern Endeavors...* S. 500.

¹⁷⁰ Tamtéž. S. 495.

¹⁷¹ Kaymak, Oktay. *Kavramsal Bir Harita; Yakın Dönem Türk Dış Politikası Sözlüğü: Stratejik Derinlik.* İlim ve Medeniyet. (1. 3. 2017). [online].

¹⁷² Kaymak, Oktay. *Kavramsal Bir Harita; Yakın Dönem Türk Dış Politikası Sözlüğü: Stratejik Derinlik.* İlim ve Medeniyet. (1. 3. 2017). [online].

zachránce. Jeho konzervativní základna se tak posiluje, neboť se věří, že pokud by u moci nebyl Erdoğan, stala by se znovu touto obětí.¹⁷³ Podle slov politologa Çağaptaye je Hagia Sofia skvělým příkladem, na kterém Erdoğan své základně připomíná, že je obětí sekularismu, když se ptá, jak je možné, že sekularisté nedovolí muslimům modlit se v Hagii Sofii.¹⁷⁴

Na Hagii Sofii lze prezentovat také zmíněnou potřebu suverenity. Jak bude ukázáno v následující kapitole o Erdoğanově projevu k rozhodnutí přeměnit Hagii Sofii na mešitu, prezident vyzývá k respektování tohoto kroku na základě turecké suverenity. Dává tak najevo nezávislost Turecka, jeho sílu a samostatnost v politickém rozhodování, které se nenechá ovlivňovat Evropskou unií, Ruskem ani žádnou jinou mocností.

3.2.1 Nový „sultán“ Erdoğan?

Prezident Recep Tayyip Erdoğan je v posledních několika letech v souvislosti s neo-osmanismem často označován za novodobého sultána. Publikaci, kterou je vhodné v této souvislosti zmínit a jež sloužila také jako sekundární zdroj v této práci, je kniha „*The New Sultan, Erdoğan and the Crisis of Modern Turkey*” od politologa Sonera Çağaptaye, vedoucího výzkumného programu na Washingtonském institutu pro politiku Blízkého východu.¹⁷⁵

Politolog Çağaptay v rozhovoru pro noviny Ekathimerini říká: „*(Erdoğan) chce, aby na něho bylo vzpomínáno jako na „sultána”, který po sobě zanechal tři mešity...*”¹⁷⁶

Na nejvyšším kopci dnešního Istanbulu, a to na asijské straně města, byla postavena a v roce 2019 otevřena mešita Çamlica, která je někdy nazývána též jako Erdoğanova mešita. Staré město Istanbulu se rozprostírá na sedmi kopcích, na nichž osmanští sultáni nechávali postavit mešity. Istanbul je proto někdy označován jako město sedmi kopců (Yedi tepeli şehir). Těchto sedm kopců tak Erdoğan doplňuje o osmý. Stejně jako

---

¹⁷³ Papadopoulos, Pavlos. *Çağaptay: Erdogan seeking to appeal to base with Hagia Sophia conversion*. Ekathimerini. (14. 7. 2020). [online].

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ Çağaptay se zabývá především turecko-americkými vztahy, tureckou domácí politikou, vztahy mezi Tureckem a Evropskou unií, kurdskou otázkou a tureckým nacionalismem.

¹⁷⁶ Papadopoulos, Pavlos. *Çağaptay: Erdogan seeking to appeal to base with Hagia Sophia conversion*. Ekathimerini. (14. 7. 2020). [online].

významná mešita Sultanahmet má Çamlica šest minaretů¹⁷⁷ a její architektura vychází z osmansko-seldžuckého stylu, čímž se Sultanahmetu nápadně podobá. Jako důkaz Erdoğanovy ctižádosti je třeba zmínit, že mešita Çamlica je největší v celém Istanbulu. Tato fakta vyvolala negativní reakce především u opoziční strany. Erdoğan byl nařčen z touhy připodobnit se osmanským sultánům a také ze snahy o zanechání náboženského odkazu éry vlády AKP.¹⁷⁸

Druhou významnou mešitou je mešita na náměstí Taksim, které je významným místem protivládních demonstrací. Mešita tak symbolizuje ovládnutí veřejného prostoru. Snaha ji zde postavit trvala již od 50. let 20. století, nicméně úspěšný byl až Erdoğan.¹⁷⁹ Její otevření bylo plánováno po čtyřech letech stavby na poslední pátek ramadánu 7. května 2021, avšak vzhledem k protikoronavirovým opatřením bylo otevření odloženo.¹⁸⁰

Posledním triumfem z Erdoğanových mešit je samotná Hagia Sofia. V jejím kontextu je Erdoğan někdy nazýván také jako druhý dobyvatel. Prvním je samozřejmě sultán Mehmed II., přezdívaný Dobyvatel (Fatih), který Hagii Sofii přeměnil na mešitu po dobytí Konstantinopole v roce 1453. Při prezidentském projevu a slavnostním otevření mešity Hagie Sofie Erdoğan skutečně působil jako symbolický druhý dobyvatel, jeho stoupenci však mají ještě hlubší motivaci k tomuto přesvědčení. To souvisí s různými konspiračními teoriemi, které nacházejí potvrzení v Koránu.¹⁸¹

Pro příklad uvedu tureckou interpretaci súry Sabá' (34:15): „*A věru měli obyvatelé Sabá' v sídlech svých znamení: dvě zahrady – zprava a zleva. Živte se z přidělu obživy Pána svého a buďte vděční! A je to země výtečná a Pán váš je odpouštějící.*”¹⁸² Slovo výtečný, v arabském originále „tayyibatun,” vyvolalo konotace na prostřední jméno

---

¹⁷⁷ Zajímavost minaretů mešity Çamlica spočívá v jejich délce, čtyři ze šesti minaretů měří 107,1 metru, čímž mají odkazovat na vítězství v bitvě u Manzikertu v roce 1071 a zbylé dva minarety měří 72 metru s odkazem na stejný počet národností žijících v Istanbulu. (*Erdoğan opens Turkey's biggest mosque, sparking criticism from opposition*. Turkish Minute. (3. 5. 2019). [online]).

¹⁷⁸ Çağaptay, Soner. *The New Sultan...* S. 148.

¹⁷⁹ *Mosque to finally be unveiled in Istanbul's Taksim Square*. Daily Sabah. (19. 4. 2021). [online].

¹⁸⁰ *Taksim Camii'nin açılışı ertelendi*. Cumhuriyet. (5. 5. 2021). [online].

¹⁸¹ Například Yimam Ali, Abdella. *Why Erdogan is The Prophesied Mahdi: A Quranic Proof*. Woldiya University, 2020.

¹⁸² Přeložil Ivan Hrbek.

Recepa Tayyipa Erdoğana. Zmíněnou zemí pak má být Istanbul.¹⁸³ Interpretace poslední věty verše tak zní: A je to Istanbul Tayyipa (Erdoğana) a Pán je odpouštějící.

Co tedy vyplývá z označení Erdoğana za nového sultána? Ačkoli samotné pojmenování vyvolává myšlenky na obnovení sultanátu, jde spíše o přiblížení se osmanskému dědictví v symbolické rovině neo-osmanismu. Prezidentova moc je přirovnávána k mocným sultánům doby Osmanů, Erdoğan však přesto zůstává silnou postavou prezidentské republiky.

---

¹⁸³ Blessing, Patricia. Yaycıoğlu, Ali. *Beyond Conquest Narratives: Hagia Sophia, Past and Present*. Berkley Center. (27. 7. 2020). [online].

4 Soudní jednání o anulaci rozhodnutí Rady ministrů

V roce 2005 İsmail Kandemir, prezident sdružení Asociace stálých nadací, historických artefaktů a služeb životního prostředí (Sürekli Vakıflar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği), podal žalobu Státní radě ohledně rozhodnutí Rady ministrů z roku 1934, které prohlásilo Hagii Sofii za muzeum. Státní rada však žádost v roce 2008 zamítla a stejně tak učinila i v roce 2012 potom, co se Asociace odvolala. Ta pak v srpnu 2015 podala individuální žádost u Ústavního soudu, ve které tvrdila, že odepření možnosti modlení se v Hagii Sofii je porušením svobody náboženského vyznání a projevu.¹⁸⁴ Žaloba byla v roce 2018 ale opět zamítnuta.¹⁸⁵

Mezitím podala Asociace v roce 2016 žalobu znovu ke Státní radě a dožadovala se přezkoumání Atatürkova podpisu, neboť ho považovala za falešný.¹⁸⁶ V takovém případě by to znamenalo, že celé prohlášení Rady ministrů je ve skutečnosti padělek, a tedy neplatné. Dále bylo rozhodnutí o přetvoření mešity Hagia Sofia na muzeum označeno za protiprávní, a to na základě porušení vůle zakládající nadace. Tato problematika bude později vysvětlena podrobně.

Soudní jednání pro konečný výsledek bylo plánováno na 2. července 2020 a předpokládalo se, že bude hrát významnou roli v možnosti otevření Hagie Sofie jako mešity.¹⁸⁷ I samotný prezident Recep Tayyip Erdoğan toto očekával a větou „*Doufám, že se budeme modlit v Hagii Sofii...*“¹⁸⁸ dal najevo, jak je celý proces pro muslimy plný naděje. Vzhledem k tomu, že se tyto touhy skutečně naplnily, je nutné se na rozhodující soudní jednání zaměřit.

---

¹⁸⁴ Ústavní soud Turecké republiky. Číslo žádosti: 2015/14747. (11. 10. 2018).

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ 10. komora Turecké Státní rady. Rozhodnutí č.: 2020/2595. S. 1.

¹⁸⁷ *Ayasofya: Danıştay'dan çıkacak karar neden önemli?* BBC Türkçe. (30. 6. 2020). [online].

¹⁸⁸ Tamtéž.

4.1 Protiprávnost dokumentu o muzeu Hagia Sofia

Asociace stálých nadací, historických artefaktů a služeb životního prostředí při podání žaloby označila rozhodnutí Rady ministrů za protizákonné, a sice na základě toho, že funkce Hagie Sofie jakožto muzea je v rozporu se zakládací listinou nadace.¹⁸⁹ Rozhodnutí pak někteří označovali za falešné, protože věřili, že by se Atatürk takového bezpráví vůbec nedopustil.¹⁹⁰

Pro pochopení protiprávnosti jednání Rady ministrů je třeba uvést funkci a podobu nadací v Osmanské říši a v dnešním Turecku. Nadací se myslí tzv. waqf (vakıf), islámská náboženská nadace, jež slouží k charitativním účelům. V Osmanské říši byly waqfy velmi oblíbenými a rozšířenými majetkoprávními institucemi. Měly velký vliv na společenskou i ekonomickou sféru a šlo o nejrozšířenější typ vlastnictví pozemků vedle těch zemědělských (miri).¹⁹¹

V Turecku se dnes rozlišuje mezi nadacemi vytvořenými před vznikem občanského zákoníku v roce 1926 a nadacemi založenými během jeho platnosti.¹⁹² Nadace vzniklé před rokem 1926, tedy v období Osmanské říše a v prvních třech letech existence Turecké republiky, se dále dělí na sloučené (Mazbut), připojené (Mülhalk) a komunitní nadace (Cemaat).¹⁹³ Sloučené nadace jsou zastoupeny řediteli, kteří jsou voleni, zatímco připojené nadace musí být spravovány potomky zakladatelů nadací.¹⁹⁴ Komunitní nadace představují „charitativní organizace založené nemuslimskými tureckými občany před založením Republiky,“¹⁹⁵ a své ředitele si volí. Mezi uvedenými nadacemi se dále rozlišují výdělečné (Akar) a charitativní nadace (Hayrat).¹⁹⁶ Akar jsou nadace získávající příjem; jedná se o obchody, zemědělské pozemky a další. Z jejich příjmů jsou pak financovány Hayrat, neprofitující nadace, jako jsou třeba mešity, hřbitovy, nemocnice nebo tzv. polévkové kuchyně (aşhane), které pomáhají chudým.¹⁹⁷ Současný turecký občanský

---

¹⁸⁹ 10. komora Turecké Státní rady. Rozhodnutí č.: 2020/2595. S. 5.

¹⁹⁰ Prof. Dr. Halaçoğlu'ndan çarpıcı Ayasofya iddiası: Kararname ve Atatürk imzası gerçek değil. DHA. (10. 6. 2020). [online].

¹⁹¹ Coruhlu. Uzun. Yildiz. *Conflict over the Use of Hagia Sophia*. S. 5.

¹⁹² Jedná se o Turecký občanský zákoník č. 743. (*Foundation in Turkey*. VGM. [online]).

¹⁹³ *What is Foundation (Waqf)*. VGM. [online].

¹⁹⁴ Annexed (Mülhak) Foundations. VGM. [online].

¹⁹⁵ Cemaat (Community) Foundations. VGM. [online].

¹⁹⁶ *Ayasofya'nın Hukuki Statüsü*. Ayasofya Camii. [online].

¹⁹⁷ Coruhlu. Uzun. Yildiz. *Conflict over the Use of Hagia Sophia*. S. 5-6.

zákoník (a i ten z roku 1934) nakládá s nadacemi spadajícími do období Osmanské říše podle osmanského islámského práva, to znamená, že zachovává právní postavení nadačních listin a jejich záměry.¹⁹⁸

Hagia Sofia se několik let po dobytí Konstantinopole Osmany stala majetkem Nadace Mehmeda Hana (Mehmed Han-ı Sani Bin Murad Han-ı Sani Vakfı),¹⁹⁹ která spadá pod sloučené a charitativní nadace.²⁰⁰ Každá z nadací vzniká nadační zakládací listinou (vakfiye), která obsahuje předpisy o její vůli. Je sepsána islámským soudcem kádím a potvrzena sultánem.²⁰¹ Nadace Mehmeda Hana byla založena v roce 1470 a její zakládací listina určuje pro Hagii Sofii nepřetržité, veřejné a charitativní užívání jakožto mešity.²⁰² Tato konkrétní listina, která se kromě Hagie Sofie týká i dalších mešit a nemocnic, je psána na gazelí kůži a měří celkem 65 metrů.²⁰³ Dnes se nachází v archivech Generálního ředitelství pozemkového registru a katastru (TKGM),²⁰⁴ kde je registrována jako „*Istanbulská velká mešita Hagia Sofia zahrnující hrobku, prostory k pronájmu, muvakkithane²⁰⁵ a madrasu*“ (*türbe, akaret, muvakkithane ve medreseyi müstemil Ayasofya 'yı Kebir Camii Serifı*).²⁰⁶ V dnešním Turecku je stále platná.²⁰⁷ Podle nadačního zákona je Nadace Mehmeda Hana v současnosti spravována Generálním ředitelstvím nadací (VGM).²⁰⁸

Podle zákona o nadacích není možné změnit původní účel nadace, výjimkou je pouze situace, kdy dochází k nesouladu s právem nebo s veřejným pořádkem, případně pokud se stala nadace zbytečnou.²⁰⁹ Určit status budovy může v nadační listině pouze její vlastník, kterým je v případě Hagie Sofie Nadace Mehmeda Hana. Právo na vlastnictví

---

¹⁹⁸ Harvard Law Review. *The Hagia Sophia Case*. (11. 1. 2021). [online].

¹⁹⁹ Doslova přeloženo jako Nadace Mehmeda Hana II., syna sultána Murada II. (10. komora Turecké Státní rady. Rozhodnutí č.: 2020/2595. S. 1).

²⁰⁰ Coruhlu. Uzun. Yildiz. *Conflict over the Use of Hagia Sophia*. S. 8.

²⁰¹ Inalcik, Halil. *The Ottoman Empire*. S. 142.

²⁰² 10. komora Turecké Státní rady. Rozhodnutí č.: 2020/2595. S. 18.

²⁰³ Coruhlu. Uzun. Yildiz. *Conflict over the Use of Hagia Sophia*. S. 8.

²⁰⁴ TKGM = Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü.

²⁰⁵ Muvakkithane je prostor v mešitách nebo madrasách pro určování času, podle kterého pak dochází ke svolávání věřících k modlitbě. (V anglickém překladu „timing room.“) Sídli v něm muvakkit, který správný čas následně oznamuje svolávači k modlitbě, tedy muezzinovi.

²⁰⁶ 10. komora Turecké Státní rady. Rozhodnutí č. 2020/2595. S. 1.

²⁰⁷ Coruhlu. Uzun. Yildiz. *Conflict over the Use of Hagia Sophia*. S. 9, 12.

²⁰⁸ T. C. Vakıflar Genel Müdürlüğü. (10. komora Turecké Státní rady. Rozhodnutí č.: 2020/2595. S. 1).

²⁰⁹ Zákon o nadacích č. 2762. Článek 10.

zahrnuje užívání vlastněné věci a také profitování z vlastnictví.²¹⁰ Tyto složky práva vlastnictví nadace však byly omezeny, když se z mešity stalo muzeum.²¹¹ Podle rozhodnutí Ústavního soudu z roku 1969 jsou vlastníky nadací zřízených v době před přijetím občanského zákoníku samotné nadace, nikoli stát.²¹² Nemělo by proto dojít ke zneužití nadace třetí osobou ani samotným státem, neboť ten má závazek nadaci chránit a zajistit její původní funkci, v tomto případě jako mešity.²¹³ Užívání nadace k jinému účelu je proti zákonu.²¹⁴ Znamená to, že když Rada ministrů v roce 1934 rozhodla o změně statusu Hagie Sofie na muzeum, změnila tak původní účel uvedený v nadační listině, a proto jednala nezákonně.

V rámci soudního jednání byla zmíněna také istanbulska mešita Kariye jako příklad, podle kterého by se mělo jednat i v případě Hagie Sofie.²¹⁵ Původně kostel s názvem Chora z 6. století, který byl přestavěn v 11. a 12. století, se stal za osmanského sultána Bayezida II. v roce 1511 mešitou a později také součástí Nadace Mehmeda Hana. Po druhé světové válce bylo rozhodnuto o její přeměně na muzeum byzantských mozaik a k otevření došlo oficiálně v roce 1958.²¹⁶ Stejně jako tomu bylo v případě Hagie Sofie, i zde podala žalobu ke Státní radě Asociace stálých nadací, historických artefaktů a služeb životního prostředí, a to v roce 2005. V listopadu 2019 pak Státní rada rozhodla o přeměně muzea Kariye opět na mešitu. V době průběhu soudního jednání ohledně Hagie Sofie bylo o mešitě Kariye sice již rozhodnuto, byla však otevřena až tři měsíce poté, co Hagia Sofia už sloužila muslimským bohoslužbám.²¹⁷

Soudní jednání se zaměřilo také na Úmluvu o ochraně kulturního a přírodního dědictví s organizací UNESCO. Hagia Sofia stejně jako Kariye a další památky v historické oblasti Istanbulu patří na seznam světového kulturního dědictví od roku 1985.²¹⁸ Jelikož Hagia Sofia stojí na území Turecka, stát si nad ní nárokuje suverenitu. Úmluva byla přezkoumána a prohlášena za plně respektující svrchovanost státu nad budovou:

---

²¹⁰ 10. komora Turecké Státní rady. Rozhodnutí č. 2020/2595. S. 14.

²¹¹ Coruhlu, Uzun, Yildiz. *Conflict over the Use of Hagia Sophia*. S. 14.

²¹² 30. 1. 1969 a očíslovaných E: 1967/47, K: 1969/9.

²¹³ 10. komora Turecké Státní rady. Rozhodnutí č.: 2020/2595. S. 18.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Tamtéž. S. 10.

²¹⁶ *Istanbul's Kariye Museum regains original mosque status*. Daily Sabah. (21. 8. 2020). [online].

²¹⁷ Hagia Sofia otevřena jako mešita 24. 7. 2020. Mešita Kariye otevřena 30. 10. 2020.

²¹⁸ Konkrétně od data 6. 12. 1985.

*„Hlavním účelem úmluvy je ochrana přírodního nebo kulturního dědictví zahrnutého do Seznamu světového dědictví, využití kulturního dědictví bude určeno podle vnitrostátního práva země, kde se kulturní dědictví nachází.“*²¹⁹ Uplatnění vnitrostátního práva, tedy anulování rozhodnutí Rady ministrů a přeměna muzea v mešitu, podle tureckého soudu není proti úmluvě.²²⁰

Na druhou stranu porušení záměru nadační listiny je podle Státní rady v rozporu s Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv. Právo na založení nadace má být implicitně zahrnuto v 11. článku Svoboda shromažďování a sdružování, také v 9. článku Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání.²²¹ Nadace mají v rámci vlastnických práv zaručenou ochranu nemovitého majetku i práv nadací, neboť *„se má za to, že změna kvalifikace nadace proti její vůli nebo užití k jinému účelu proti její vůli není v souladu s judikaturou Soudního dvora.“*²²²

Na základě změny účelu nadace proti vůli její zakládací listiny bylo tedy rozhodnutí Rady ministrů prohlášeno za protizákonné a soud rozhodl o jeho anulaci. Bylo přihlédnuto i k úmluvě s organizací UNESCO a Evropské úmluvě o ochraně lidských práv, které výsledku soudu neodporují. Harvard Law Review se k závěru soudního řízení vyjádřilo v článku *„Případ Hagie Sofie“ (The Hagia Sofia Case):*

*„Přes tvrzení, že prezident Erdoğan ovlivnil výsledek, bylo rozhodnutí ve skutečnosti právně správné. Kde se nicméně soud dopustil chyby, bylo odůvodnění na základě zběžně použitého osmanského práva, které již tak kontroverzní rozhodnutí učinilo ještě zranitelnější vůči kritice.“*²²³

Soud mohl ke stejnému závěru dojít i odlišným zdůvodněním, a to údajně analýzou tří kritických momentů Hagie Sofie, a sice její proměny v mešitu, její přidělení nadaci a přeměny v muzeum. Harvard Law Review uvádí, že přeměna Hagie Sofie v mešitu za sultána Mehmeda je oprávněná a platná, neboť tak bylo učiněno na základě hanafijského práva dobytí silou.²²⁴

---

²¹⁹ 10. komora Turecké Státní rady. Rozhodnutí č. 2020/2595. S. 16.

²²⁰ Tamtéž. S. 15.

²²¹ Tamtéž. S. 14.

²²² Tamtéž.

²²³ Harvard Law Review. *The Hagia Sophia Case*. (11. 1. 2021). [online].

²²⁴ Tamtéž.

V islámském světě existuje několik právních škol, nejznámější a fungující dodnes jsou hanafijská, málikovská, šáfijovská a hanbalovská právní škola. V Osmanské říši byla rozšířena a oficiálně přijata hanafijská právní škola, kterou založil v 8. století Abú Hanífa. Hanafijská právní škola rozlišuje mezi násilným dobytím území a dobytím na základě smlouvy. Forma dobytí pak určovala podobu správy určitého území, to znamená, že byla jmenována autorita a výběrčí daní. Zkráceně je možné říci, že území, které se Osmanům vzdalo, mohlo dosáhnout částečné správní autonomie, kdy se autoritou stal někdo z obyvatel tohoto území. Bylo tu povoleno stavět nové náboženské budovy a staré opravovat, zatímco pokud k dobytí území došlo násilně, vlastní správa dotyčným obyvatelům nebyla umožněna. To se týkalo rovněž stavby nových kostelů (staré byly často předělány na mešity).²²⁵ Byzantinci Konstantinopol bránili, a přestože jim sultán Mehmed nabídl příměří, pokud se vzdají, byli odhodláni bojovat až do konce. V tomto případě tak šlo o dobytí silou, a proto Osmané měli právo přeměnit kostel Hagia Sofia na mešitu.

Druhým bodem je přidělení Hagie Sofie Nadaci Mehmeda Hana, čímž se měla stát svěřenským fondem. Ten v islámském i západním právu vyžaduje soukromé vlastnictví. Dobytím Konstantinopole se ale Hagia Sofia stala veřejným majetkem, to znamená, že nebyla v soukromém vlastnictví, a proto se nemohla stát svěřenským fondem. Harvard Law Review platnost nadace vysvětluje tím, že „hanafijské právo umožňuje suverénním vládcům (jako Mehmed) poskytnout veřejný majetek do svěřenského fondu pro veřejný užitek.“²²⁶ Uvádí pak ještě několik mylných představ, podle kterých se Hagia Sofia měla stát soukromým vlastnictvím sultána. Podle některých historiků ji měl sultán odkoupit od křesťanů, zatímco jiní tvrdí, že ji vlastnil na základě turko-mongolského konceptu suverenity, tedy že vládce má absolutní moc a vše mu patří.²²⁷

Zatímco tedy přeměna na mešitu a zahrnutí do svěřenského fondu je platné, třetí bod týkající se přeměny mešity na muzeum za Atatürka tuto platnost postrádá. Harvard Law Review zde poukazuje na fatwu osmanského právníka Ebussuuda, který v 16. století napsal, že vládci mohou upravovat pouze výdělečné nadace, avšak tou Hagia Sofia

---

²²⁵ Emon, Anver M. *Religious Pluralism and Islamic Law*. S. 120 – 121.

²²⁶ Harvard Law Review. *The Hagia Sophia Case*. (11. 1. 2021). [online].

²²⁷ Tamtéž.

není.²²⁸ Dále je zmíněn také právník Ibn 'Ābidīn a jeho tvrzení o tom, že vládcí mohou nadaci upravit, nikoli však způsobem, kterým by vznikl nový svěřenský fond.²²⁹

4.2 Falešnost dokumentu o muzeu Hagia Sofia

Mnozí věřili, že Atatürk by nebyl schopen dopustit se protiprávního jednání, a proto hledali pro rozhodnutí Rady ministrů o přeměně Hagie Sofie na muzeum jiné vysvětlení. Tím se stalo zfalšování dokumentu, jehož realizace se měla odehrát za Atatürkovými zády. Argumenty pro prohlášení rozhodnutí Rady ministrů za falešné je možno shrnout do čtyř bodů: falešný podpis Atatürka, podezřelý podpis ministra, nezveřejnění vyhlášky v úředním věstníku a jiné záhlaví na každém listu dvoustránkového dokumentu. Na následujících řádcích se zaměřím na tyto body podrobněji a uvedu i protiargumenty, kterým jsou vystaveny. Vzhledem k nedostatku důkazů (a v případě podpisu prezidenta prokázání jeho pravosti)²³⁰ se však zmíněné argumenty nestaly v soudním jednání rozhodujícími, a proto nebyl dokument prohlášen za falešný. Přesto považuji za potřebné je zde uvést pro získání představ o tom, jak diskutovaným tématem se přeměna Hagie Sofie stala.

Za první zásadní důkaz pro padělání dokumentu byl považován již zmíněný podpis Atatürka. Politik a historik Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, bývalý prezident Turecké historické společnosti, pro rozhovor se zpravodajskou agenturou Demirören Haber Ajansı (DHA) řekl:

„Zde použitý podpis není pravý. Něčí rukou se Hagia Sofia změnila v muzeum a přisoudili to Atatürkovi. Tenkrát si mysleli, že nikdo nebude nic namítat, když je pod tím podepsán Atatürk. Jedná se o podvod. Dekrety o dva nebo tři dny později už jsou podepsány psacím A, ale zde je tiskací. Neexistuje žádná analogie a tento podpis není nikde jinde k dispozici. Takový podpis neexistuje. Je nutné provést analýzu písma. Atatürk nesouhlasil s tím, aby vnitřní prostory chrámu Hagia Sofia přestaly sloužit k uctívání.“²³¹

---

²²⁸ Harvard Law Review. *The Hagia Sophia Case*. (11. 1. 2021). [online].

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ 10. komora Turecké Státní rady. Rozhodnutí č. 2020/2595. S. 4.

²³¹ Prof. Dr. Halaçoğlu'ndan çarpıcı Ayasofya iddiası: Kararname ve Atatürk imzası gerçek değil. DHA. (10. 6. 2020). [online].

Proti se ovšem staví historik Sinan Meydan ve svém článku „*Ten podpis patří Atatürkovi*“ (*O imza Atatürk'e ait*) pro noviny Sözcü.²³² Stejný podpis jako ve vyhlášece o Hagii Sofii našel i v jiných vyhláškách zveřejněných v období mezi 24. a 27. listopadem 1934, čímž je popřen argument profesora Halaçoğlu, že se tento podpis nenachází nikde jinde.²³³ Dále vysvětluje, že zákon o příjmení, který byl přijat 21. června, vešel v platnost 2. července 1934 a že v jeho druhém článku se píše o tom, že dokumenty mají být na konci podepsány příjmením.²³⁴ Mustafa Kemal dostal příjmení Atatürk dne 24. listopadu 1934, zrovna v den vyhlášky o Hagii Sofii. Podepsal dekret svým novým příjmením, aniž by čekal na jeho oficiální zveřejnění v úředním věstníku.²³⁵ Odlišnost vzhledu podpisu Meydan vysvětluje tím, že šlo o jeho prvotní podobu, kterou však po pár dnech Atatürk změnil.²³⁶

Stejně tak i Prof. Dr. Zafer Toprak z Atatürkova institutu pro moderní turecké dějiny na Univerzitě Boğaziçi tvrdí, že falešnost podpisu je nesmysl. Atatürk o přeměně Hagie Sofie v muzeum musel vědět a souhlasit s ní, protože v opačném případě by nějakým způsobem zakročil.²³⁷ „*Atatürk v té době žil. Hagia Sofia by měla zůstat muzeem jako univerzální hodnota. Turecko bude jinak vystaveno vážné kritice na mezinárodní scéně. Když se podívám na stoleté diskuze ohledně Hagie Sofie, znovu chápu, jak vhodné bylo Atatürkovo rozhodnutí...*“²³⁸ Již před samotnou proměnou Hagie Sofie informoval tisk veřejnost o tomto úmyslu. Je velmi nepravděpodobné, že by se o tom, a sice v případě zfalšování dokumentu, prezident nedozvěděl. To koneckonců přiznává i historik Murat Bardakçı. Ačkoli považuje dokument za zfalšovaný, Atatürk podle něho věděl o každém „*prolétnutí mouchy*.“²³⁹ Předsedkyně Tureckého národního výboru Prof. Dr. Zeynep Ahunbay vyjádřila svou důvěru v prohlášení s otázkou, kdo by byl schopen zfalšovat podpis vůdce, který zemi založil.²⁴⁰

---

²³² Meydan, Sinan. *O imza Atatürk'e ait*. Sözcü. (22. 6. 2020). [online].

²³³ V jeho článku jsou zveřejněny také fotografie pěti dokumentů, které jeho tezi potvrzují. (Meydan, Sinan. *O imza Atatürk'e ait*. Sözcü. (22. 6. 2020). [online]).

²³⁴ T. C. Resmi Gazete. 2. 7.1934. č. 2741. Článek druhý.

²³⁵ Meydan, Sinan. *O imza Atatürk'e ait*. Sözcü. (22. 6. 2020). [online].

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ *Kararname'deki imzalar sahte mi*. H24HBR. (11. 6. 2020). [online].

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ Bardakçı, Murat. *Ayasofya Kararname'si'nin altındaki "K. Atatürk" imzası gerçek mi?* HaberTürk. (14. 9. 2018). [online].

²⁴⁰ *Kararname'deki imzalar sahte mi*. H24HBR. (11. 6. 2020). [online].

Druhým bodem jsou nejasnosti ohledně podpisu jednoho z ministrů, který byl údajně v Istanbulu v době, kdy měla být vyhláška podepsána v Ankaře.²⁴¹ Nicméně tomuto tvrzení, jak bylo řečeno přímo u soudu, odporuje záznam ze zasedání ministrů.²⁴²

Za třetí je za problém považován fakt, že vyhláška nevyšla v úředním věstníku. Profesor Halaçoğlu tvrdí, že i kdyby k rozhodnutí skutečně došlo, nemohla vyhláška vejít v platnost bez zveřejnění v úředním věstníku.²⁴³ Mustafa Solak ve svém článku „*Muzeum Hagia Sofia a podpis Atatürka*“ (*Ayasofya'nin Müzeleştirilmesi ve Atatürk'ün İmzasi*) však jeho tvrzení oponuje. V ústavě z roku 1924 neexistuje žádný zákon o způsobu vyhlášení dekretů, není proto nutné, aby byly všechny v úředním věstníku zveřejněny. Zároveň poukazuje na dekret povolující Thomasovi Whittemorovi odkrytí byzantských mozaik v Hagii Sofii ze dne 7. června 1931. Říká, že v případě prohlášení rozhodnutí Rady ministrů za protiprávní může pak být ze stejného důvodu prohlášen za nezákonný i tento dokument.²⁴⁴ Dostáváme se tak k problematice, kterou nastínil už i Meydan, když se zeptal, jaké jiné dokumenty pak ještě mohou následovat.²⁴⁵

Nakonec za čtvrté je za podezřelé považováno odlišné záhlaví dvoustranné vyhlášky o Hagii Sofii. Zatímco v záhlaví první strany nalezneme „*Odvolací rozhodnutí Turecké republiky*“ (*T. C. Başvekâlet Kararlar Müdürlüğü*) a číslo 2/1589, druhá strana obsahuje nápis „*Oddělení Turecké republiky zpracovávající odvolání*“ (*T. C. Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü*) bez čísla.²⁴⁶

Shrnutí

Asociace stálých nadací, historických artefaktů a služeb životního prostředí na rozhodnutí Rady ministrů ohledně muzea Hagia Sofia z roku 1934 podala žalobu ke Státní radě. Důvodem měl být protiprávní charakter rozhodnutí, a to vzhledem k jeho porušení vůle nadace, jež je uvedena v zakládací listině Nadace Mehmeda Hana II., syna

---

²⁴¹ *Ayasofya: Daniştay'dan çıkacak karar neden önemli?* BBC Türkçe. (30. 6. 2020). [online].

²⁴² 10. komora Turecké Státní rady. Rozhodnutí č. 2020/2595. S. 4.

²⁴³ *Turkey's nationalist party seeks prayers in the Hagia Sophia*. Daily Hurriyet. (9. 11. 2013). [online].

²⁴⁴ Solak, Mustafa. *Ayasofya'nin Müzeleştirilmesi ve Atatürk'ün İmzasi*. Zanka. (17. 6. 2020). [online].

²⁴⁵ Meydan, Sinan. *Daniştay, Ayasofya ve Atatürk*. Sözcü. (11. 7. 2020). [online].

²⁴⁶ Bardakçı, Murat. *Ayasofya Kararnamesi'nin altındaki "K. Atatürk" imzası gerçek mi?* HaberTürk. (14. 9. 2018). [online].

Murada II., která zaručovala Hagii Sofii trvalý a neměnný status mešity. Někteří historikové zároveň prohlášení Hagie Sofie za muzeum považovali za falešné na základě několika zvláštních aspektů dokumentu, mezi které patřil i podpis tehdejšího tureckého prezidenta Mustafy Kemala Atatürka. Po konečném rozhodnutí soudu, jenž se konal 2. července 2020, došlo k anulaci rozhodnutí Rady ministrů a Hagia Sofia se měla stát opět mešitou.

5 Hagia Sofia se stává mešitou

5.1 Prezidentský projev oznamující přeměnu Hagie Sofie

Potom co nejvyšší soud Turecka prohlásil rozhodnutí Rady ministrů z roku 1934 za neplatné, podepsal dne 10. července 2020 turecký prezident Recep Tayyip Erdoğan prohlášení následujícího znění:

„Státní senát Rady v Istanbulské provincii dne 2. 7. 2020 podal rozhodnutí č. E:2016/16015, K:2020:2595 o zrušení zákona vydaného Radou ministrů dne 24. 11. 1934 č. 2/1589 týkajícího se přeměny mešity Hagia Sofia v okrese Fatih na muzeum. Správa mešity Hagia Sofia byla tímto převedena na předsednictví pro náboženské záležitosti a bude otevřena pro bohoslužby v souladu s 35. článkem zákona o zřízení a povinnostech předsednictví pro náboženské záležitosti ze dne 6. 6. 1965 č. 633.“²⁴⁷

Hagia Sofia tak byla převedena pod správu Ředitelství pro náboženské záležitosti a v jeho rámci měla být otevřena jako mešita. V ten samý den vystoupil prezident s projevem (Milletle Sesleniş Konuşması), ve kterém znovuotevření Hagie Sofie jako mešity oznámil. Tento projev představuje primární zdroj pro pochopení toho, jak samotný Erdoğan přeměnu prezentuje, a je proto nutné se na něj zaměřit. Budou představeny jeho argumenty zároveň se zasazením do širšího kontextu současné turecké politiky.

K našim účelům je možné samotný projev pro lepší přehlednost rozdělit do pěti hlavních částí, přičemž začátek každé z nich charakterizuje Erdoğanovo oslovení národa (aziz milletim). První část je věnována oznámení o přeměně muzea na mešitu, druhá historii dobytí Istanbulu včetně přeměny na mešitu v roce 1453, třetí se zabývá prosperitou a tolerancí, jež nastaly v Istanbulu potom, co sultán město dobyl. Ve čtvrté části projevu se naopak zmiňuje zkáza, kterou si Hagia Sofia prošla po pádu Osmanské říše. V páté, poslední části jsou citována díla národních umělců, kteří opěvují Hagii Sofii a zdůrazňují její zubožený stav, zatímco ona zůstává muzeem.

---

²⁴⁷ Úřední věstník č. 31181. T. C. Resmî Gazete. (10. 7. 2020). [online].

5.1.1 Suverénní právo Turecka

V první části projevu prezident Erdoğan oznámil rozhodnutí kabinetu o zrušení usnesení Rady ministrů z roku 1934, které prohlašovalo Hagii Sofii za muzeum. Slavnostně oznámil, že po 86 letech se Hagia Sofia znovu otevře jako mešita a bude sloužit způsobem, jakým sloužila za sultána Fatiha Mehmeda Hana, který je v projevu mnohokrát zmíněn. Dále oznámil, že ministr kultury a turismu Mehmet Nuri Ersoy začal společně s předsedou pro náboženské záležitosti Prof. Dr. Ali Erbaşem okamžitě pracovat na administrativních a technických přípravách tak, aby bylo možné Hagii Sofii otevřít pro páteční modlitbu dne 24. července 2020. Také upozornil, že stejně tak jako do každé jiné mešity bude i do Hagie Sofie vstup zdarma.²⁴⁸

Dále Erdoğan zdůraznil, že Hagia Sofia bude otevřena všem místním i cizincům bez ohledu na jejich náboženství: „*V rámci svého nového statusu bude Hagia Sofia jakožto společné dědictví lidstva nadále spojovat všechny lid, jen původnějším a ještě srdečnějším způsobem.*“²⁴⁹ Prezident vyslovil přání, aby toto rozhodnutí bylo slibné pro turecký národ, ummu²⁵⁰ a celé lidstvo, a zároveň vyzval k respektování tohoto rozhodnutí. Zdůraznil, že jde o právo Turecka, které je staré 567 let, a uvedl, že stejně tak jako se Turecko neplete do záležitostí svatých míst jiných států, očekává obdobný přístup i od ostatních. Pokud by tato událost měla vyvolat nábožensky orientovanou debatu, nemělo by se pak podle něho jednat o téma mešity Hagia Sofia, ale o problematiku islamofobie a xenofobie, která narůstá po celém světě. Následně projevil vděčnost všem politickým stranám a vůdcům, nevládním organizacím a každému občanovi národa, který stojí za tímto rozhodnutím.²⁵¹

V úvodní části projevu jsme svědky dvou důležitých věcí. Za prvé se zde ukazuje potřeba zdůraznit suverenitu země, tedy že se Turecko bude rozhodovat na základě svého vlastního uvážení a negativní přístup jiných zemí jeho rozhodnutí neovlivní. Zároveň však dal Erdoğan najevo, že mu mezinárodní názor na věc není úplně lhostejný, a snažil

---

²⁴⁸ Zde je možné podotknout, že muzeum Hagia Sofia bylo jednou z nejnavštěvovanějších památek celého Turecka, a proto bezplatný vstup silně ovlivní ekonomický příjem z turismu.

²⁴⁹ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁵⁰ Umma je muslimská náboženská obec.

²⁵¹ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

se posluchače uklidnit tím, že vstup do Hagie Sofie bude nadále povolen všem bez ohledu na náboženství.

5.1.2 Dobytí Konstantinopole a přeměna Hagie Sofie na mešitu

Ve druhé části prezident věnoval pozornost, jak sám řekl, „nejvelkolepější kapitole turecké historie,”²⁵² tedy dobytí Konstantinopole a tehdejší přeměně Hagie Sofie na mešitu. Erdoğan vyprávěl, jak po dlouhém obléhání dne 29. května 1453 sultán Mehmed II. vstoupil do města a zamířil rovnou k chrámu Boží moudrosti. Zmínil Byzantince, kteří uvnitř se strachem čekali na svůj osud, ale po příchodu sultána jim byla dána záruka svobody a zachování jejich životů. Jako symbol dobytí a přeměny v mešitu pak byla vztyčena vlajka na mihrábu uprostřed chrámu, vystřelen šíp ke kopuli, odrecitován první azán²⁵³ a proneseny modlitby. Přípravy na první páteční modlitbu tenkrát trvaly pouhé tři dny.²⁵⁴

Na Erdoğanův uspěchaný plán otevřít Hagii Sofii ke dni 24. července (tedy po 14 dnech od prohlášení) je tak možné nahlížet jako na snahu přiblížit se otevření mešity za Mehmeda II.

Prezident zdůraznil zubožený stav Istanbulu, poničený zemětřeseními, požáry a rabováním, a to, že se po dobytí Osmany stal znovu prosperujícím. Symbolem tohoto zlepšení měla být právě Hagia Sofia. Stala se hlavní mešitou města, s nově postavenými budovami začala tvořit rozlehlý komplex, jenž sloužil věřícím. Během 481 let, kdy Hagia Sofia sloužila jako mešita, procházela různými opravami a byla tak podle Erdoğanů, který ji v této souvislosti dokonce označil za národní drahokam, stále krásnější. Následně vyjádřil lásku, kterou k chrámu chová celý turecký národ, a také přesvědčení, že přeměna na mešitu představuje správné rozhodnutí, v rámci něhož neutrpí kulturní dědictví ani identita chrámu.²⁵⁵

---

²⁵² Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁵³ Azán je v islámu svolávání k modlitbě.

²⁵⁴ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁵⁵ Tamtéž.

5.1.3 Prosperita a tolerance za Osmanů

Dále, ve třetí části projevu, Erdoğan označil Mehmedovo dobytí Konstantinopole za malý džihád (Cihad-ı Asgaridir), zatímco velký džihád (Cihad-ı Ekber) měla představovat stavební a charitativní činnost. Pozornost tak byla věnována stavbě Hagie Sofie a jejím dalším úpravám, na které sultánové najímali řemeslníky z celé Anatolie a Rumélie.²⁵⁶

V souvislosti s přeměnou Hagie Sofie jako s pomyslným druhým dobytím tak mohl pojem džihád mnohé nemuslimy při poslechu Erdoğanova projevu vyděsit, neboť na Západě je mediálně většinou mylně spojován pouze s ozbrojeným džihádem, tzv. svatou válkou. Džihád se obecně dělí na džihád mečem, rukou, jazykem a srdcem. Džihád mečem představuje dobytí a dále obranu muslimského území. Za džihád rukou jsou považovány charitativní činnosti a za džihád jazykem pak například misie. Džihád srdcem představuje odolávání hříchu a vnitřní zbožnost, ale tento typ je zároveň často označován právě za velký džihád, zatímco ty ostatní za malý. Koncepty však nejsou naprosto jednotné, jak vidíme i v pojetí velkého a malého džihádu v prezidentově projevu.

Erdoğan zdůraznil respekt, se kterým bylo s chrámem zacházeno během jeho přeměny. Popisoval, jak nechal sultán Mehmed odnést pouze sochy, zatímco mozaiky byly zakryty, aby mohly být zachovány až do dnešních dnů.²⁵⁷ „*Mozaiky, které zůstaly na místě po staletí, byly během následujících oprav postupně zakrývány, čímž byla zajištěna jejich ochrana proti vnějším vlivům až dodnes.*“²⁵⁸ Dále se prezident zaměřil na náboženskou toleranci, o které mluvil jako o esenciálním prvku islámu. Erdoğan se tak odkazoval již na samotného Proroka Muhammada a dále na chalífu Umara, který převzal Jeruzalém, ve kterém ochraňoval práva a místa uctívání židů a křesťanů.²⁵⁹ Takto podle něho jednali i všichni následující sultáni, včetně Dobyvatele, a tak se Istanbul stal místem, kde spolu židé, křesťané a muslimové žili v míru a poklidu. „*Historie je svědkem velkých bojů, které vedeme, aby všude, kde zvítězíme, byla prosperita, důvěra, mír a tolerance.*“²⁶⁰

---

²⁵⁶ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁵⁷ Tamtéž.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁶⁰ Tamtéž.

Prezident se tak pravděpodobně snažil dát najevo pozitivní přístup k jiným náboženstvím v minulosti a vyslat tímto způsobem zprávu pro současné turecké náboženské menšiny. Vzhledem k soudnímu jednání, při kterém bylo rozhodnuto o nutnosti dodržení vůle zakladací listiny Nadace sultána Mehmeda Hana, a tedy že Mehmedovo dobytí Konstantinopole umožňovalo přeměnu Hagie Sofie na mešitu, není však odkazování se na chalífu Umara zcela na místě. Ten svatá místa v Jeruzalémě jiných náboženství nepřeměňoval. Měl dokonce odmítnout nabídku modlitby v Chrámu Božího hrobu, neboť nechtěl, aby se z tohoto křesťanského chrámu stala mešita. Svou modlitbu uskutečnil před ním, kde byla později na jeho počest postavena Omarova mešita.²⁶¹

Aby však Erdoğan ukázal ochranu náboženských míst na území Turecka, upozornil, že je v současné době věřícím k dispozici 435 kostelů a synagog. Tuto různorodost Erdoğan označil za obohacující. V porovnání s Tureckem pak byla zmíněna východní Evropa a Balkán, území, která dříve patřila Osmanské říši a na nichž pouze malé množství osmanských staveb bylo ponecháno až do současnosti. Pokračoval zdůrazněním péče, jaké se Hagii Sofii během 481 let osmanského období dostávalo, zmínil také významného stavitele Mimara Sinana, jenž se na přestavbách a opravách Hagie Sofie význačně podílel. Za vše, co turecký národ pro chrám Boží moudrosti udělal, má na něj podle Erdoğanova větší nárok než kdokoli jiný: „... *právo tureckého národa na Hagii Sofii není menší než u těch, kteří toto dílo asi před 1500 lety poprvé postavili, naopak, náš národ má větší právo na Hagii Sofii...*“²⁶²

Erdoğan zde tak znovu použil rétoriku, která dávala najevo jeho příznivý postoj k jiným náboženstvím, zatímco se „ti druzí“ chovají vůči islámským svatým místům neadekvátně. Vidíme zde již zmiňovaný koncept oběti, který je využíván jak vůči tureckým muslimům trpícím pod útlakem sekularismu a kemalistického režimu, tak vůči muslimům na celém světě, kteří musí čelit islamofobii a dalším překážkám.

---

²⁶¹ Umar Ibn al-Chattáb (v angličtině Omar) byl druhým chalífou po smrti Proroka. Jeruzalém byl muslimy dobyt roku 638. Omarova mešita pak byla postavena za sultána Saladina, který Jeruzalém znovudobyl na konci 12. století.

²⁶² Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

5.1.4 Zkáza Hagie Sofie po pádu Osmanské říše

Čtvrtá část prezidentova projevu byla věnována zkáze chrámu, ke které došlo po pádu Osmanské říše. Erdoğan zmínil diskuze o možnosti přeměny Hagie Sofie opět na kostel v době okupace Anatólie a Istanbulu. Popisoval, jak okupantské vojenské jednotky v čele s francouzským komandérem chtěli po tureckých vojácích, aby opustili mešitu. Turecký major Tevfik Bey tehdy odpověděl, že není možné, aby vstoupili do jejich svatyně, a pokud tak učiní násilím, budou užity těžké zbraně a demoliční nálože nacházející se ve čtyřech rozích chrámu. Jestliže tedy chtějí mít na svědomí zhroucení chrámu Boží moudrosti, mohou zkusit vstoupit.²⁶³

Opravy mozaik proběhlých v následujících letech Erdoğan označil za snahu o projevení zahraničního zájmu o Hagii Sofii. Prezident dále mluvil o zákoně, který vešel v platnost v období vlády Republikánské lidové strany (Cumhuriyet Halk Partisi, zkr. CHP) a jehož obsahem bylo ustanovení, že mešity od sebe musí být vzdáleny alespoň 500 metrů, načež byla později Hagia Sofia otevřena jako muzeum. Řekl: „*Toto dědictví po předcích bylo v letech uzavírajících bohoslužby podrobena velké historické porážce.*“²⁶⁴

Přiléhající madrasa Hagie Sofie postavená za sultána Mehmeda, jež představovala první osmanskou univerzitu v Istanbulu, byla zničena. Erdoğan upozorňuje na to, že ničení chrámu zahrnovalo také rozprodání vzácného koberce, přenechání lustrů slévárnám, které z nich následně vytvořily jiné produkty, ale například i o to, že Malé mešitě Hagia Sofia (Küçük Ayasofya Camii) byly shozeny minarety, aniž by byl předložen důvod. Stejný osud čekal i mnohé další mešity či madrasy, v souvislosti s chrámem Boží moudrosti Erdoğan zmínil historika, novináře a muzeologa jménem Hakki Konyalı, který urychleně publikoval prohlášení, že minarety jsou stavební podporou kopule a jejich demolice by způsobila zhroucení celého chrámu. Díky tomuto prohlášení pak k odstranění minaretů podle Erdoğanových slov nedošlo. Jednání Republikánské lidové strany označil v projevu za protiprávní a za vlastizradu.²⁶⁵ (Zajímavým faktem je, že v celém projevu ani jednou Erdoğan nezmiňuje jméno Mustafy Kemala Atatürka.)

---

²⁶³ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁶⁴ Tamtéž.

²⁶⁵ Tamtéž.

Následně se dostal k předmětu, který byl projednáván u soudu, tedy že Hagia Sofia byla a nadále je majetkem Nadace Mehmeda Hana. Řekl, že po dobytí Istanbulu sultán získal titul římského císaře a s ním i všechna vlastnická práva na majetek Byzantské říše. Smlouva, která toto potvrzuje, byla během republikánského období přepsána do latinky, kterou tehdy turečtina začala používat. Erdoğan z této smlouvy citoval část z 1. června 1453, která se týká chrámu Boží moudrosti:

„Ten, kdo změní mé ustanovení, které přeměňuje tento chrám Hagia Sofia v mešitu, pokusí se jej změnit, zrušit nebo upravit jeden z jeho článků, pokud bude mít v úmyslu zrušit listinu mešity Hagia Sofia ať zjevným způsobem či podvodem, zamění původ znění či ho zpochybní, nebo k tomu někomu pomůže, použije jej protiprávně, ukončí status mešity a zařídí padělané dokumenty, požádá o práva správce, zaznamená je do své vlastní účetní knihy nebo si je převede na svůj vlastní účet, říkám vám, že spáchal ten největší haram²⁶⁶ a hřích. Věčná kletba Alláha, Proroka, andělů, všech vládců a dokonce všech muslimů bude na těch, kdo změní tento zákon, ať jejich utrpení není zmírněno a v Soudný den jim není pohlédnuto do tváří. Každý, kdo by v této změně pokračoval i po vyslechnutí tohoto, má na sobě hřích. Stihne je Boží trest. Alláh je veliký, milosrdný.“²⁶⁷

Následně prezident prohlásil rozhodnutí z 10. července 2020 přeměňující Hagii Sofii opět na mešitu za zbavující se Mehmedovy „kletby.“ Dále hovořil o mentalitě „*projevující se zastaralým porozuměním pod rouškou modernity*,“²⁶⁸ která i v dnešní době navrhuje přeměnit Sultanahmet, nejznámější mešitu Istanbulu, v muzeum. „*V minulosti tato mentalita uvažovala o využití mešity Sultanahmet jako o obrazárně, palác Yildiz se měl stát kasinem a Hagia Sofia jazzovým klubem, přičemž některé z těchto návrhů již byly uskutečněny.*“²⁶⁹ Prezident poukázal na to, že stejně jako Hagia Sofia i Vatikán by se mohl stát muzeem, a proto dalším krokem takového uvažování by mohla být přeměna Ka'by a chrámu Mašjid-al Aqsa také na muzeum. Následně pronesl prosbu Alláhovi, aby lidstvo ochránil před takovýmto uvažováním a před těmi, kteří jsou nepřáteli hodnot.²⁷⁰

Naskýtá se otázka, zda Hagia Sofia svým způsobem nadále skutečně neslouží jako jakési muzeum i přes svůj nový status. Rozvoj turismu, ke kterému v posledních desetiletích

---

²⁶⁶ Haram je islámské označení pro zakázané skutky.

²⁶⁷ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁶⁸ Tamtéž.

²⁶⁹ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁷⁰ Tamtéž.

došlo, činí z mešit a z dalších náboženských staveb turisticky oblíbená místa, přičemž jejich primárním záměrem nemusí být návštěva z náboženského důvodu. Této problematice bude později ještě věnován prostor.

5.1.5 Národní umělci o Hagii Sofii

V poslední, páté části projevu se pak objevuje mnoho citací děl národních umělců, kteří projevovali obdiv mešitě Hagia Sofia v době Osmanské říše a zmiňovali její zubožený stav po osmanském pádu a později během jejího muzejního statusu.²⁷¹ „Existují díla, která symbolizují národy a státy, jedním z takových symbolů je Hagia Sofia,²⁷² řekl Erdoğan a dále pokračoval v popisu jejího významu pro turecký národ slovy Yahyana Kemala z článku z roku 1922: „*Kdysi, soudě podle tvé geometrie, jsem si myslel, že jsi jen pomník. Nyní, když se dívám na tento národ pod tvou kupolí, mám pocit, že jsem vstoupil do kouzelného světa předků, o kterém jsem celé roky snil a postrádal ho.*”²⁷³

Rozhodnutí o přeměně na mešitu Erdoğan označil za odpověď umělci jménem Necip Fazıl Kısakurek, který napsal: „*Ti, kteří pochybují o tom, zda Turci v této zemi zůstanou, pochybují také o tom, zda bude Hagia Sofia otevřena.*”²⁷⁴ Dále zmiňuje báseň o dobytí Istanbulu a o přeměně chrámu v mešitu napsanou Nazimem Hikmetem:

„*Tento den je pro islám nejvýznamnějším, řecká Konstantinopol se stala tureckým Istanbulem. Vůdce armády proti světu, sultán Turků, jako když se nebe rozdělí, na šedém koni vešel do Edirnekapı,²⁷⁵ dobyl Istanbul za osm týdnů a tři dny. Jaký šťastný, požehnaný služebník Alláha. Alláh přijal největší modlitbu sultána, který město dobyl, a umožnil mu odpolední modlitbu v chrámu Boží moudrosti.*”²⁷⁶

Je zmíněno také jméno spisovatele Nihala Atsize, který na otázku, kým by chtěl být, kdyby se narodil znovu, odpověděl, že by chtěl být imámem v Hagii Sofii. Erdoğan dále

---

²⁷¹ Básníci jsou v islámské kultuře velmi váženými osobnostmi. Již v předislámské Arábii jim byly přičítány magické schopnosti, dovednost komunikace s džiny a významnou roli hráli i v situaci, kdy se schylovalo k boji. Dva básníci znepřátelených stran se nejprve sešli a vytvořili co nejostřejší satiru na toho druhého. Poražený pak padl k zemi, jako by ho zasáhl šíp. Slovo bylo vnímáno materiálně.

²⁷² Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁷³ Tamtéž.

²⁷⁴ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁷⁵ Edirnekapı je jednou z městských částí Istanbulu.

²⁷⁶ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

zmiňuje historika Halila Inalcika a jeho výrok o tom, že Východ nikdy nezapomněl na dobytí Istanbulu a chrámu Hagia Sofia. Novinář Peyami Safa zase pronesl, že „*přeměna Hagie Sofie na muzeum neutišila ambice křesťanství na Istanbul, naopak je ještě více vyprovokovala a povzbudila.*“²⁷⁷

Erdoğan citoval také tureckého politika, novináře a básníka Osmana Yüksela Serdengeçtiho, jenž napsal článek s názvem Hagia Sofia:

*„Chráme Boží moudrosti, jak jsi nádherný! Neboj se, vnuci Fatihovi svrhnou všechny modly a přemění tě na mešitu. Budou tě omývat svými slzami a klanět se. Tahlil a takbír²⁷⁸ zaplní tvé prázdné kopule a dojde k druhému dobytí. Básníci o tom napíší epos a azán to potvrdí. Takbíry stoupající z tichých a osiřelých minaretů způsobí, že fezy opět zasténají. Tvá čest se na počest Alláha a jeho proroka Mohammeda rozzáří. Celý svět si pomyslí, že Fatih byl vzkříšen. Bude to Hagia Sofia, bude to druhé dobytí, nové vzkříšení. Je to jisté. Tyto dny se blíží. Možná zítra, možná i dříve než zítra.“*²⁷⁹

Po odrecitování tohoto textu Erdoğan prohlásil, že ony zítřky jsou tu. Dal tak najevo, že současná přeměna Hagie Sofie na mešitu je pro něho skutečně druhým dobytím. Není pak nijak překvapivé, že i on sám je některými považován za druhého dobyvatele.

Dalším zmíněným básníkem se stal Arif Nihat Asya: „*Ó velký chráme, proč jsi tak žalostný? Řekni nám aspoň něco o věku Fatiha. Byli jsme pětkrát denně pod tvou uklidňující kopulí, s tvými azány, včera jsme byli pozvaní. Ach můj chráme, nech je stydět se všechny, kteří tě zavírají a neotvírají.*“²⁸⁰

Následně Erdoğan předložil množství významů, které pro něho a pro národ znovuzrozená mešita Hagia Sofia má. Vzhledem ke shrnujícímu charakteru této části uvádím její citaci:

*„Vzkříšení Hagie Sofie je zvěstovatelem osvobození pro al-Aqsa mešitu. Vzkříšení Hagie Sofie je vůlí muslimů z celého světa vyjít z bezvládní. Vzkříšení Hagie Sofie je znovu zapálením ohně naděje nejen pro muslimy, ale i pro všechny utlačované, ukřivděné a vykořisťované. Vzkříšení Hagie Sofie ukazuje, že turecký národ, muslimové a celé lidstvo má stále co říci světu. Hagia Sofia představuje naši paměť na dobu rozkvětu v naší historii od Badru až po Mantzikert, od Nikopole po Gallipoli.“*²⁸¹

²⁷⁷ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁷⁸ Tahlil je formou dhikru (promluvy), jde o frázi „není boha kromě Boha.“ Takbír značí frázi „Alláhu Akbar“ neboli „Bůh je veliký.“

²⁷⁹ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁸⁰ Tamtéž.

²⁸¹ Bitva u Badru (624 n. l.) je významná výhrou Proroka Muhammada a muslimské obce nad nemuslimským kmenem Kurajšovců. Bitva u Mantzikertu (1071) byla vítězná pro sultána Alparslana

je důkazem našeho závazku chránit důvěru našich mučedníků a raněných, v případě potřeby i za cenu zaplacení životem. Vzkříšení Hagie Sofie je srdečným pozdravem pro symbolická města naší civilizace od Buchary po Andalusii. Vzkříšení Hagie Sofie je vyžadováno naší úctou a odhodláním pro všechny naše předky od Alparslana po Mehmeda a Abdülhamida.²⁸² Vzkříšení Hagie Sofie ctí nejen dobovačnou duši sultána Mehmeda, ale také v hloubi našich srdcí znovu oživuje duchovno Akşemseddina a estetiku a vkus architekta Sinana. Vzkříšení Hagie Sofie je symbolem východu slunce naší civilizace na základě spravedlnosti, svědomí, morálky, jednoty a bratrství, které lidstvo toužebně očekává. Vzkříšení Hagie Sofie je rozbitím okovů na srdcích a nohou, prolomením řetězů na branách tohoto posvátného místa.²⁸³

Dále přeměnu Hagie Sofie na mešitu popsal jako „*nejsilnější odpověď na brutální útoky na symboly a hodnoty napříč islámským světem.*“²⁸⁴ Na závěr prezident mluvil o světlejší budoucnosti, řekl, že až do konečného cíle této posvátné cesty se bude pokračovat s vytrvalostí a odhodláním. Znovu zdůraznil, že ačkoli se Hagia Sofia otevře věřícím jako mešita, „*budou zachovány její kvality jakožto společného kulturního dědictví lidstva.*“²⁸⁵

Shrnutí

Shrňme nyní závěry, které můžeme z Erdoğanova projevu učinit. Odpověď na otázku, co v očích Erdoğana symbolizuje Hagia Sofia, je zde zřejmá. Samotná Hagia Sofia je významným symbolem dobytí Istanbulu, také tureckého národa a státu. Její přeměna v mešitu pak značí naději, odevzdání se víře, respekt vůči předkům, vzestup turecké civilizace a je také reakcí na útoky proti islámským symbolům a hodnotám.

Erdoğanova rétorika se v této souvislosti stává značně prosmanskou a proislámskou, dochází k silné identifikaci tureckého národa s Osmany; zároveň vystupuje v roli ochránce utlačovaných muslimů jak na domácí, tak na mezinárodní půdě. V Turecku je Erdoğan zachráncem muslimů, kteří hrají roli v jeho konceptu oběti vzhledem ke kemalistickým sekularistům. V mezinárodním měřítku pak jeho projev o otevření

---

a seldžucké Turky nad Byzantinci. V bitvě u Nikopole (1396 n. l.) porazili osmanští Turci Nikopolskou křížovou výpravu. Bitva o Gallipoli (1915 – 1916) byla pro osmanské Turky vítězná, zatímco Velká Británie a Francie prohrály.

²⁸² Alparslan byl sultán z dynastie Velkých Seldžuků. Mehmedem je myšlen sultán Mehmed II. Dobyvatel. Abdülhamid II. byl sultánem Osmanské říše, za jeho vlády došlo k množství reforem.

²⁸³ Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online].

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Tamtéž.

mešity Hagia Sofia jako předzvěsti osvobození Al-Aqsy značí podporu utlačovaným Palestincům.²⁸⁶ K umocnění emocionality celého projevu přispívají básně tureckých umělců, které posluchačům připomínají významnost Hagie Sofie.

Velmi důležitým aspektem projevu je, že si Turecko nárokuje svrchované právo na rozhodnutí změnit status Hagie Sofie, a to nejen na základě rozhodnutí soudu o platnosti vůle Nadace Mehmeda Hana, ale také vzhledem k její geografické poloze a dlouhodobým investicím do oprav a zkrášlování chrámu. Přeměna Hagie Sofie v mešitu je proto znakem turecké suverenity. Ukazuje, že se Turecko umí a bude rozhodovat samo na základě vlastního uvážení a nenechá se nikým ovlivnit.

5.2 Slavnostní otevření mešity Hagia Sofia

Slavnostní otevření mešity Hagia Sofia bylo naplánováno u příležitosti páteční modlitby na den 24. července 2020. Do tohoto data bylo třeba Hagii Sofii připravit tak, aby vyhovovala prostorům vhodným k muslimské modlitbě. Ministr kultury a turismu Mehmet Nuri Ersoy společně s předsedou pro náboženské záležitosti Prof. Dr. Alim Erbaşem uvedl, že byl vytvořen tým odborníků, který byl složen z restaurátorů, architektů, historiků a také jednoho člena organizace UNESCO, aby na přípravy dohlížel a nedošlo k žádnému poškození památky světového významu.²⁸⁷

„Stejně jako jsme to dělali dodnes, budeme i nadále chránit univerzální hodnoty, autentičnost a integritu Hagie Sofie, které zahrnují její hmotné i nehmotné kvalifikace, a od nyníška jí budeme věnovat maximální péči. Především je to požadavek našich národních a duchovních hodnot a je to naše povinnost loajality k naší minulosti. Kromě toho je to požadavek naší citlivosti a upřímnosti k principům ochrany kulturního dědictví, které Turecko neustále ukazuje.“²⁸⁸

V den před páteční modlitbou byli jmenováni tři imámové, kteří měli v Hagii Sofii vést bohoslužby, a také pět muezzinů, kteří by měli pětkrát denně svolávat k modlitbám. Jmenovanými imámy se stali Mehmet Boynukalin, profesor islámského práva

---

²⁸⁶ V době psaní této diplomové práce došlo k nejhorší eskalaci izraelsko-palestinského konfliktu od roku 2014. Slogany „Osvobodte Al-Aqsu“ nebyly nijak výjimečné.

²⁸⁷ *President of Religious Affairs Erbaş and Minister of Culture and Tourism Ersoy make examinations at Hagia Sophia Mosque.* Presidency of Religious Affairs. (14. 7. 2020). [online].

²⁸⁸ *Hagia Sophia Mosque protocol is signed.* Presidency of Religious Affairs. (18. 7. 2020). [online].

z Marmarské univerzity, a imámové z jiných istanbulských mešit, a sice Ferruh Mustuer a Bunjamin Topcuoğlu.²⁸⁹ Ali Erbaş jejich jmenování odůvodnil následovně: „*Tyto imámy jsme vybrali, protože umí krásně recitovat svatý Korán, mají nádherné hlasy a dobrý stupeň náboženských znalostí. Naši muezzini mají také příjemné hlasy, jmenujeme takové, kteří zanechali pozitivní vliv na lidi, když recitují azán v Istanbulu.*“²⁹⁰

Na slavnostní první páteční modlitbu v Hagii Sofii po mnoha letech bylo pozváno kolem 700 lidí, přítomen byl jak turecký prezident Erdoğan, tak členové jeho strany AKP, také předseda Nacionálně činné strany Devlet Bahçeli a turečtí ministři.²⁹¹ Pozván byl například prezident Ázerbájdžánu a prezident Kataru,²⁹² dokonce i papež František, avšak ten se otevření mešity nezúčastnil. Zatímco uvnitř Hagie Sofie se modlitby účastnilo nakonec okolo 1000 lidí, dalších 350 000 se jich přidalo zvenčí v blízkosti mešity a dění uvnitř sledovali živě na dvou velkých obrazovkách.²⁹³ Na tuto slavnost přijeli s nadšením lidé ze všech koutů Turecka,²⁹⁴ v centru Istanbulu byla dokonce při této příležitosti uzavřena doprava.

První páteční modlitbu v mešitě Hagia Sofia započal prezident Erdoğan recitací Koránu, konkrétně súry Al-Fátiha („otvratelka Knihy“) a následně prvních pěti veršů súry Al-Baqarah (súra Kráva). Dále pokračoval předseda pro náboženské záležitosti Ali Erbaş vystoupením na minbar, který v mešitách slouží imámům k vedení kázání. Následně přečetl páteční kázání, tzv. chutbu, a zdůraznil, že Hagia Sofia představuje symbol dobytí. Tuto myšlenku umocnil držením meče, jehož spojení s chutbou je tradicí z osmanské doby připomínající dobytí. Držení osmanského meče má odlišný význam na základě toho, v jaké ruce je uchopen. V pravé ruce dává najevo připravenost k boji, zatímco v levé jde o projev důvěry spojencům.²⁹⁵ Při kázání se meč drží v levé ruce, stejně tak učinil i Erbaş při první slavnostní páteční modlitbě v Hagii Sofii. Erbaş k této praxi řekl: „*Chutby byly*

---

²⁸⁹ Turkey Appoints Hagia Sophia Mosque Imams. VOA News. (23. 7. 2020). [online].

²⁹⁰ President of Religious Affairs Erbaş makes evaluations on re-opening Hagia Sophia Mosque for worship. Presidency of Religious Affairs. (14. 7. 2020). [online].

²⁹¹ Karakiş, Gizem. Turkey invites foreign leaders for prayers at Hagia Sophia. Hurriyet Daily. (21. 7. 2020). [online].

²⁹² Karakiş, Gizem. Turkey invites foreign leaders for prayers at Hagia Sophia. Hurriyet Daily. (21. 7. 2020). [online].

²⁹³ McKernan, Bethan. Erdoğan leads first prayers at Hagia Sophia museum reverted to mosque. The Guardian. (24. 7. 2020). [online].

²⁹⁴ Tamtéž.

²⁹⁵ First Muslim prayers held in Hagia Sophia after 85 years. Hurriyet Daily. (24. 7. 2020). [online].

*doprovázeny mečem bez přerušení po dobu 481 let. Dá-li Alláh, obnovíme od nynížka tuto tradici.*²⁹⁶

Během slavnostního otevření mešity Hagia Sofia došlo k silným odkazům na Mehmedovo dobytí Konstantinopole a na období Osmanské říše. Z těchto aktů je zřejmý respekt a obdiv vůči předkům, nicméně se naskytá také otázka, nakolik je záměrem prezidenta Erdoğana se k této minulosti a k osmanskému ideálu přiblížit.

5.2.1 Den otevření mešity Hagia Sofia v souvislostech

Slavnostní otevření Hagie Sofie naplánované na 24. července 2020 za předpokladu, že nejde o pouhou náhodu, vyvolalo v mnohých otázku, proč se prezident Erdoğan rozhodl uvést první modlitbu v den oslavující výročí Lausannské smlouvy. Ta byla podepsána 24. července 1923 a kromě hranic moderního Turecka definovala také vztah státu k neislámským náboženským menšinám. Tento fakt budí ohledně zvoleného data kontroverzi.

Za prvé Erdoğanova snaha změnit znění Lausannské smlouvy vzbudila strach z turecké expanze. (Diskutuje se především o teritoriálních vodách Egejského moře; krizový zůstává také již zmiňovaný Kypr.) Za druhé se objevují obavy z narušení náboženské svobody. V Lausannské smlouvě je nemuslimským menšinám v Turecku přislíbena svoboda, ochrana a rovnost stejně tak jako muslimským menšinám v Řecku.²⁹⁷

V minulosti již Erdoğan projevil zájem o proměnu Lausannské smlouvy. V roce 2017 při své návštěvě Řecka Erdoğan zmínil potřebu úpravy a modernizace Lausannské smlouvy vzhledem k nedostatečným právům muslimské menšiny v Řecku.²⁹⁸ Od řeckého prezidenta se ale porozumění nedočkal, podle jeho názoru je smlouva dostačující.

---

²⁹⁶ Ozkan, Berk. Mutlu, Sefa. Bozdogan, Kaan. *Turkish Diyanet head: Sermons with swords 'traditional'*. Anadolu Agency. (24. 7. 2020). [online].

²⁹⁷ Lausannská smlouva, část III. Ochrana menšin. (1923).

²⁹⁸ „*There Are Certain Details of the Treaty of Lausanne Which Remain Unclear.*“ Presidency of the Republic of Turkey. (7. 12. 2017). [online].

Erdoğanova snaha o její úpravu pak ale byla některými médii vykreslena jako útok na řecké hranice.²⁹⁹

Objevují se názory, že k ukončení Lausannské smlouvy dojde po uplynutí jednoho století, tedy v roce 2023.³⁰⁰ Lausannská smlouva však ve skutečnosti nemá žádné datum expirace. Jde tak o jednu z dalších konspirací, které posilují představu nebezpečného Turecka. Rok 2023 bude stým výročím vzniku republiky, Erdoğan v jeho kontextu mluví o nové éře pro Turecko. Z tohoto pohledu mešita Hagia Sofia představuje symbol Nového Turecka, které se Erdoğan snaží vytvořit. Výsledkem je, že na datum 24. července již nebude vzpomínáno jako na den podepsání Lausannské smlouvy, ale bude chápáno jako den, kdy se Hagia Sofia otevřela jako mešita.

Navíc se otevření Hagie Sofie jako mešity uskutečnilo v době, kdy byla cizincům zapovězena cesta do Mekky kvůli pandemii koronaviru. Mekka je nejsvatějším místem pro muslimy a jsou k ní konány poutě, tzv. hadždž, jež jsou součástí pěti pilířů islámu.³⁰¹ Mešita Hagia Sofia, a tedy Turecko, se tak na chvíli staly pomyslným centrem muslimského světa; to plně odpovídá již zmiňované představě neo-osmanismu. Symbolicky zastalo roli regionálního vůdce, o kterou Turecko dlouhodobě soupeří se Saudskou Arábií.

V rámci domácí politiky však došlo také ke kontroverzi, když byly v den otevření Hagie Sofie uzavřeny Atatürkovy památníky včetně Atatürkova mauzolea (tzv. Anıtkabir). Tato skutečnost opět výrazně prezentuje Erdoğanův postoj vůči sekularismu. Zatímco Atatürk Hagii Sofii přeměnil na muzeum a ustanovil sekularistické principy pro Turecko, Erdoğan nyní vrací islám zpět do veřejného prostoru. Hagia Sofia je symbolem jeho revoluce, stejně jako jím byla i pro Atatürka.

---

²⁹⁹ Například český portál iDnes publikoval dne 8. 12. 2017 článek „Erdoğan: Upravme úmluvu z Lausanne. Řekové to berou jako útok na hranice.“ [online].

³⁰⁰ Například článek *Can Turkey renovate its empire by the end of the Treaty of Lausanne 2023...* Rawabet Center. (18. 6. 2017). [online].

³⁰¹ Pět pilířů islámu neboli povinností vůči Bohu tvoří: vyznání víry (šaháda), modlitba (salát), almužna (zakát), půst (sawm) a pout' do Mekky (hadždž).

5.3 Proměna Hagie Sofie v praxi

Prezident Turecka mnohokrát zdůraznil, že Hagia Sofia bude mít nadále dveře otevřené lidem kterékoli víry. Ačkoli je tedy mešitou, dále ji mohou navštívit davy turistů. V tomto kontextu pozorujeme u Hagie Sofie zajímavý aspekt, který je viditelný také u dalších velkých a turisticky oblíbených mešit, a sice jako by svým způsobem nadále sloužila jako muzeum. Tato podkapitola představí změny, ke kterým v praktické rovině v Hagii Sofii došlo, a připomene, jakým omezením turisté čelí.

Možnost vstoupit bez ohledu na náboženství je obvykle běžnou záležitostí v mešitách stejně tak jako bezplatný vstup.³⁰² Návštěvníci mešity musí splňovat požadavky dostatečného zahalení.³⁰³ Vhodné pokrývky hlavy a šátky k zakrytí dalších částí těla je možné si vypůjčit či zakoupit u vchodu do mešity. Stejná (poměrně nová) praxe funguje například i u Sultanahmetu, tzv. Modré mešity, naproti Hagii Sofii. Pro vstup do mešity je nutné také vyzutí obuvi. Návštěvník pak prochází po koberci, jenž je charakteristickým prvkem každé mešity. Do Hagie Sofie byl umístěn koberec vyrobený v turecké provincii Manisa společností Özkul Halı.³⁰⁴ Předseda společnosti Ali Rıza Özkul uvedl, že koberec pro Hagii Sofii je vyroben, a to na přání prezidenta, ze 100% lokální vlny a jeho zvláštností je především úprava vláken tak, aby směřovala k Mekce.³⁰⁵ Koberec je zelené barvy³⁰⁶

a vzorovaný nevýrazným osmanským motivem ze 17. století nazývaným „rumi,“ jenž využívá pro svou viditelnost hru světla a stínů.³⁰⁷ Kobercem měla být celkem pokryta

---

³⁰² Existují výjimky, ve kterých turisté platí poplatek za vstup (např. mešita krále Abdulláha v jordánském Ammánu). V některých případech, jako je třeba mešita Al-Aqsa v Jeruzalémě, mají přístup do mešity pouze muslimové.

³⁰³ Odhalená ramena a kolena nejsou povolena, vhodné jsou tak dlouhé kalhoty, u žen sukně a nejlépe dlouhé rukávy. Ženy navíc musí mít šátkem zakryté vlasy.

³⁰⁴ Karakiş, Gizem. *Turkey invites foreign leaders for prayers at Hagia Sophia*. Hurriyet Daily. (21. 7. 2020). [online].

³⁰⁵ Aktürk, Ali Cevahir. *Ayasofya Camisi'nin halıları tamamen yerli yünden üretildi*. AA. (20. 7. 2020). [online]; Mekka určuje modlitební směr pro všechny muslimy.

³⁰⁶ Odstín zelené barvy koberce v Hagii Sofii se nazývá v tureckém originálu „koyu ördek başı yeşil“ doslova přeloženo jako „tmavá zelená kachní hlavy.“ (*Ayasofya Cami'ne ördek başı yeşili halılar döşenmeye başlandı*. Haber Turk. (20. 7. 2020).). Zelená barva má pro muslimy významnou symboliku, je barvou nebeského ráje, hovoří o ni i některé hadísy. Více informací například v knize Mendel, Miloš. *Muslimové a jejich svět*. Dingir, 2016. S. 183-185.

³⁰⁷ Aktürk, Ali Cevahir. *Ayasofya Camisi'nin halıları tamamen yerli yünden üretildi*. AA. (20. 7. 2020). [online].

plocha 4000 m², avšak ke dni slavnostního otevření došlo k zakrytí pouze jedné poloviny.³⁰⁸

Mešity jsou tradičně zdobeny ornamenty a kaligrafií, jenž nahrazují obrazy zpodobňující živé bytosti. Touto praxí má být v islámu zabráněno modloslužebnictví. Jelikož se v Hagii Sofii nachází množství mozaik s figurativním vyobrazením, její přeměna na mešitu si vyžádala úvahy nad způsobem jejich zakrytí. Mozaiky se tak staly velkým tématem. Na mezinárodní reakce obávající se zničení či stálého zakrytí mozaik Erdoğan reagoval příslibem, že bude nalezen systém, který umožní zakrytí mozaik během modliteb, zároveň však nebude permanentní, aby nedošlo k jejich poškození a mohly být dále přístupny očím návštěvníků.

V jiných mešitách, které dříve sloužily jako křesťanské kostely a nachází se v nich byzantské mozaiky,³⁰⁹ jsou používány závěsy, které je zakrývají během modliteb. Vzhledem k velikosti Hagie Sofie se uvažovalo také o světelných laserech, které by mozaiky vždy zatmavily, nicméně nakonec zůstalo jen u samotných závěsů, které mají fungovat na základě mechanismu podobnému tomu ve filmařském průmyslu.³¹⁰ Předseda pro náboženské záležitosti Ali Erbaş uvedl, že zakryté mozaiky pro muslimy nepředstavují problém³¹¹ a přípravy tak pokračují, „*aniž by byl zatlučen jediný hřebík.*“³¹² Christiane Gruber a Paroma Chatterjee upozorňují na křesťanskou pravoslavnou praxi, při které byly rituálně zahaleny obrazy Panny Marie a Ježíše Krista. Naopak po příchodu Osmanů a po přeměně Hagie Sofie na mešitu se od této praxe upustilo.³¹³ Zakrývání mozaik v Hagii Sofii tak má své ukotvení již v byzantském období a turecká vláda se tímto rozhodnutím Osmanům příliš nepřibližuje.

---

³⁰⁸ *Hagia Sophia to be outfitted in turquoise carpeting, fibers pointing toward Mecca.* duvaR.english. (22. 7. 2020).

³⁰⁹ Například Hagia Sofia v Trabzonu.

³¹⁰ Karakiş, Gizem. *Turkey invites foreign leaders for prayers at Hagia Sophia.* Hurriyet Daily. (21. 7. 2020). [online].

³¹¹ *President of Religious Affairs Erbaş makes evaluations on re-opening Hagia Sophia Mosque for worship.* Presidency of Religious Affairs. (14. 7. 2020). [online].

³¹² *The President of Religious Affairs Prof. Dr. Ali Erbaş makes examinations at Hagia Sophia Mosque.* Presidency of Religious Affairs. (23. 7. 2020). [online].

³¹³ Gruber, Christiane. Chatterjee, Paroma. *Hagia Sophia has been converted back into a mosque, but the veiling of its figural icons is not a Muslim tradition.* The Conversation. (18. 8. 2020). [online].

V Hagii Sofii byla část prostoru vymezena jako ženská modlitebna, muži do ní tedy nemají přístup. K architektonickým změnám však v komplexu nedošlo. Turisté jsou časově omezeni na možnosti vstupu, nemohou Hagii Sofii navštívit během modliteb. Vstup je uzavřen hodinu před začátkem modlitby a otevřen půl hodiny po jejím skončení.

Při závěrečné úvaze je možno říci, že Hagii Sofii lze nadále považovat svým způsobem za muzeum nebo jakýsi nový typ mešity, který odpovídá potřebám moderního turismu. Její přeměna v praktické rovině není identická s proměnou po dobytí Konstantinopole Osmany v 15. století, ačkoli je často prezentována jako druhé dobytí a jsou zdůrazňovány prosmanské sympatie. V tomto ohledu přeměna Hagie Sofie opět zrcadlí Erdoğanovu politiku, která sice odkazuje na tradici, ale zároveň vytváří něco nového.

6 Role Hagie Sofie v Erdoğanově politice

Mnoho odborníků, ale i tureckých občanů vnímá přeměnu Hagie Sofie na mešitu jako politický krok, přestože samotný Erdoğan politické cíle skrývající se za tímto krokem odmítá. To není nijak překvapivé vzhledem k populismu, kterým je jeho politika charakteristická. Kapitola se zaměří na to, jakým způsobem je Hagia Sofia v prezidentově politice využívána. Prostor bude věnován také nastínění přehledu jeho voličů, které ztratil nebo naopak získal.

Přeměna Hagie Sofie si vysloužila velké množství reakcí jak na domácí, tak na zahraniční půdě. Vyjádřily se hlavy států, náboženské autority, ale také organizace UNESCO. Dále bude věnována pozornost těmto reakcím a použitým argumentům a bude nastíněna debata, která se týká mezinárodního rozměru přeměny Hagie Sofie a s ní spojených domnělých hrozeb.

6.1 Přeměna Hagie Sofie jako politický krok

V průzkumu od Metropollu z června 2020 byli lidé dotazováni na názor ohledně důvodu přeměny Hagie Sofie na mešitu.³¹⁴ 43,8 % odpovědělo, že přeměna Hagie Sofie je prostředkem „*změny agendy a zastavení diskuze o současné ekonomické krizi*“³¹⁵ a 11,7 % přeměnu považuje za vládní snahu o ovlivnění voleb. Dalších 29,5 % si myslí, že k přeměně dochází proto, aby byl navrácen status mešity, který jí byl dříve odebrán. Zbýlých 15 % neodpovědělo nebo neznalo odpověď.³¹⁶ Z těchto výsledků vyplývá, že více než polovina turecké populace považuje otevření Hagie Sofie za způsob, jak lze odvrátit pozornost od zhoršující se ekonomické situace v zemi.

Rozhodnutí přeměnit Hagii Sofii na mešitu hodnotí jako politický krok i mnoho významných politologů. Často je však kladena otázka, proč k přeměně Hagie Sofie na mešitu došlo právě v červenci roku 2020. V roce 2013 Erdoğan řekl, že pokud by mělo probíhat jednání o otevření Hagie Sofie jako mešity, měl by se nejprve věřícími naplnit

---

³¹⁴ The Month in 5 Numbers / June 2020. Metropoll.

³¹⁵ The Month in 5 Numbers / June 2020. Metropoll.

³¹⁶ The Month in 5 Numbers / June 2020. Metropoll.

Sultanahmet, který stojí naproti Hagii Sofii.³¹⁷ V politickém programu k prezidentským volbám v roce 2014 již Erdoğan sliboval otevření Hagie Sofie jako mešity, aby si tak získal voliče. Naplnění tohoto příslibu v červenci 2020 je spojováno se snahou Erdoğanova o udržení si své politické pozice. Přeměna Hagie Sofie na mešitu je reakcí na ztrátu jeho stoupců, ke kterým došlo v několika vlnách. Zhoršující se ekonomika, která je ovlivněna také koronavirovou pandemií, Erdoğanovu situaci nikterak neulehčuje.

Koho tedy Erdoğan v posledních letech ztratil a koho si přeměnou Hagie Sofie na mešitu získal? Když v roce 2013, v době, kdy byl Erdoğan ještě premiérem, došlo k protestům v Gezi parku proti jeho autoritářství, byly tyto protesty násilně potlačeny, a proto Erdoğan definitivně přišel o „*kulturně sekulární spojence*,”³¹⁸ kteří při něm původně stáli vzhledem k jeho propojování islámu a demokracie. Politolog a arabista Gilles Kepel říká:

*„(Erdoğan) vymyslel nový politický jazyk, který spojil islamisty blízké Muslimskému bratrstvu s demokratickou, až jistou levicovou složkou. Dokázal díky tomu přitáhnout i voliče, kteří popíjeli víno a jedli vepřové. Viděli v Erdoğanovi muslimského demokrata, který stejně jako oni pohrdá sekulárním fašismem zosobněným vládnoucí elitou a armádou.“*³¹⁹

Když se zprvu prokurdsky orientovaná politika AKP začala proměňovat a došlo k ukončení mírového procesu s Kurdy, ztratil voliče i z řad kurdské menšiny.³²⁰ Erdoğan také spolupracoval s islamistou Fetthuláhem Gülenem, jehož stoupence ztratil potom, co došlo k neúspěšnému vojenskému puči v roce 2016, ze kterého byl nakonec Gülen obviněn jako strůjce.³²¹ V roce 2018 došlo poprvé za Erdoğanovy vlády k úpadku ekonomiky, a to způsobilo ztrátu voličů především v Istanbulu a Ankaře.³²²

Tyto ztráty se Erdoğan snažil kompenzovat navázáním spojení s extrémní pravicí - Nacionálně činnou stranou (Milliyetçi Hareket Partisi, zkr. MHP).³²³ Ta je založena na ideologii vycházející z myšlenky eurasianismu, tedy že turkické národy jsou geneticky

---

³¹⁷ Ayasofya neden önemli, tarihi ne? Cumhuriyet (29. 5. 2020). [online].

³¹⁸ Lindner, Tomáš. Erdoğan použil nacionalistického Atatürka proti sekulárnímu Atatürkovi... Respekt. (14. 1. 2021.) [online].

³¹⁹ Tamtéž.

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ Tamtéž.

³²² Papadopoulos, Pavlos. Çağaptay: Erdoğan seeking to appeal to base with Hagia Sophia conversion. Ekathimerini. (14. 7. 2020). [online].

³²³ Lindner, Tomáš. Erdoğan použil nacionalistického Atatürka proti sekulárnímu Atatürkovi... Respekt. (14. 1. 2021.) [online].

spřízněny s Rusy a Západ pak vystupuje jako jejich společný nepřítel, proti kterému je nutná turecko-ruská spolupráce.³²⁴

Dále se voliče z řad konzervativců a nacionalistů snažil získat právě přeměnou Hagie Sofie na mešitu. Çağaptay to však považuje za opožděné gesto: „*Myslím, že je příliš pozdě, mohl by získat 2-3% popularitu z Hagie Sofie, ale nebude to trvalé a nebude to významné natolik, aby se zabránilo erozi jeho popularity.*”³²⁵ V anketě od Metropollu v dubnu 2021 (tedy ani ne rok od otevření Hagie Sofie jako mešity) na otázku, zda mají lidé blíže k Veřejné koalici (AKP a MHP) nebo Národní koalici (CHP a İyi Party), odpovědělo 46,1 % pro Národní koalici, zatímco pro Veřejnou pouze 42,8 %.³²⁶ Erdoğan a jeho strana AKP jsou tak i přes otevření mešity Hagia Sofia v mínusu vůči opozici.

V této práci byla prezentována velká emocionální stopa, kterou Hagia Sofia zanechává v srdcích věřících. Přestože tedy její otevření jako mešity Erdoğanovi s největší pravděpodobností nepřinese jím očekávané výsledky, bude na něj navždy vzpomínáno jako na vůdce, který tuto přeměnu uskutečnil.

6.2 Reakce na přeměnu Hagie Sofie na mešitu

Moderní dějiny Turecka plné vzestupu islamismu a zároveň snahy o ochranu sekularistických hodnot a Atatürkových principů několika vojenskými převraty předkládají obraz polarizované turecké společnosti, v jejímž rámci jsou někteří z přeměny Hagie Sofie nadšeni, ale druzí nikoli. Podle průzkumů veřejného mínění souhlasila s přeměnou Hagie Sofie na mešitu většinová populace Turecka. Ve výzkumu od Aredy z června 2018, který byl uveřejněn v propagačním letáku Hagie Sofie od AKP, se uvádí pozitivní reakce 78,6 %.³²⁷ V pozdějším průzkumu probíhajícím během března 2019

---

³²⁴ Lindner, Tomáš. *Erdogan použil nacionalistického Atatürka proti sekulárnímu Atatürkovi...* Respekt. (14. 1. 2021.) [online].

³²⁵ Papadopoulos, Pavlos. *Çağaptay: Erdogan seeking to appeal to base with Hagia Sophia conversion.* Ekathimerini. (14. 7. 2020). [online].

³²⁶ *Turkey's pulse. The month in 5 numbers.* Metropoll, April 2021.

³²⁷ AK Party Foreign Affairs. *Hagia Sophia And Preservation Of The Religious Sites In Turkey.* AK Party. S. 10.

s přeměnou souhlasilo 60,8 % dotazovaných, zároveň však 56,4 % také souhlasilo s tím, že v muzeu Hagia Sofia probíhá kulturní syntéza dvou náboženství.³²⁸

Z pohledu odpůrců přeměny jde o krok islamizace veřejného prostoru v Turecku a narušení sekularizace. Politik İbrahim Kaboğlu (CHP) v parlamentu řekl: „*Palác Topkapi by měl být zachován jako muzeum, Hagia Sophia by měla být zachována jako muzeum*

a dokonce i Sultanahmet by měl být muzeem, protože jsou nyní společným dědictvím lidstva.“³²⁹ Své znepokojení vyjádřil také Orhan Pamuk, turecký spisovatel, nositel Nobelovy ceny za literaturu, pro kterého muzeum Hagia Sofia představovalo symbol hrdosti muslimského a zároveň sekularizovaného tureckého národa: „*Šlo o nejdůležitější a záměrné rozhodnutí Kemala Atatürka jak říci světu: Jsme sekularizovaní, jsme odlišní od ostatních muslimských zemí, jsme jako Evropané a jsme moderní, takže nás prosím přijměte mezi sebe. Chceme být viděni tímto způsobem.*“³³⁰

Přeměna Hagie Sofie na mešitu však sklidila také ohromné množství reakcí z mezinárodního prostředí. Vyjadřovaly se jak hlavy států, tak náboženské autority, ale také organizace UNESCO.

6.2.1 Vyjádření hlav států a organizace UNESCO

Ačkoli si Turecko nárokuje suverenitu na přeměnu Hagie Sofie na mešitu, výtky k učiněnému kroku zazněly v mezinárodním měřítku. To ostatně prezident Erdoğan předpokládal, a proto ve svém projevu k otevření Hagie Sofie vyzýval k respektování rozhodnutí Turecka.

Řecko se stalo jednou ze zemí, které informace o přeměně Hagie Sofie na mešitu nejvíce zasáhla. Řecké ministerstvo zahraničních věcí rozhodnutí Turecka odsoudilo a označilo ho za urážející všechny, kteří Hagii Sofii považují za světovou památku civilizací.³³¹

³²⁸ *Ayasofya Camii Araştırmasi*. Areda. (16. 7. 2019). [online].

³²⁹ *Turkish politics heats up over Hagia Sophia*. Hürriyet Daily. (12. 6. 2020). [online].

³³⁰ Kidera, Momoko. Tavsan, Sinan. *Hagia Sophia conversion blow to 'secular pride,' Orhan Pamuk says*. Nikkei Asia. (12. 7. 2020). [online].

³³¹ *Statement by Prime Minister Kyriakos Mitsotakis*. Hellenic Republic, Ministry of Foreign Affairs. (10. 7. 2020). [online].

„Ovlivní to vztahy Turecka nejen s Řeckem, ale i s Evropskou unií, s organizací UNESCO a globálním společenstvím jako celkem. Je politováníhodné, že vedení Turecka, které v roce 2005 pracovalo na založení Aliance civilizací, se dnes rozhodlo jít přesně opačným směrem.“³³² Zástupce řeckého ministra zahraničních věcí Miltiadis Varvitsiotis v rozhovoru pro televizi SKAI TV uvedl, že „pokud bude (Turecko) kráčet v neo-osmanských stopách, mělo by vědět, že se tak vzdálí daleko od Evropy a ocitne se v mezinárodní izolaci.“³³³

Řecko má s Tureckem dlouhodobě napjaté vztahy, které se v několika posledních desetiletích střetávají především na Kypru, jak již bylo v práci uvedeno.³³⁴ Pro řecké i turecké Kypřany jde tak stále o velmi citlivé téma. Ministr zahraničních věcí Kyperské republiky Nikos Christodoulides se k problematice Hagie Sofie vyjádřil následovně:

„Kypr je od turecké invaze v 1974 a následné okupace raněnou obětí organizované turecké politiky ničení a rabování památek náboženského a kulturního dědictví. Turecké stupňující se nestoudné porušování jeho mezinárodních závazků se projevuje v jeho rozhodnutí změnit status Hagie Sofie, místa světového dědictví, které je univerzálním symbolem pravoslavné víry. Kypr důrazně odsuzuje kroky Turecka v jeho úsilí rozšířit domácí názor vůči Hagii Sofii a vyzývá Turecko, aby dodržovalo své mezinárodní závazky.“³³⁵

Premiér Severokyperské turecké republiky Ersin Tatar (od října roku 2020 již prezident) svým vyjádřením ohledně Hagie Sofie stál na straně Turecka:

„Rozhodnutí užívat ji (Hagii Sofii) jako mešitu a zároveň ji navštěvovat jako muzeum je příjemné. ... Turecká veřejnost vždy respektovala všechna přesvědčení. Jiné významy by v rozhodnutí neměly být hledány. Zejména řecko-kyperská administrativa, která vypálila naše mešity, by neměla mít vliv.“³³⁶

---

³³² *Statement by Prime Minister Kyriakos Mitsotakis.* Hellenic Republic, Ministry of Foreign Affairs. (10. 7. 2020). [online].

³³³ *Interview of Alternate Minister of Foreign Affairs Miltiadis Varvitsiotis on SKAI TV, with journalist Giorgos Aftias – main points.* Hellenic Republic, Ministry of Foreign Affairs. (12. 7. 2020). [online].

³³⁴ Spor kolem Kyperské otázky vysvětlen v podkapitole Snahy o přeměnu Hagie Sofie v kontextu turecké politiky 50. – 90. let.

³³⁵ NikosChristodoulides. Twitter. (10. 7. 2020). [online].

³³⁶ Aytekin, Emre. *Northern Cyprus content with Hagia Sophia decision.* Anadolu Agency. (11. 7. 2020). [online].

Rozhodnutí Turecka projednávala také Rada Evropské unie 13. července 2020.³³⁷ Dala najevo obavy z rozdílení nedůvěry a z rozporů mezi náboženskými komunitami, dále pak ze zhoršení snah o dialog, z omezení náboženské svobody a sekularizačních principů Turecka.³³⁸ Vysoký představitel Unie pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku Josep Borrell se oficiálně vyjádřil následovně:

„Hagia Sofia má silnou symbolickou, historickou a univerzální hodnotu. Turecko vyvinulo osvědčenou tradici kulturní ochrany i uznávanou tradici intelektuální a kulturní otevřenosti. Rozhodnutí turecké státní rady zrušit jedno z dominantních rozhodnutí moderního Turecka a rozhodnutí prezidenta Erdoğana umístit památník pod správu předsednictví náboženských záležitostí je politováníhodné. Jako zakládající člen Aliance civilizací se Turecko zavázalo podporovat mezináboženský a mezikulturní dialog a podporovat toleranci a soužití.“³³⁹

Podobné obavy sdílí také organizace UNESCO. Své prohlášení vyjadřující politování publikovala 10. července 2020.³⁴⁰ Generální ředitelka UNESCO Audrey Azoulay ohledně Hagie Sofie řekla, že jde o „architektonické mistrovské dílo a jedinečné svědectví o interakcích mezi Evropou a Asií v průběhu staletí. Jeho status muzea odráží univerzální povahu tohoto dědictví a činí z něj silný symbol pro dialog.“³⁴¹ Své obavy sdílela také s tureckým velvyslancem.³⁴² Zástupce ředitele organizace UNESCO Ernesto Ottone upozornil na to, že provádění zásadních kroků bez předchozí domluvy s organizací představuje porušení pravidel Úmluvy o světovém dědictví z roku 1972: „Státy mají povinnost zajistit, aby úpravy neměly vliv na značnou univerzální hodnotu zapsaných památek na jejich území. UNESCO musí být předem informováno o všech takových úpravách, které jsou v případě potřeby následně posouzeny Výborem světového dědictví.“³⁴³

K přeměně Hagie Sofie se vyjádřila také Ruská federace, jejíž většinová populace patří k autokefální pravoslavné církvi. Ruský prezident Putin 13. července 2020 v telefonátu

---

³³⁷ *Hagia Sophia: Turkey's secularism under threat*. European Parliament, Think Tank. (24. 7. 2020). [online].

³³⁸ Tamtéž.

³³⁹ *Turkey: Statement by the High Representative/Vice-President Josep Borrell on the decision regarding Hagia Sophia - European External Action Service*. European Union External Action Service. (10. 7. 2020). [online].

³⁴⁰ *UNESCO statement on Hagia Sophia, Istanbul*. UNESCO (10. 7. 2020). [online].

³⁴¹ Tamtéž.

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ Tamtéž.

s Erdoğanem upozornil na krizi, která se v Rusku rozpoutala potom, co byla oznámena přeměna Hagie Sofie na mešitu.³⁴⁴ Erdoğan v reakci na Putinovy obavy přislíbil zajištění bezpečnosti křesťanských posvátných předmětů a také prezidenta ujistil, že přístup do Hagie Sofie budou mít všichni lidé, tedy i cizinci.³⁴⁵ Ruské ministerstvo zahraničních věcí ve stejný den publikovalo své vyjádření, kde projevilo lítost nad přeměnou Hagie Sofie a uvedlo, že doufá, že i nadále bude vedení mešity Hagia Sofia v souladu s organizací světového dědictví UNESCO.³⁴⁶ Náměstek ruského ministra zahraničí Sergei Verhinin dále uvedl, že „jde o vnitřní záležitost Turecka, do které bychom neměli zasahovat my, ani nikdo jiný.“³⁴⁷

Tehdejší prezident Spojených států amerických Donald Trump se k přeměně Hagie Sofie vyjádřil při jednání s americkým arcibiskupem Elpidophorosem, přičemž vyjádřil podporu pravoslavné církvi a zdůraznil potřebu ochrany lidských práv a náboženské svobody menšin.³⁴⁸ Viceprezident Mike Pence na svém twitterovém účtu sdílel následující příspěvek:

*„Amerika bude pevně stát při řecké pravoslavné církvi ve výzvě, aby Hagia Sofia zůstala přístupná jako zdroj inspirace a reflexe každého člověka každé víry. Ochrana náboženské svobody doma i v zahraničí je pro Spojené státy americké prioritou zahraniční politiky. Vážíme si víry a charitativních prací 1,5 milionu členů řecké pravoslavné církve ve Spojených státech.“*³⁴⁹

Nesouhlasné reakce nebyly jediné, které prezident Erdoğan obdržel, objevilo se i množství pozitivních ohlasů. Novinám Nikkei Asia turecký ministr zahraničí Mevlüt Çavuşoğlu předložil seznam více než 30 jmen osobností, které se ozvaly telefonicky nebo písemně s blahopřáním.³⁵⁰ Nikkai Asia uvádí iránské ministerstvo zahraničí, místopředsedu pákistánského senátu Saleema Mandviwalla, pákistánského politika

---

³⁴⁴ Telephone conversation with President of Turkey Recep Tayyip Erdogan. President of Russia. (13. 7. 2020). [online].

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ Comment by Foreign Ministry Spokesperson Maria Zakharova on Turkey's decision to turn the Hagia Sophia cathedral museum into a mosque. The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation. (13. 7. 2020). [online].

³⁴⁷ For Russia, Hagia Sophia is an “internal affair” of Turkey. Orthodox Times. (13. 7. 2020). [online].

³⁴⁸ Trump expresses ‘dissatisfaction’ over Hagia Sophia conversion, report says. Ekathimerini.com. (24. 7. 2020). [online].

³⁴⁹ Mike Pence. Twitter. (24. 7. 2020). [online].

³⁵⁰ Tavsan, Sinan. Turkish plan to make Hagia Sophia a mosque splits friends and foes. Nikkei Asia. (17. 7. 2020). [online].

Shehbaze Sharifa a také poslance z Malajsie a Indonésie.³⁵¹ Politik Shehbaz Sharif podpořil turecké rozhodnutí také na svém twitteru:

*„Každá země má své vlastní zákony a soudní systém. Turecko má dostatečná práva na provedení soudního rozhodnutí přeměnit Hagii Sofii na mešitu. V muslimském světě je Turecko skvělým příkladem náboženské tolerance a zastáncem mezináboženské harmonie a dialogu.“*³⁵²

6.2.2 Vyjádření náboženských autorit

Hagia Sofia má pro křesťany a muslimy silnou symbolickou hodnotu. Přeměna na mešitu tak pro mnohé z nich byla vysoce citovou záležitostí. V centru samotného dění se ocitl představitel řecké pravoslavné církve, a to ekumenický patriarcha Konstantinopole Bartoloměj I. se sídlem v Istanbulu. Událost popsal jako politováníhodnou a upozornil na nebezpečí rozdělení Východu a Západu, ale také na možnost přijetí negativního postoje vůči muslimům mezi křesťany.³⁵³ Muzeum Hagia Sofia podle něho sloužilo jako *„symbolické místo setkání, dialogu, solidarity a vzájemného porozumění mezi křesťanstvím a islámem.“*³⁵⁴

Ruská ortodoxní církev se k přeměně Hagie Sofie vyjádřila na svých oficiálních internetových stránkách hned několikrát.³⁵⁵ Moskevský patriarcha Kirill byl vzhledem k významu, který Hagia Sofia pro ruskou ortodoxní církev má, rozhodnutím turecké vlády velmi znepokojen.³⁵⁶ Připomenul vládce Kyjevské Rusi Vladimíra I., který navštívil Hagii Sofii a následně, okouzlen její krásou, se nechal pokřtít a také christianizoval své území. Údajně po návratu z Hagie Sofie řekl, že si nebyl jist, zda se nacházel na zemi nebo v nebi.³⁵⁷ Několik dní před samotnou událostí otevření mešity projevil patriarcha

---

³⁵¹ Tavsan, Sinan. *Turkish plan to make Hagia Sophia a mosque splits friends and foes*. Nikkei Asia. (17. 7. 2020). [online].

³⁵² Shehbaz Sharif. Twitter. (13. 7. 2020). [online].

³⁵³ Morley, Nathan. *Turkey: Hagia Sophia Basilica to become mosque*. Vatican News. (11. 7. 2020). [online].

³⁵⁴ Tamtéž.

³⁵⁵ Na oficiálních stránkách ruské pravoslavné církve se nachází 15 článků zmiňujících Hagii Sofii v souvislosti s její přeměnou.

³⁵⁶ *Statement of Patriarch Kirill of Moscow and All Russia*. Official website of the Moscow Patriarchate. (6. 7. 2020). [online].

³⁵⁷ *Metropolitan Hilarion of Volokolamsk: Transformation of Hagia Sophia into mosque in situation of today would be inadmissible violation of freedom of faith*. Official website of the Moscow Patriarchate. (6. 10. 2020). [online].

Kirill přání, aby Hagia Sofia zůstala muzeem a mohly se tak nadále rozvíjet vztahy Ruska a Turecka, které by v opačném případě byly velmi ovlivněny bolestí většinové ortodoxní populace Ruska.³⁵⁸

V prohlášení ze zasedání svaté synody ruské pravoslavné církve, které se konalo ve dnech 16. – 17. července 2020, je projevena hluboká lítost nad přeměnou Hagie Sofie, ale také nad tím, že nebyly tureckou vládou brány ohledy na petice od různých států a organizací a na náboženské tradice.³⁵⁹ „*Poškozuje to náboženské citění milionů křesťanů po celém světě, což může zapříčinit narušení mezináboženské rovnováhy a poškození vzájemného porozumění mezi křesťany a muslimy v Turecku i mimo něj.*“³⁶⁰ Ve vyjádření je také zmíněna potřeba křesťanské jednoty a vzájemné pomoci, která je o to nezbytnější v současné době „*rostoucího strachu z křesťanství a zvyšujícího se tlaku sekulární společnosti na církev.*“³⁶¹ V této souvislosti bylo upozorněno zároveň na pronásledování křesťanů na mnoha místech světa a na jejich častý odchod z Blízkého východu.³⁶² Předseda oddělení moskevského patriarchátu pro vnější církevní vztahy Hilarion Alfeyev řekl, že přeměna Hagie Sofie na mešitu představuje návrat do středověku a připomíná pravoslavným křesťanům hrůzy, které zažívali pod tureckou nadvládou.³⁶³ Hilarion, mimo jiné také metropolita ve Volokolamsku, zdůraznil, že žijeme v multikonfesijním světě a je potřeba brát ohled na pocity věřících.³⁶⁴

Přeměna Hagie Sofie na mešitu podle něho není pouze náboženskou záležitostí. Hilarion v Tserkov i Mir talk-show pro Russia-24 TV channel promluvil o politickém pozadí události; přepis rozhovoru je zveřejněn na oficiálních stránkách patriarchátu. Řekl, že Turecko má mnoho mešit, jedna z nich, Sultanahmet někdy nazývaná též jako Modrá mešita, stojí dokonce v blízkosti Hagie Sofie, nejde tedy o to, že by přeměna

---

³⁵⁸ *Statement of Patriarch Kirill of Moscow and All Russia.* Official website of the Moscow Patriarchate. (6. 7. 2020). [online].

³⁵⁹ *Statement of Russian Orthodox Church's Holy Synod concerning decision of Turkish authorities to change status of Hagia Sophia.* Official website of the Moscow Patriarchate. (17. 7. 2020). [online].

³⁶⁰ Tamtéž.

³⁶¹ Tamtéž.

³⁶² Tamtéž.

³⁶³ *Metropolitan Hilarion of Volokolamsk: Decision to transform Hagia Sophia into a mosque is a blow to the entire world Orthodoxy.* Official website of the Moscow Patriarchate. (10. 7. 2020). [online].

³⁶⁴ *Metropolitan Hilarion of Volokolamsk: Transformation of Hagia Sophia into mosque in situation of today would be inadmissible violation of freedom of faith.* Official website of the Moscow Patriarchate. (6. 7. 2020). [online].

v mešitu byla učiněna z důvodu jejich nedostatečného množství.³⁶⁵ Vzhledem k tomuto faktu se Hilarion domnívá, že důvod, proč se právě teď Hagia Sofía mění na mešitu, je způsoben vnitřní politickou situací Turecka, kdy se turecký prezident Erdoğan staví na stranu „*těch, co volají po přeměně z kostela na mešitu.*“³⁶⁶ Dále dodává: „*Věříme však, že tento akt dnes představuje nepřípustné porušení svobody víry, a to rozhodně není vnitřní záležitostí samotného Turecka, jak nyní tvrdí mnoho tureckých úředníků.*“³⁶⁷

Velkým tématem se staly také křesťanské mozaiky, a sice, jak s nimi bude v mešitě Hagia Sofía naloženo. Synoda ruské ortodoxní církve doufala, že k nim budou mít přístup křesťanští poutníci, a vyzvala tureckou vládu k jejich zachování.³⁶⁸ Mezinárodní ekumenická organizace Světová rada církví, která sdružuje 350 členských církví z více než 110 zemí celého světa, včetně afrických, anglikánských, protestantských a starokatolických,³⁶⁹ vydala v Ženevě dne 24. července 2020 oficiální prohlášení k rozhodnutí přeměny Hagie Sofie na mešitu. Prozatímní generální tajemník Světové rady církví rumunský pravoslavný kněz Ioan Sauca v něm vyjádřil podporu ortodoxní církvi, pro kterou má Hagia Sofía nejvýznamnější hodnotu, a zároveň i tureckým občanům, „*kteří se necítí být při této akci zastoupeni svou vládou.*“³⁷⁰ Den otevření Hagie Sofie jako mešity označil za smuteční nejen pro všechny křesťany, ale i pro mezináboženské vztahy.³⁷¹ Na znamení zármutku se z kostelů měly ozývat zvony a probíhat modlitby za přehodnocení tureckého rozhodnutí.³⁷²

Katolická církev se k problematice přeměny Hagie Sofie příliš nevyjádřila. Papež František během oslav Mezinárodního dne oceánů pouze řekl: „*A moře mě v myšlenkách odnáší trochu dále: do Istanbulu. Myslím na Hagii Sofii a jsem velmi*

---

³⁶⁵ Metropolitan Hilarion of Volokolamsk: *Decision of the Turkish authorities looks like a conscious aggravation of interreligious relations.* Official website of the Moscow Patriarchate. (10. 7. 2020). [online].

³⁶⁶ Metropolitan Hilarion of Volokolamsk: *Transformation of Hagia Sophia into mosque in situation of today would be inadmissible violation of freedom of faith.* Official website of the Moscow Patriarchate. (6. 10. 2020). [online].

³⁶⁷ Tamtéž.

³⁶⁸ *Statement of Russian Orthodox Church's Holy Synod concerning decision of Turkish authorities to change status of Hagia Sophia.* Official website of the Moscow Patriarchate. (17. 7. 2020). [online].

³⁶⁹ Katolická církev není součástí. Všechny členské církve možné najít na oficiálních stránkách Světové rady církví.

³⁷⁰ Sauca, Ioan. *WCC Statement on Hagia Sophia.* World Council of Churches. (24. 7. 2020). [online].

³⁷¹ Tamtéž.

³⁷² Tamtéž.

zarmoucen. ³⁷³ Prezidentka Řecka Katarina Sakellaropoulou papeže 20. července 2020 telefonicky požádala, aby „využil svého vlivu na mezinárodní veřejné mínění“, ³⁷⁴ a Turecko tak bylo nuceno své rozhodnutí přehodnotit. Na svém twitterovém účtu zveřejnila příspěvek, kde o svém kroku informovala, a zároveň zdůraznila, že jde z turecké strany o „podkopávání tolerance a prohloubení rozporů mezi kulturami a náboženstvími.“ ³⁷⁵ Řecko, pro které je Hagia Sofia tolik významná, se snažilo z její přeměny učinit mezinárodně probíranou záležitost s vidinou možného odvrácení tureckého rozhodnutí. Papež uvedl, že si je vědom politických motivů Turecka, svého vlivu ale nevyužil. ³⁷⁶

John L. Allen, novinář píšící pro katolické internetové noviny Crux, vysvětluje papežův zdrženlivý postoj několika důvody. Papež si byl podle něho vědom důsledků, tedy, že Erdoğan potřebuje shromáždit svou nacionalistickou a islámskou základnu, a papežovy zamítavé reakce by mohly tyto snahy ještě podpořit. ³⁷⁷ Také pravděpodobně nechtěl působit jako jiní světoví vůdci, kteří proti přeměně Hagie Sofie protestují z politických důvodů. ³⁷⁸

Papež František je navíc znám svým mezináboženským dialogem s islámem. Papež tak pravděpodobně nechtěl narušit vztahy, které vytvořil díky Dokumentu o lidském bratrství za světový mír a společné soužití, ³⁷⁹ který podepsal v únoru 2019 s imámem Al-Azarem v Abú Dhabí. ³⁸⁰ Jako poslední důvod novinář Allen uvádí, že papeže Františka od projevů mohly odradit i některé západní hlasy, které proti statusu mešity vystupují, ale zároveň nemají papežovu důvěru. ³⁸¹ V tomto kontextu Allen zmiňuje Matteoa Salviniho, vůdce italské krajně pravicové strany, který uspořádal demonstraci

---

³⁷³ Pope Francis. Angelus. (12. 7. 2020). [online].

³⁷⁴ Allen, John L. *Why Pope Francis may be content with a supporting role over Hagia Sophia*. Crux. (30. 7. 2020). [online].

³⁷⁵ President GR. Twitter. (20. 7. 2020). [online].

³⁷⁶ *Hagia Sophia: Greek president appeals to Pope Francis to put pressure on Turkey*. Catholic News Agency. (21. 7. 2020). [online].

³⁷⁷ Allen, John L. *Why Pope Francis may be content with a supporting role over Hagia Sophia*. Crux. (30. 7. 2020). [online].

³⁷⁸ Tamtéž.

³⁷⁹ „A Document on Human Fraternity For World Peace and Living Together.“ Dostupné online na oficiálních webových stránkách Vatikánu.

³⁸⁰ Allen, John L. *Why Pope Francis may be content with a supporting role over Hagia Sophia*. Crux. (30. 7. 2020). [online].

³⁸¹ Tamtéž.

v Miláně před tureckým konzulátem.³⁸² Během události byly vykřikovány slogany jako „*Ruce pryč od Hagie Sofie!*“ a „*Turecko nikdy nebude v Evropě!*“.³⁸³ Salvini se k přeměně Hagie Sofie a potřebě demonstrace vyjádřil: „*Není možné, aby turecký režim přeměňoval kostely na mešity, aniž by řekl jediné slovo. ... (Turci) řekli, že je to první krok. Pokud skloníme hlavy, za chvíli uvidíme Milánskou katedrálu přeměněnou na mešitu.*“³⁸⁴ Na jiných demonstracích, které se odehrály například v Řecku, ale také v Izraeli, došlo k vyostřeným reakcím, v jejichž rámci byly dokonce páleny turecké vlajky.

Jezuitský otec Felix Körner, který je ve Vatikánu poradcem Papežské rady pro mezináboženský dialog, a to především s islámem, upozornil na to, že v minulosti docházelo k přeměnám často, a to jak na mešity, tak na kostely, podle toho, kdo zrovna vládl.³⁸⁵ V této souvislosti zmínil španělskou Córdobu a uvedl, že nejde o nic, nad čím bychom se měli příliš pozastavovat.³⁸⁶ Jelikož má přeměna Hagie Sofie podle něho politické důvody, považuje ji sice za nepříjemnou, zároveň však věřící povzbudil tím, že v Hagii Sofii budou probíhat alespoň nějaké modlitby.³⁸⁷ Snahy o dobré mezináboženské vztahy mezi křesťanstvím a islámem jsou tak ze strany Vatikánu zřejmé.

Objevily se však i názory, které nejenže vystupovaly proti přeměně Hagie Sofie na mešitu, ale nechtěly zachovat ani její status muzea. Pascal Gollnisch, ředitel katolické instituce L'Oeuvre d'Orient pro pomoc východním církvím na Blízkém východě, zastává názor, že jelikož Hagia Sofia představuje jedno z center křesťanství, mělo by se usilovat o její původní funkci, tedy nikoli muzeum, ale křesťanský kostel.³⁸⁸ Radio Vaticana

---

³⁸² Allen, John L. *Why Pope Francis may be content with a supporting role over Hagia Sophia*. Crux. (30. 7. 2020). [online].

³⁸³ Matteo Salvini: *Hands off Hagia Sophia*. Orthodox Times. (14. 7. 2020). [online].

³⁸⁴ Tamtéž.

³⁸⁵ Allen, John L. *Why Pope Francis may be content with a supporting role over Hagia Sophia*. Crux. (30. 7. 2020). [online].

³⁸⁶ Allen, John L. *Why Pope Francis may be content with a supporting role over Hagia Sophia*. Crux. (30. 7. 2020). [online].

³⁸⁷ Tamtéž.

³⁸⁸ *Reakce na změnu Hagia Sofia na mešitu: zármutek, hněv, rozhorčení*. Radio Vaticana.cz. (13. 7. 2020). [online].

uvedlo Gollnischova slova v článku *„Reakce na změnu Hagia Sophia na mešitu: zármutek, hněv, rozhořčení:“*³⁸⁹

*„Je to podlé, agresivní a naprosto zbytečné gesto. ... Pokud se bazilika stane mešitou, budeme požadovat neméně silná symbolická gesta, a totiž budeme usilovat o to, aby se Hagia Sophia vrátila do původního stavu. Je nutné uvažovat v široké historické perspektivě. Toto nejsou události, které by měly význam jen pro naši současnost. Jsou to události, které se zapisují do dějin.“*³⁹⁰

Shrnutí

Přeměna muzea Hagia Sofia na mešitu vyvolala množství mezinárodních reakcí. Nejvíce bylo událostí zasaženo Řecko, vyjádřila se ale také Evropská unie, Rusko, USA a obě strany Kypru. Negativní reakce pak zaznívaly především od náboženských představitelů. Největší obavy lze shrnout následovně: narušení sekularizace Turecka, rozpoutání mezináboženské nenávisti mezi křesťany a muslimy, rozdělení Východu a Západu, porušování náboženské svobody a možnosti dalších přeměn křesťanských staveb. Nejlépe na mešitu Hagia Sofia reagoval papež František, který si byl pravděpodobně vědom politických motivů tureckého prezidenta. Papežova snaha nenarušit mezináboženský dialog mezi křesťanstvím a islámem přinesla sice soucit s pravoslavnými církvemi, které přeměna nejvíce zasáhla, zároveň však nedošlo k žádnému negativnímu prohlášení vyjadřujícímu se o muslimech. Naopak přehnané až extremistické reakce paradoxně způsobují právě rozpoutání obávané mezináboženské nenávisti a rozdělení Východu a Západu, a tím podporují Erdoğanův koncept oběti a jeho roli zachránce muslimů.

Vzhledem k pozornosti, kterou přeměna Hagie Sofie vyvolala, by se mohlo zdát, že jde o mezinárodní záležitost. Přesto měl tento krok ve skutečnosti politický dopad pouze na domácí půdu. Ačkoli byly mezinárodní reakce většinou negativní, na Turecko nebyly uvaleny žádné sankce. Mezinárodní rozměr tak lze vnímat pouze na emocionální, nikoli však na politické rovině. Turecký prezident pravděpodobně očekával, že si přeměnou získá popularitu u voličů z řad nacionalistů a konzervativců. Podle průzkumů mu však

---

³⁸⁹ Tento článek sdílel na svém twitterovém účtu také český kardinál Dominik Duka. (Kardinál Duka. Twitter. (14. 7. 2020). [online]). Více se ale k přeměně Hagie Sofie nevyjádřil.

³⁹⁰ *Reakce na změnu Hagia Sofia na mešitu: zármutek, hněv, rozhořčení.* Radio Vaticana.cz. (13. 7. 2020). [online].

ani tato událost příliš nepomohla a prezident se svou stranou AKP je vůči opozici stále v mínusu.

Závěr

Hagia Sofia je po staletí významná v mnoha ohledech. Diplomová práce byla zaměřena především na její důležitost v politické rovině a na její prezentaci ve vztahu státu a náboženství. Přehled dlouholetých snah a diskuzí, které se o přeměnu Hagie Sofie vedly v turecké silně polarizované společnosti, dokazuje, že přeměna v červenci 2020 nebyla náhodným a náhlým krokem. O její přeměně bylo rozhodnuto v soudním procesu na základě prohlášení rozhodnutí Rady ministrů z roku 1934 za protiprávní, neboť jím měla být porušena vůle Nadace Mehmeda Hana, která její status určovala jako mešitu.

Erdoğanova politika se v přeměně Hagie Sofie zrcadlí v mnohých aspektech. Silně viditelná je potřeba turecké suverenity. Turecko se tak prezentuje jako silný stát, který si bude o svých vnitřních záležitostech rozhodovat sám a nenechá se nikým ovlivnit. Turci poučení z období okupace Istanbulu zastávají nedůvěřivý postoj vůči okolnímu světu, a proto mu chtějí dokázat svou svrchovanost.

Zároveň jsou zřejmé Erdoğanovy proislámské a proosmanské postoje, v jejichž kontextu se objevuje představa neo-osmanismu. Ten v Erdoğanově pojetí hrdě prezentuje Turecko jako dědice Osmanské říše s právem na roli regionálního vůdce. O tuto pozici však Turecko dlouhodobě bojuje se Saudskou Arábií. Otevření Hagie Sofie v době, kdy byla Mekka cizincům uzavřena z důvodu protikoronavirových opatření, tak z Turecka na chvíli vytvořila pomyslné centrum muslimské ummy. Prezident Erdoğan je pak také často označován za novodobého sultána, případně za druhého dobyvatele. Prvním byl v roce 1453 sultán Mehmed II., který přeměnil kostel Hagia Sofia na mešitu. Přestože se však Erdoğan často odvolává na osmanskou tradici, přichází zároveň s určitou novotou, která ovšem s Osmanskou říší nemá mnoho společného.

Přeměnou Hagie Sofie byla podpořena také myšlenka na prezidenta Erdoğan jako na zachránce utlačovaných muslimů, který souvisí s jeho tolik užívaným konceptem obětí. Na domácí půdě Turecka Erdoğan zachraňuje muslimy před kemalistickými sekularisty, například právě tím, že jim umožnil modlit se v Hagii Sofii. Podporu však projevuje také muslimům v zahraničí. Například když hlásal, že otevření Hagie Sofie jako mešity je předzvěstí osvobození Al-Aqsy v Jeruzalémě, prokazoval podporu palestinským muslimům.

Přeměna Hagie Sofie vyvolala mezinárodní pozornost, která ji často vykreslovala jako potvrzení absolutní islamizace Turecka, které se vzdává sekularismu. V reakcích se také často objevovaly obavy z rozpoutání mezináboženské nenávisti, rozdělení Východu a Západu a porušení náboženské svobody, nakonec pak z možností dalších přeměn křesťanských budov, které by mohly následovat. Přehnané až extremistické reakce (jako například pálení tureckých vlajek) paradoxně podporují koncept oběti a Erdoğana v jeho roli zachránce muslimů, a přispívají tak k realizaci toho, čeho se jejich nositelé sami obávají.

Jak předložená práce ukázala, na mezinárodní úrovni situace není tak dramatická. Ačkoli prezident často mluví o muslimské ummě, jde spíše o získání si popularity u tureckých muslimů. Erdoğan se také snaží o ovládnutí veřejného prostoru v Turecku. Důkazem toho je nově postavená mešita Çamlıca a Taksim, ale také přeměna Hagie Sofie na mešitu slouží Erdoğanovi jako zbraň v politickém boji proti opozici. Přeměna Hagie Sofie na mešitu měla politické důsledky pouze na domácí půdě Turecka. Ze zahraničí ani přes negativní reakce vůči tomuto kroku nakonec nebyly na Turecko uvaleny žádné sankce.

Hagia Sofia zaujímá v politice současného tureckého prezidenta Recepta Tayyipa Erdoğana nenahraditelné místo. Představuje nepřiznaný politický nástroj, ve kterém Erdoğan spatřuje záchranu pro udržení si své pozice, jež je negativně ovlivněna časem se prohlubující ztrátou jeho voličů. Přeměna Hagie Sofie na mešitu je krokem, kterým se Erdoğan snaží odpoutat pozornost od zhoršující se ekonomické situace v zemi a získat si voliče z řad nacionalistů a konzervativců.

Přesto pravděpodobně mešita Hagia Sofia nenaplnila Erdoğanova očekávání. Jak ukazuje průzkum Metropollu z dubna 2021, koalice AKP a MHP stále ztrácí voliče vůči opozici. Získání znalostí kontextu a uvědomění si, že jde o krok týkající se domácí politiky Turecka, představy plné obav na jednu stranu mohou uklidnit, na druhou nás naopak přesvědčit v tom, že Erdoğan je pro svou pozici v turecké vládě schopen udělat cokoli, tedy i přeměnit společné světové dědictví na mešitu a rozpoutat tak mezinárodní kontroverzi.

Pomyslíme-li na budoucnost Hagie Sofie, lze v závěrečné úvaze dodat, že jako tolik rezonující symbol politiky a jejího vztahu k náboženství je v případě pádu vlády Erdoğan a AKP její status mešity možné považovat za nestálý. Ostatně opozice si již v komunálních volbách získala Istanbul a jeho primátorem se stal Ekrem İmamoğlu z Republikánské lidové strany (CHP), která již od dob Atatürka u Hagie Sofie podporovala status muzea. V takovém případě by musela být překonána překážka rozhodnutí soudu, i přesto však lze očekávat minimálně snahy o navrácení jejího muzejního statusu, ačkoli dnes působí situace vcelku smířlivě.

Použité prameny a literatura

Kapitola 1. - Historie, symbolika a přeměny Hagie Sofie

Primární zdroje:

Ústava Turecké republiky 1924, článek druhý.

T. C. Başvekalet Kararlar Müdürlüğü Sayı: 2/1589. (Rozhodnutí Ministerstva spravedlnosti Turecké republiky č. 2/1589.)

İstanbul'un en eski abidesi müze oluyor. Cumhuriyet. (9. 9. 1934).

Atatürk'ün bir kaç hususiyeti. Ulus. (8. 2. 1937).

Sekundární zdroje:

Aydingün, Şengün. Rose, Mark. *Saving a Fabled Sanctuary.* Archeological Institute of America. Archeology, November / December 2003, Vol. 56, No. 6. S. 20 – 28.

Azak, Umut. *Islam and Secularism in Turkey.* London, New York: I. B. Tauris, 2010.

Bilsel, Cana. *Remodelling the Imperial Capital in the Early Republican Era.* Pisa: Pisa University Press, 2007.

Cohen, Andrew Jonathan. *Architecture in Religion: The History of the Hagia Sophia and proposals for returning it to worship.* Miami: Florida International University, 2011.

Fleming, K. E. *Constantinople: From Christianity to Islam.* The Johns Hopkins University Press. The Classical World, Vol. 97, No. 1, 2003.

Inalcik, Halil. *The Ottoman Empire.* London: Phoenix Press, 2000.

Mark, Robert. Çakmak, Ahmet Ş. (eds.) *Hagia Sophia from the Age of Justinian to the Present.* Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Rahman, Fazlur. *Islam.* Chicago: University of Chicago Press, 2002.

Shaw, Stanford J.; Shaw, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey.* Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

Siegl, Erik. *Islám versus modernizace?* Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013.

Solak, Mustafa. Ayasofya'nin Müzeleştirilmesi Ve Atatürk'ün İmzasi. Zanka. (17. 6. 2020). [online] (Poslední přístup 22. 2. 2021) URL: <<https://www.zanka.com.tr/9220/ayasofyanin-muzelestirilmesi-ve-ataturkun-izmazi>>.

Kapitola 2. - Snahy o přeměnu statusu Hagie Sofie

Primární zdroje:

A Great Domed Church. New York Times. (20. 8. 1877) [online] (Poslední přístup 5. 3. 2021). URL: <<https://www.nytimes.com/1877/08/20/archives/a-great-domed-church-st-sophia-at-constantinople-a-creation-of.html>>.

Ayasofya: Sultanların Camii. Turkish Airlines. Skylife, August 2013.

Ayasofya'da namaz kılındı. Milliyet. (27. 7. 1967).

Douglas, J. A. *The Redemption of Saint Sophia.* London: The Faith Press, 1919.

Hükümet hazırlık yapıyor Ayasofya'ya cami kararnamesi. Milliyet. (3. 1. 1990).

İngiliz işgal kuvvetinin 1919'daki Ayasofya raporu ortaya çıktı! 200 asker yerleştirilmiş... Takvim. (13. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 10. 3. 2021). URL: <<https://www.takvim.com.tr/guncel/2020/07/13/ingiliz-ısgal-kuvvetinin-1919daki-ayasofya-raporu-ortaya-cikti-200-asker-yerlestirilmis>>. (Dopis britských důstojníků ze dne 1. 1. 1919.)

Littlefield, Walter. *Art Glories of Saint Sophia; Sealed Beauties of Famous Mosque at Constantinople May Be Revealed When Sultan's Capital Passes Into Other Hands.* The New York Times. (22. 6. 1919). [online] (Poslední přístup 5. 3. 2021). URL: <<https://www.nytimes.com/1919/06/22/archives/art-glories-of-saint-sophia-sealed-beauties-of-famous-mosque-at.html>>.

Parliament to discuss return to prayers at Hagia Sophia. Hurriyet Daily News. (4. 2. 2013). [online] (Poslední přístup 29. 5. 2021). URL: <<https://www.hurriyetdailynews.com/parliament-to-discuss-return-to-prayers-at-hagia-sophia-40412>>.

Sacred and Secular: Turkish Dilemma. The New York Times. (31. 8. 1980).

Sevreská smlouva. (10. 8. 1920.) Článek č. 36.

Tarrant, Brenton. *The Great Replacement*. 2019.

Turkey seeks to 'break the chains' of historic Hagia Sophia, minister says. Ahval. (15. 6. 2020). [online] (Poslední přístup 30. 5. 2021). URL: <<https://ahvalnews.com/hagia-sophia/turkey-seeks-break-chains-historic-hagia-sophia-minister-says>>.

Zincirler Kırılsın, Ayasofya Açılsın! Diyanet-sen. (18. 4. 2013). [online] (Poslední přístup 30. 5. 2021). URL: <<https://www.diyansen.org.tr/zincirler-kirilsin-ayasofya-acilsin>>.

Sekundární zdroje:

Akan, Erkin. *Ayasofya Camisi'nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları, 2020.

Aktan, İrfan. *Umut Azak: Ayasofya, Kemalist Batılılaşmayla hesaplaşmanın son kalesiydi*. Gazete Duvar. (11. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 7. 4. 2021). URL: <<https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/07/11/umut-azak-ayasofya-kemalist-batililasmayla-hesaplasmanin-son-kalesiydi>>.

Avdoulos, Eve. *Istanbul's Hagia Sophia: Challenges of Managing Sacred Places*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, Servicio de Publicaciones, 2015.

Aydingün, Şengün. Rose, Mark. *Saving a Fabled Sanctuary*. Archeological Institute of America. Archeology, November / December 2003, Vol. 56, No. 6. S. 20 – 28.

Azak, Umut. *Islam and Secularism in Turkey. Kemalism Religion and the Nation State*. London, New York: I. B. Tauris & Co Ltd, 2010.

Bardakci, Murat. *'Ayasofya'yı açmayın' diyenler mihrapta dansöz oynatmışlardı*. Haber Turk. (25. 6. 2017). [online] (Poslední přístup 12. 3. 2021). URL: <<https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1542216-ayasofyayi-acmayin-diyenler-mihrapta-dansoz-oynatmislardi>>.

Çağaptay, Soner. *The New Sultan. Erdogan and the Crisis of Modern Turkey*. London, New York: I. B. Tauris & Co. Ltd, 2017.

Çipof, Yazan Bojidar. *Ayasofya'nın Açılması ve Megali İdea'nın Sonu*. 21. Yüzyıl. (29. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 15. 3. 2021). URL: <<https://www.21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/teostrateji-arastirmalari-merkezi/ayasofya-nin-acilmasi-ve-megali-i-dea-nin-sonu>>.

Cohen, Andrew Jonathan. *Architecture in Religion: The History of the Hagia Sophia and proposals for returning it to worship*. Miami: Florida International University, 2011.

Čejka, Marek. *Korán, meč a volební urna. Zdroje a podoby islamismu*. Praha: Academia, 2020.

Finefrock, Michael M. *Ataturk, Lloyd George and the Megali Idea: Cause and Consequence of the Greek Plan to Seize Constantinople from the Allies, June-August 1922*. Journal of Modern History, Vol. 52, Number 1. The University of Chicago Press, 1980.

Goldstein, Erik. *Holy Wisdom and British foreign policy, 1918 – 1922: the St. Sophia redemption agitation*. Cambridge: Cambridge University Press. Byzantine and Modern Greek Studies, 1991.

'Hagia Sophia of Bursa' falls to ruin after 7 years of disrepair. *Hürriyet Daily*. (4. 9. 2020). [online] (Poslední přístup 15. 3. 2020). URL: <<https://www.hurriyetdailynews.com/hagia-sophia-of-bursa-falls-to-ruin-after-7-years-of-disrepair-157942>>.

İngiliz işgal kuvvetinin 1919'daki Ayasofya raporu ortaya çıktı! 200 asker yerleştirilmiş... *Takvim*. (13. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 10. 3. 2021). URL: <<https://www.takvim.com.tr/guncel/2020/07/13/ingiliz-ısgal-kuvvetinin-1919daki-ayasofya-raporu-ortaya-cikti-200-asker-yerlestirilmis>>.

Katipoğlu, Ceren. Caner-Yüksel, Çağla. *Hagia Sophia 'Museum': A Humanist Project of the Turkish Republic*. Pisa: Pisa University Press, 2010.

Kepel, Gilles. *Boží pomsta. Křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno: Atlantis, 1996.

Koura, Jan. *Rozdělený ostrov. Studená válka a kyperská otázka v letech 1960 – 1974*. Praha: EPOCH, 2019.

Lapidus, Ira M. *A History of Islamic Societies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

Meydan, Sinan. *Danıştay, Ayasofya ve Atatürk*. Sözcü. (13. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 13. 7. 2021). URL: <<https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/sinan-meydan/danistay-ayasofya-ve-ataturk-5926955/>>.

Özel Volfová, Gabriela. *Turkey's Middle Eastern Endeavors: Discourses and Practices of Neo-Ottomanism under the AKP*. Leiden: Brill, 2016.

Parliament to discuss return to prayers at Hagia Sophia. *Hurriyet Daily News*. (4. 2. 2013). [online] (Poslední přístup 30. 5. 2021). URL: <<https://www.hurriyetdailynews.com/parliament-to-discuss-return-to-prayers-at-hagia-sophia-40412>>.

Saylan, Gürkan Fırat. *İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi. Öneri Dergisi, Cilt 11, Sayı 41, Ocak 2014.

Siegl, Erik. *Islám versus modernizace?* Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013.

Tağmat, Çağla Derya. *Fetih Derneği ve İstanbul'un Fethinin 500. Yılı*. Karabük: Karabük University, 2014.

'We should try to not turn past tragedies into present-day hatred and conflict' says top academic Hakan Yavuz. Daily Sabah. (23. 4. 2015). [online] (Poslední přístup 3. 5. 2021). URL: <<https://www.dailysabah.com/op-ed/2015/04/23/we-should-try-to-not-turn-past-tragedies-into-presentday-hatred-and-conflict-says-top-academic-hakan-yavuz>>.

Yavuz, M. Hakan. *Islamic Political Identity in Turkey*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Yildirim, A. Kadir. *Triumphalism in Hagia Sophia*. Carnegie. (29. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 23. 3. 2021). URL: <<https://carnegieendowment.org/sada/82390>>.

Yunan'dan minaresiz Ayasofya resimli para. Habererck. (29. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 13. 7. 2021). URL: <<https://www.habererk.com/gundem/yunandan-minaresiz-ayasofya-resimli-para-h131026.html>>.

Kapitola 3. - Recep Tayyip Erdoğan a AKP

Primární zdroje:

BREAKING: Turkish President, Erdoğan, wins 2020 Global Muslim Personality of the Year for the third time. Muslim News Nigeria. (26. 2. 2021). [online] (Poslední přístup 24. 6. 2021). URL: <<https://muslimnews.com.ng/2021/02/26/breaking-turkish-president-erdogan-wins-2020-global-muslim-personality-of-the-year-for-the-third-time/>>.

First Lady Biography. Presidency of the Republic of Turkey. [online] (Poslední přístup 15. 5. 2021). URL: <<https://www.tccb.gov.tr/en/emineerdogan/biography/>>.

Korán. (Přel. Hrbek, Ivan. Praha: Československý spisovatel, s. r. o., 2012.)

Lausanská smlouva, část III. Ochrana menšin. (1923).

Recep Tayyip Erdoğan Biography. Presidency of the Republic of Turkey. [online] (Poslední přístup 15. 5. 2021). URL: <<https://www.tccb.gov.tr/en/receptayyiperdogan/biography/>>.

The Month in 5 Numbers / June 2020. Metropoll, June 2020.

„*There Are Certain Details of the Treaty of Lausanne Which Remain Unclear*.“ Presidency of the Republic of Turkey. (7. 12. 2017). [online] (Poslední přístup 15. 5. 2021). URL: <<https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/87636/there-are-certain-details-of-the-treaty-of-lausanne-which-remain-unclear>>.

Turkey's pulse. The month in 5 numbers. Metropoll, April 2021.

Yimam Ali, Abdella. *Why Erdogan is The Prophesied Mahdi: A Quranic Proof*. Woldia: Woldia University, 2020.

Sekundární zdroje:

Ayasofya neden önemli, tarihi ne? Cumhuriyet (29. 5. 2020). [online] (Poslední přístup 13. 7. 2021). URL: <<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ayasofya-neden-onemli-tarihi-ne-1741739>>.

Blessing, Patricia. Yaycıoğlu, Ali. *Beyond Conquest Narratives: Hagia Sophia, Past and Present*. Washington D. C.: Georgetown University, Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs. (27. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 5. 2021). URL: <<https://berkleycenter.georgetown.edu/responses/beyond-conquest-narratives-hagia-sophia-past-and-present>>.

Can Turkey renovate its empire by the end of the Treaty of Lausanne 2023... Rawabet Center. (18. 6. 2017). [online] (Poslední přístup 15. 5. 2021). URL: <<https://rawabetcenter.com/en/?p=2571>>.

Dreßler, Markus. *Interpreting the Desecularisation of the Hagia Sophia: Islamisation, neo-Ottomanism, anti-Imperialism or Preservation of Cultural Heritage?* Leipzig: Leipzig University, Multiple Secularities. (26. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 13. 5. 2021). URL: <<https://www.multiple-secularities.de/bulletin/interpreting-the-desecularisation-of-the-hagia-sophia-islamisation-neo-ottomanism-anti-imperialism-or-preservation-of-cultural-heritage/?filter2=all>>.

Erdogan opens Turkey's biggest mosque, sparking criticism from opposition. Turkish Minute. (3. 5. 2019). [online] (Poslední přístup 1. 5. 2021). URL: <<https://turkishminute.com/2019/05/03/erdogan-opens-turkeys-biggest-mosque-sparking-criticism-from-opposition/>>.

Erdogan: Upravme úmluvu z Lausanne. Řekové to berou jako útok na hranice. iDnes.cz. (8. 12. 2017). [online] (Poslední přístup 14. 5. 2021). URL: <https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/recep-tayyip-erdogan-navsteva-lausanska-smlouva-hranice-turecko-recko.A171208_112217_zahranicni_kha>.

History of Recep Tayyip Erdoğan. Timeline. Historydraft. [online] (Poslední přístup 13. 4. 2021). URL: <<https://historydraft.com/story/recep-tayyiperdogan/timeline/320#event-2319>>.

Kaymak, Oktay. *Kavramsal Bir Harita; Yakın Dönem Türk Dış Politikası Sözlüğü: Stratejik Derinlik.* İlim ve Medeniyet. (1. 3. 2017). [online] (Poslední přístup 18. 5. 2021). URL: <<https://www.ilimvemedenyet.com/kavramsal-bir-harita-yakin-donem-turk-dis-politikasi-sozlugu-stratejik-derinlik.html>>.

Lindner, Tomáš. *Erdogan použil nacionalistického Atatürka proti sekulárnímu Atatürkovi. Se slavným odborníkem na Blízký východ Gillesem Kepelem o politice a strategii tureckého prezidenta.* Respekt. (14. 1. 2021.) [online] (Poslední přístup 28. 4. 2021). URL: <<https://www.respekt.cz/rozhovor/erdogan-pouzil-nacionalistickeho-aturka-proti-sekularnimu-aturkovi>>.

Mosque to finally be unveiled in Istanbul's Taksim Square. Daily Sabah. (19. 4. 2021). [online] (Poslední přístup 1. 5. 2021). URL: <<https://www.dailysabah.com/turkey/istanbul/mosque-to-finally-be-unveiled-in-istanbuls-taksim-square>>.

Papadopoulos, Pavlos. *Çağaptay: Erdogan seeking to appeal to base with Hagia Sophia conversion.* Ekathimerini. (14. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 4. 2021). <<https://www.ekathimerini.com/opinion/interviews/254678/cagaptay-erdogan-seeking-to-appeal-to-base-with-hagia-sophia-conversion/>>.

Siegl, Erik. *Vzdorující demokracie. Rozcestí a proměny současného Turecka.* Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2020.

Taksim Camii'nin açılışı ertelendi. Cumhuriyet. (5. 5. 2021).

Yetkin, Murat. *Ayasofya ibadete açılıyor. Neden şimdi? Sırada ne var?* Yetkin Report. (11. 7. 2020).

Kapitola 4. - Soudní jednání o anulaci rozhodnutí Rady ministrů

Primární zdroje:

Annexed (Mülhak) Foundations. VGM. [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<https://www.vgm.gov.tr/foundations-in-turkey/foundations-in-turkey/annexed-mulhak-foundations>>.

Cemaat (Community) Foundations. VGM. [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<https://www.vgm.gov.tr/foundations-in-turkey/foundations-in-turkey/cemaat-community-foundations>>.

Foundation in Turkey. VGM. [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<https://www.vgm.gov.tr/foundations-in-turkey/foundations-in-turkey/annexed-mulhak-foundations>>.

T. C. Danıştay onuncu daire. No. 2020/2595. (10. komora Státní rady Turecké republiky. Rozhodnutí č. 2020/2595).

T. C. Resmi Gazete. 2. 7.1934. No. 2741. (Úřední věstník Turecké republiky č. 2741, článek druhý).

T. C. Anayasa Mahkemesi. Başvuru Numarası: 2015/14747. (11. 10. 2018). [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/14747>>. (Ústavní soud Turecké republiky. Číslo žádosti: 2015/14747).

What is Foundation (Waqf). VGM. [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<https://www.vgm.gov.tr/vakiflarimiz/vakiflarimiz/genel-bilgi>>.

Zákon o nadacích č. 2762. Článek 10. [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<https://cdn.vgm.gov.tr/mevzuat/2762-sayili-vakiflar-kanunu-mulga.pdf>>.

Sekundární zdroje:

Ayasofya: Danıştay'dan çıkacak karar neden önemli? BBC Türkçe. (30. 6. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53232981>>.

Ayasofya'nın Hukuki Statüsü. Ayasofya Camii. [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<https://www.ayasofyacamii.gov.tr/tr/ayasofyanin-statusu>>.

Bardakçı, Murat. *Ayasofya Kararnamesi'nin altındaki "K. Atatürk" imzası gerçek mi?* HaberTürk. (14. 9. 2018). [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). <<https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2141029-ayasofya-kararnamesinin-altindaki-k-ataturk-imzasi-gercek-mi>>.

Coruhlu, Yakup Emre. Uzun, Bayram. Yıldız, Okan. *Conflict over the Use of Hagia Sophia: The Legal Case*. Trabzon: Land, 2020.

Emon, Anver M. *Religious Pluralism and Islamic Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Harvard Law Review. *The Hagia Sophia Case. Turkey's Highest Administrative Court Annuls Atatürk's 1934 Decision Converting the Hagia Sophia into a Museum*. (11. 1. 2021). [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<https://harvardlawreview.org/2021/01/the-hagia-sophia-case/>>.

Inalcik, Halil. *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300 – 1600*. London: Phoenix Press, 2000.

Istanbul's Kariye Museum regains original mosque status. Daily Sabah. (21. 8. 2020). [online] (Poslední přístup 17. 6. 2021). URL: <<https://www.dailysabah.com/turkey/istanbul/istanbuls-kariye-museum-regains-original-mosque-status>>.

Kararname'deki imzalar sahte mi. H24HBR. (11. 6. 2020). [online] (Poslední přístup 17. 6. 2021). URL: <<http://www.h24hbr.com/kararnamedeki-imzalar-sahte-mi>>.

Meydan, Sinan. *Danıştay, Ayasofya ve Atatürk*. Sözcü. (11. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 17. 6. 2021). URL: <<https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/sinan-meydan/danistay-ayasofya-ve-ataturk-5926955/>>.

Meydan, Sinan. *O imza Atatürk'e ait*. Sözcü. (22. 6. 2020). [online] (Poslední přístup 17. 6. 2021). URL: <<https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/sinan-meydan/o-imza-ataturke-ait-5887147/>>.

Prof. Dr. Halaçoğlu'ndan çarpıcı Ayasofya iddiası: Kararname ve Atatürk imzası gerçek değil. DHA. (10. 6. 2020). [online] (Poslední přístup 17. 6. 2021). URL: <<https://www.dha.com.tr/yurt/prof-dr-halacoglundan-carpici-ayasofya-iddiasi-kararname-ve-ataturk-imzasi-gercek-degil/haber-1775934>>.

Solak, Mustafa. *Ayasofya'nin Müzeleştirilmesi ve Atatürk'ün İmzası*. Zanka. (17. 6. 2020). [online] (Poslední přístup 17. 6. 2021). URL: <<https://www.zanka.com.tr/9220/ayasofyanin-muzelestirilmesi-ve-ataturkun-imzasi>>.

Turkey's nationalist party seeks prayers in the Hagia Sophia. Daily Hurriyet. (9. 11. 2013). [online] (Poslední přístup 23. 6. 2021). URL: <<https://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-nationalist-party-seeks-prayers-in-the-hagia-sophia-57632>>.

Kapitola 5. - Hagia Sofía se stává mešitou

Primární zdroje:

Can Turkey renovate its empire by the end of the Treaty of Lausanne 2023... Rawabet Center. (18. 6. 2017). [online] (Poslední přístup 20. 3. 2021). URL: <<https://rawabetcenter.com/en/?p=2571>>.

Erdogan: Upravme úmluvu z Lausanne. Řekové to berou jako útok na hranice. iDNES.cz (8. 12. 2017). [online] (Poslední přístup 20. 3. 2021). URL: <https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/recep-tayyip-erdogan-navsteva-lausanska-smlouva-hranice-turecko-recko.A171208_112217_zahranicni_kha>.

Hagia Sophia Mosque protocol is signed. Presidency of Religious Affairs. (18. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 3. 2021). URL: <<https://www.diyanet.gov.tr/en-US/Institutional/Detail/29693/hagia-sophia-mosque-protocol-is-signed>>.

Millete Sesleniş Konuşması. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (10. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 23. 1. 2021). URL: <<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/120589/millete-seslenis-konusmasi>>. (Projev k národu. Prezident Turecké republiky).

President Erdogan's public address on Hagia Sophia. [online] (Poslední přístup 23. 1. 2021). URL: <<https://www.youtube.com/watch?v=0x-ROvVnPXU>>.

President of Religious Affairs Erbaş and Minister of Culture and Tourism Ersoy make examinations at Hagia Sophia Mosque. Presidency of Religious Affairs. (14. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 21. 3. 2021). URL: <<https://www.diyanet.gov.tr/en-US/Institutional/Detail/29677/president-of-religious-affairs-erbas-and-minister-of-culture-and-tourism-ersoy-make-examinations-at-hagia-sophia-mosque>>.

President of Religious Affairs Erbaş makes evaluations on re-opening Hagia Sophia Mosque for worship. Presidency of Religious Affairs. (14. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 3. 2021). URL: <<https://www.diyanet.gov.tr/en-US/Institutional/Detail/29675/president-of-religious-affairs-erbas-makes-evaluations-on-re-opening-hagia-sophia-mosque-for-worship>>.

T.C. Resmî Gazete Sayı 31181. (10. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 2. 2021). URL: <<https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2020-07-10&mukerrer=1>>. (Úřední věstník Turecké republiky č. 31181).

The President of Religious Affairs Prof. Dr. Ali Erbaş makes examinations at Hagia Sophia Mosque. Presidency of Religious Affairs. (23. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 3. 2021). URL: <<https://www.diyanet.gov.tr/en-US/Institutional/Detail/29708/the-president-of-religious-affairs-prof-dr-ali-erbas-makes-examinations-at-hagia-sophia-mosque>>.

Sekundární zdroje:

Aktürk, Ali Cevahir. *Ayasofya Camisi'nin halıları tamamen yerli yünden üretildi.* AA. (20. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 3. 2021). URL: <<https://www.aa.com.tr/tr/ayasofya-camii/ayasofya-camisinin-halilari-tamamen-yerli-yunden-uretildi/1916366>>.

Ayasofya Cami'ne ördek başı yeşili halılar döşenmeye başlandı. Haber Turk. (20. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 3. 2021). URL: <<https://www.haberturk.com/ayasofya-camine-ordek-basi-yesili-halilar-dosenmeye-baslandi-2749700>>.

First Muslim prayers held in Hagia Sophia after 85 years. Hurriyet Daily. (24. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 3. 2021). URL: <<https://www.hurriyetdailynews.com/first-friday-prayers-held-in-hagia-sophia-after-mosque-reconversion-156812>>.

Gruber, Christiane. Chatterjee, Paroma. *Hagia Sophia has been converted back into a mosque, but the veiling of its figural icons is not a Muslim tradition.* The Conversation. (18. 8. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<https://theconversation.com/hagia-sophia-has-been-converted-back-into-a-mosque-but-the-veiling-of-its-figural-icons-is-not-a-muslim-tradition-144042>>.

Hagia Sophia to be outfitted in turquoise carpeting, fibers pointing toward Mecca. duvaR.english. (22. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 3. 2021). URL: <<https://www.duvarenglish.com/domestic/2020/07/22/hagia-sophia-to-be-outfitted-in-turquoise-carpeting-fibers-pointing-toward-mecca>>.

Karakış, Gizem. *Turkey invites foreign leaders for prayers at Hagia Sophia.* Hurriyet Daily. (21. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 3. 2021). URL: <<https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-invites-foreign-leaders-for-prayers-at-hagia-sophia-156749>>.

McKernan, Bethan. *Erdogan leads first prayers at Hagia Sophia museum reverted to mosque*. The Guardian. (24. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20.3. 2021). URL: <<https://www.theguardian.com/world/2020/jul/24/erdogan-prayers-hagia-sophia-museum-turned-mosque>>.

Ozkan, Berk. Mutlu, Sefa. Bozdogan, Kaan. *Turkish Diyanet head: Sermons with swords 'traditional'*. Anadolu Agency. (24. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 21. 3. 2021). URL: <<https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkish-diyanet-head-sermons-with-swords-traditional/1921608>>.

Turkey Appoints Hagia Sophia Mosque Imams. VOA News. (23. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 3. 2021). URL: <<https://www.voanews.com/europe/turkey-appoints-hagia-sophia-mosque-imams>>.

Kapitola 6. - Role Hagie Sofie v Erdoğanově politice

Primární zdroje:

A Document on Human Fraternity For World Peace and Living Together. Vatican.va. (4. 2. 2019). [online] (Poslední přístup 22. 6. 2021). URL: <http://www.vatican.va/content/francesco/en/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html>.

AK Party Foreign Affairs. *Hagia Sophia And Preservation Of The Religious Sites In Turkey*. AK Party, 2020.

Ayasofya Camii Arařtirmasi. Areda. (16. 7. 2019). [online] (Poslední přístup 18. 3. 2021). URL: <<https://www.areda.com/ayasofya-cami-arastirmasi/>>.

Comment by Foreign Ministry Spokesperson Maria Zakharova on Turkey's decision to turn the Hagia Sophia cathedral museum into a mosque. The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation. (13. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 3. 2021). URL: <https://www.mid.ru/en/web/guest/kommentarii_predstavitelya/-/asset_publisher/MCZ7HQUMdqBY/content/id/4231003>.

Hagia Sophia: Turkey's secularism under threat. European Parliament, Think Tank. (24. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA\(2020\)652026](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA(2020)652026)>.

Interview of Alternate Minister of Foreign Affairs Miltiadis Varvitsiotis on SKAI TV, with journalist Giorgos Aftias – main points. Hellenic Republic, Ministry of Foreign Affairs. (12. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 3. 2021). URL: <<https://www.mfa.gr/en/current-affairs/statements-speeches/interview-of-alternate-minister-of-foreign-affairs-miltiadis-varvitsiotis-on-skai-tv-with-journalist-giorgos-aftias-main-points-12-july-2020.html>>.

Kardinál Duka. Twitter. (14. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 15. 3. 2021). URL: <<https://twitter.com/dominikduka/status/1283036248857292802?s=20>>.

Kirill. *Statement of Patriarch Kirill of Moscow and All Russia.* Official website of the Moscow Patriarchate. (6. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 6. 2021). URL: <<http://www.patriarchia.ru/en/db/text/5659218.html>>.

Metropolitan Hilarion of Volokolamsk: *Transformation of Hagia Sophia into mosque in situation of today would be inadmissible violation of freedom of faith.* Official website of the Moscow Patriarchate. (6. 10. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<http://www.patriarchia.ru/en/db/text/5659524.html>>.

Mike Pence. Twitter. (24. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 17. 3. 2021). URL: <https://twitter.com/Mike_Pence/status/1286423843222032384?s=20>.

NikosChristodoulides. Twitter. (10. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 3. 2020). URL: <<https://twitter.com/Christodulides/status/1281579682182332420?s=20>>.

Pope Francis. *Angelus.* Vatican.va. (12. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 22. 6. 2021). URL: <http://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20200712.html>.

President GR. Twitter. (20. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 3. 2021). URL: <<https://twitter.com/PresidencyGR/status/1285167248462815232?s=20>>.

Russia 24 TV news. *Metropolitan Hilarion of Volokolamsk: Decision to transform Hagia Sophia into a mosque is a blow to the entire world Orthodoxy.* Official website of the Moscow Patriarchate. (10. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<http://www.patriarchia.ru/en/db/text/5661627.html>>.

Sauca, Ioan. *WCC Statement on Hagia Sophia.* World Council of Churches. (24. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<https://www.oikoumene.org/resources/documents/wcc-statement-on-hagia-sophia>>.

Shehbaz Sharif. Twitter. (13. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 3. 2021). URL: <<https://twitter.com/CMShehbaz/status/1282719592457150469?s=20>>.

Statement by Prime Minister Kyriakos Mitsotakis. Hellenic Republic, Ministry of Foreign Affairs. (10. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 3. 2021). URL: <<https://www.mfa.gr/en/current-affairs/statements-speeches/statement-by-prime-minister-kyriakos-mitsotakis.html>>.

Telephone conversation with President of Turkey Recep Tayyip Erdogan. President of Russia. (13. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 3. 2021). URL: <<http://en.kremlin.ru/events/president/news/63651>>.

The Holy Synod of the Russian Orthodox Church. *Statement of Russian Orthodox Church's Holy Synod concerning decision of Turkish authorities to change status of Hagia Sophia.* Official website of the Moscow Patriarchate. (17. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 20. 6. 2021). URL: <<http://www.patriarchia.ru/en/db/text/5664223.html>>.

The Month in 5 Numbers / June 2020. Metropoll, June 2020.

Turkey's pulse. The month in 5 numbers. Metropoll, April 2021.

UNESCO statement on Hagia Sophia, Istanbul. UNESCO. (10. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 6. 2021). URL: <<https://en.unesco.org/news/unesco-statement-hagia-sophia-istanbul>>.

Sekundární zdroje:

Allen, John L. *Why Pope Francis may be content with a supporting role over Hagia Sophia.* Crux. (30. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 14. 3. 2021). URL: <<https://angelusnews.com/voices/why-pope-francis-may-be-content-with-a-supporting-role-over-hagia-sophia/>>.

Ayasofya neden önemli, tarihi ne? Cumhuriyet (29. 5. 2020). [online] (Poslední přístup 13. 7. 2021). URL: <<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ayasofya-neden-onemli-tarihi-ne-1741739>>.

Aytekin, Emre. *Northern Cyprus content with Hagia Sophia decision.* Anadolu Agency. (11. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 3. 2021). URL: <<https://www.aa.com.tr/en/turkey/northern-cyprus-content-with-hagia-sophia-decision/1906707>>.

Firat, Esat. *Israeli group burns Turkish flag over Hagia Sophia move.* Anadolu Agency. (13. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 19. 4. 2021). URL: <<https://www.aa.com.tr/en/middle-east/israeli-group-burns-turkish-flag-over-hagia-sophia-move/1909334>>.

For Russia, Hagia Sophia is an “internal affair” of Turkey. Orthodox Times. (13. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 3. 2021). URL: <<https://orthodoxtimes.com/for-russia-hagia-sophia-is-an-internal-affair-of-turkey/>>.

Hagia Sophia: Greek president appeals to Pope Francis to put pressure on Turkey. Catholic News Agency. (21. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 3. 2021). URL: <<https://www.catholicnewsagency.com/news/hagia-sophia-greek-president-appeals-to-pope-francis-to-put-pressure-on-turkey-72906>>.

Kidera, Momoko. Tavsan, Sinan. *Hagia Sophia conversion blow to 'secular pride,' Orhan Pamuk says.* Nikkei Asia. (12. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 12. 3. 2021). URL: <<https://asia.nikkei.com/Editor-s-Picks/Interview/Hagia-Sophia-conversion-blow-to-secular-pride-Orhan-Pamuk-says>>.

Lindner, Tomáš. *Erdogan použil nacionalistického Atatürka proti sekulárnímu Atatürkovi...* Respekt. (14. 1. 2021.) [online] (Poslední přístup 13. 7. 2021). URL: <<https://www.respekt.cz/rozhovor/erdogan-pouzil-nacionalistickeho-aturka-proti-sekularnimu-aturkovi>>. (Rozhovor s Gillesem Kepelem).

Matteo Salvini: Hands off Hagia Sophia. Orthodox Times. (14. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 3. 2021). URL: <<https://orthodoxtimes.com/matteo-salvini-hands-off-hagia-sophia/>>.

Morley, Nathan. *Turkey: Hagia Sophia Basilica to become mosque.* Vatican News. (11. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 21. 6. 2021). URL: <<https://www.vaticannews.va/en/world/news/2020-07/turkey-turns-hagia-sophia-basilica-back-into-mosque.html>>.

Papadopoulos, Pavlos. *Çağaptay: Erdogan seeking to appeal to base with Hagia Sophia conversion.* Ekathimerini. (14. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 13. 7. 2021). URL: <<https://www.ekathimerini.com/opinion/interviews/254678/cagaptay-erdogan-seeking-to-appeal-to-base-with-hagia-sophia-conversion/>>.

Reakce na změnu Hagia Sofia na mešitu: zármutek, hněv, rozhorčení. Radio Vaticana.cz, Česká sekce Vatikánského rozhlasu. (13. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 15. 3. 2021). URL: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=31388>>.

Tavsan, Sinan. *Turkish plan to make Hagia Sophia a mosque splits friends and foes.* Nikkei Asia. (17. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 16. 3. 2021). URL: <<https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/Turkish-plan-to-make-Hagia-Sophia-a-mosque-splits-friends-and-foes>>.

Trump expresses ‘dissatisfaction’ over Hagia Sophia conversion, report says. Ekathimerini.com. (24. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 17. 3. 2021).

URL: <<https://www.ekathimerini.com/news/255077/trump-expresses-dissatisfaction-over-hagia-sophia-conversion-report-says/>>.

Turkish politics heats up over Hagia Sophia. Hürriyet Daily. (12. 6. 2020). [online] (Poslední přístup 21. 6. 2021). URL: <<https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-politics-heats-up-over-hagia-sophia-155597>>.

Ünker, Pelin. Bellut, Daniel. *Turkey's Hagia Sophia becomes a political battleground.* Deutsche Welle (DW). (2. 7. 2020). [online] (Poslední přístup 19. 4. 2021). URL: <<https://www.dw.com/en/turkeys-hagia-sophia-becomes-a-political-battleground/a-54018499>>.